

# Attraktiva Livsmiljöer I Norr

---

Kristina **L Nilsson**, Eugenia **Segerstedt**, Jennie **Sjöholm** &  
Åsa **Wikberg Nilsson**

VETENSKAPLIG RAPPORT **Luleå tekniska universitet**  
2022



LULEÅ  
TEKNISKA  
UNIVERSITET

## **ATTRAKTIVA LIVSMILJÖER I NORR**

Vetenskaplig rapport, Luleå tekniska universitet  
2022

**OMSLAGSBILD:** raja-sen-SZNvKIMi\_d4-unsplash.jpg

**LAYOUT:** Åsa Wikberg Nilsson ©Författarna, 2022

**RAPPORTEN ÄR ETT** resultat av forskningsprojektet Attraktiv livsmiljö i norr finansierat av Region Norrbotten 2021–2022.

# Innehåll

<b>Introduktion</b>	<b>4</b>	<b>Del 4. Fysisk planering &amp; planeringsprocesser</b>	<b>79</b>
Bakgrund	6	Rekommendationer för planering av attraktiv fysisk miljö	86
Syfte och mål	7		
Metod	7	<b>Del 5. Designprocesser för inkludering och samskapande</b>	<b>87</b>
Rapportens struktur	7	Design och designprocesser	88
		Co-design	90
<b>Del 1. Attraktiv livsmiljö i Norrbottens kommuner</b>	<b>8</b>	Tjänstedesign	90
Visioner i Norr	9	Social innovation	91
Samverkansprojekt mellan Norrbottens kommuner	10	Platsinnovation	92
<i>Malmfältskommunerna</i>	<i>12</i>		
Kiruna	13	<b>Del 6. Attraktivt gestaltad livsmiljö i kallt klimat</b>	<b>93</b>
Gällivare	16	Attraktivitetsbegreppets problematik	94
<i>Gränskommunerna</i>	<i>20</i>	Alternativa föreställningar om attraktivitet i kallt klimat	95
Pajala	21	Ett samlande attraktivitetsbegrepp	95
Övertorneå	23	Attraktivt gestaltad livsmiljö i kallt klimat	96
Haparanda	25	Rekommendationer för gestaltning av attraktiv livsmiljö	98
<i>Inlandskommunerna</i>	<i>28</i>		
Arjeplog	29	<b>Sammanfattande reflektioner</b>	<b>99</b>
Arvidsjaur	31		
Jokkmokk	33	<b>Referenser</b>	<b>103</b>
Överkalix	36		
<i>Mellankommunerna</i>	<i>38</i>		
Älvsbyn	39		
Boden	42		
<i>Kustkommunerna</i>	<i>45</i>		
Kalix	46		
Luleå	49		
Piteå	53		
<i>Analys av kommunernas arbete för attraktiv livsmiljö</i>	<i>56</i>		
<b>Del 2. Kunskap inom attraktiv livsmiljö</b>	<b>60</b>		
Arkitektur LTU	61		
Arbetsvetenskap LTU	64		
Design LTU	67		
<b>Del 3. Sociala perspektiv på attraktiv livsmiljö</b>	<b>73</b>		
Internationell och svensk forskning om föreställningar om norra Sverige, Norrbotten och små städer.	74		
Small Town, Big Move: konstruktioner av plats i etablerade gruvsamhällen	76		



# Introduktion

# Introduktion

*Denna rapport behandlar attraktiv livsmiljö i norr och är sammanställd på uppdrag av Region Norrbotten för att skapa ett underlag för beslut som rör regionala utvecklingsstrategier (RUS 2030) för området. Rapporten är ett gemensamt arbete utfört av forskningsämnen Arbetsvetenskap, Arkitektur och Design på Luleå tekniska universitet. Den omfattar intervjuer och analys av Norrlandskommunernas arbete inom området ger en grund till både sociala och gestaltade aspekter i livsmiljöer.*

**I DEN HÄR RAPPORTEN** definieras attraktiv livsmiljö som bestående av två primära delar: 1) den sociala miljön för människor och 2) den gestaltade miljöns design, arkitektur och dess innehåll. För att människor ska trivas på en plats, i en stad eller en viss livsmiljö krävs ett aktivt arbete med att ta reda på deras behov och upplevelser av både den sociala och den gestaltade miljön. Det omfattar till exempel upplevelsen av utbud, stadsområdets utformning och belägenhet, såväl som den visuella kommunikation som förmedlas i stadens skyltar och hemsidor, fysiska objekt som parkbänkar och byggnader och alla de interaktioner som möjliggörs mellan människan och miljön. I en attraktiv livsmiljö adresseras hela den sociala och gestaltade livsmiljö och allt som detta tillsammans utgör.

**”Väl gestaltade och funktionella livsmiljöer, med framträdande estetiska och konstnärliga värden och beständiga material, ökar trivseln och därmed människors livskvalitet. Livsmiljön, och särskilt boendet, har en grundläggande betydelse för människors hälsa och välbefinnande.”** (PROPOSITION 2017/18:1)

**PÅ DET HÄR SÄTTET** beskrivs livskvalité i *Politik för gestaltad livsmiljö*, som fastställdes i budgetpropositionen 2018 (PROP. 2017/18:1). I samma proposition anges ett nytt övergripande mål för hållbara städer: ”Målet är att hållbara städer är inkluderande och tillgängliga stadsmiljöer som erbjuder alla människor en attraktiv och grön livsmiljö. Närhet gör att det är enkelt att leva sitt vardagsliv och ta sig fram med hållbara transporter, t.ex. gång och cykel. Helhetssyn i planeringen tillsammans med smarta lösningar bidrar till städer där människor kan leva klimatsmart, hälsosamt och tryggt.” Vidare beskrivs att: ”Arkitektur, form och design ska bidra till ett hållbart, jämlikt och

mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.” (2017/18:1)

**FYSISKT ATTRAKTIV LIVSMILJÖ** kan konkretiseras med grundläggande livsnödvändiga mänskliga behov av bostad, ekonomisk försörjning i form av arbete eller pension samt mat via livsmedelsbutiker. Den samhällseliga servicen består i ett välfärdssamhälle huvudsakligen av skolor, vård, barn- och äldreomsorg. Förutom detta mår människor bra av att ha tillgång till grönska samt att vara fysiskt aktiva i till exempel parker, sportanläggningar och naturområden för friluftsliv. Förflyttningar, såväl korta inom tätorten, liksom längre mellan orter behöver vara tillgängliga för alla, både fysiskt och ekonomiskt, för att fungera på ett attraktivt sätt.

**FÖR ETT FUNGERANDE SAMHÄLLE** måste det sociala livet läggas till det fysiska för att skapa en övergripande attraktiv livsmiljö. Att skapa god livsmiljö kräver samverkan mellan alla involverade och berörda parter. Det som binder samman det fysiska och sociala är till exempel en gemensam offentlig miljö för alla över generations- och kulturgränser med plats för möten mellan människor. Det sociala livet mellan människor kan beskrivas utifrån begreppet kultur, som är ett brett begrepp som omfattar “alla slags kunskaper, färdigheter och seder samt värderingar och normer som de mänskliga samhällena bygger på. Kulturen omfattar bland annat språk, maktstrukturer, näringar, konst och idrott. Den omfattar också religion och andra åskådningar.” (PERÄLÄ & WEINTRAUB, N.D.). Nationalencyklopedin beskriver kulturmöten som ”benämning på företeelser och processer där människor, grupper, organisationer och samhällen kommunicerar och ömsesidigt påverkar varandra över kulturgränser.” (NATIONALENCYKLOPEDIN, N.D.).

En viktig bestånds del i kulturbegreppet är människors sinnesupplevelser visuellt, audiellt och taktilt. Det är därför betydelsefullt med estetiskt tilltalande, väl designad fysisk miljö. Till kulturella hörselupplevelser hör till exempel



Bild: alain-wong-f-oxr0Lk5EU-unsplash.jpg

naturljud, musik och teater. Det är därför viktigt att det finns platser och lokaler för olika slags utom- och inomhus kulturella föreställningar.

## Bakgrund

**I NORRBOTTEN OCH VÄSTERBOTTEN** pågår just nu en av de största investeringarna någonsin på industri, teknik och infrastruktur med syfte att bidra positivt till klimatomställning. Satsningen ställer stora krav på nya bostäder, attraktiva livsmiljöer och långsiktig hållbarhet. För att besätta alla nya tjänster som behövs i de nya industrierna önskar alla involverade att det ska locka nya invånare att bosätta sig i Norr- och Västerbotten i stället för långpendling, för att skapa en långsiktig hållbarhet. Människor måste vilja bo i norr, inte bara kunna göra det.

**NÄR NYA GRÖNA INDUSTRIER** etablerar sig i norra Sverige kan regionen bli ledande i den klimatomställning som är på gång i hela världen och inom alla sektorer. Nyindustrialiseringen leder också till en förändrad roll i den svenska samhällsekonomi för norra Sverige och ställer också stora krav på innovation och nytänkande från såväl offentlig sektor som näringslivet. Dessutom sker en satsning på

samhällsservice, med nya bostäder och samhällen som är attraktiva att bo i.

**I NORRA SVERIGE** finns en lång historia när det gäller råvaruutvinning. Den pågående omställningen innebär att råvaror kommer att förädlas än mer och därmed betinga ett högre värde. En annan faktor är att tillgången till förnybara energiresurser är större här jämfört med andra delar av Sverige och Europa. Parallellt med företagens expansion behöver offentlig sektor och annan service utöka sin verksamhet. Genom att se expansionen mycket brett ökar förutsättningarna för att de stora etableringarna ska kunna attrahera ny arbetskraft. För närvarande görs stora ansträngningar från kommuner och andra offentliga aktörer i att visa på de unika kvalitéer som finns på de olika platserna. Redan befintliga kvalitéer kommer att förstärkas av att nya attraktiva bostadsmiljöer kommer till.

**POLITIK FÖR GESTALTAD LIVSMILJÖ** (PROPOSITION 2017/18:1) visar vikten av att skapa god design och arkitektur i all offentlig miljö. Liknande betoning på design och arkitektur har även gjorts på europeisk nivå. I oktober 2020 gjorde Europeiska kommissionens ordförande Ursula von der Leyen en deklaration gällande lanseringen av ett

nytt europeiskt Bauhaus (KULTURRÅDET, N.D.). Initiativet är en del i förverkligandet av den europeiska strategiagendan *Green New Deal* och vill bidra till en samhällsutveckling byggd på inkludering, mångfald, tillgänglighet, hållbarhet, kreativitet och innovation. Europeiska kommissionen vill kort sagt skapa ett nytt europeiskt Bauhaus. Bauhaus var en tysk konstskola som blev kända för enkelhet i gestaltning, sin pedagogik grundad i aktivitetsbaserat lärande och sin inriktning på kultur av och för folket (DROSTE, 2002). Dagens rörelse har fokus på hållbarhet, inkludering och estetiska värden som bidrar till att skapa ett grönt, hållbart Europa. Ett interdisciplinärt initiativ där design, konst, kultur, stad-utveckling och arkitektur står i fokus.

## Syfte och mål

**SYFTET MED INNEVARANDE** studie är att sammanställa forskning om attraktiva livsmiljöer med utgångspunkt i forskning inom arbetsvetenskap/sociologi, arkitektur och designområdet. Syftet med kommunundersökningarna i innevarande projekt är att visa ett nuläge i kommunerna med avseende på området attraktiv livsmiljö. Detta avser att ge ett underlag för Region Norrbotten inför regionala strategiska beslut som rör RUS 2030) för området "attraktiva livsmiljöer".

**MÅLET ÄR ATT** de regionala besluten ska vila på en gedigen forskningsgrund och nulägeanalys kring hur Norrbottens kommuner arbetar för att göra livsmiljöerna mer attraktiva.

## Metod

**STUDIEN HAR GENOMFÖRTS** som ett samarbete mellan forskningsämnena Arbetsvetenskap, Arkitektur och Design på Luleå tekniska universitet. Arbetsvetenskapsgruppen på LTU bedriver forskning som berör säkra och attraktiva arbeten och hållbar utveckling i arbetsliv och samhälle. De gör studier av hur människor utvecklar, påverkas av och samverkar med teknik, organisation, arbetsmiljö, arbetsliv, miljö och samhälle. Arkitekturgruppen på LTU bedriver forskning inom husbyggnad, stadsbyggnad och trafikplanering där estetisk gestaltning förenar funktionella, tekniska, praktiska och ekonomiska aspekter relaterade till människor, hållbarhet, landskap och befintlig byggd miljö. Designgruppen på LTU bedriver forskning inom visuell kommunikation, produktdesign, interaktions- och ux-design, tjänstedesign, beteendedesign, platsdesign, co-design och transformativ design. Syftet med forskningen är att förstå hur människan relaterar till och interagerar med sin omgivning och hur den gestaltade livsmiljön kan utformas för att erbjuda bättre användarupplevelser.

**KOMMUNUNDERSÖKNINGARNA** har genomförts gemensamt av Arbetsvetenskap och Arkitektur och har fokuserat

på respektive sociala och gestaltade livsmiljöer i de intervjuer som genomförts med personer i kommunerna. Utöver detta har projekt, initiativ och aktiviteter som berör området identifierats genom webbsökningar. Litteraturstudierna har omfattat respektive område där aktuell och relevant forskning inom området sammanställts för att beskriva grunder och väsentliga aspekter inom respektive område. Litteraturstudierna har genomförts både genom webbsökningar i Scopus och Google Scholar samt genom att identifierat relevant forskning inom de respektive ämnena på LTU.

## Rapportens struktur

**DEN FÖRSTA DELEN** av rapporten omfattar en inledande undersökning av vad Norrbottens kommuner gör idag för att utveckla och gestalta attraktiva livsmiljöer, såväl fysiskt som socialt. Undersökningen är huvudsakligen genomförd genom on-line-intervjuer av kommunrepresentanter ansvariga för fysiska aspekter på livsmiljöer kompletterade med uppgifter från kommunernas hemsidor. Sammanställningen av sociala aspekter på livsmiljöerna består huvudsakligen av kommunövergripande samverkan kompletterat med information från hemsidor.

**DEN ANDRA DELEN** av rapporten innehåller en kunskapsöversikt för området "attraktiva livsmiljöer" byggd på utförd forskning inom Luleå tekniska universitet både gällande den fysiska miljön samt värdet av attraktiv och socialt inkluderade gestaltade livsmiljöer i nordliga regioner.

**DEN TREDJE DELEN** innefattar en sammanfattning av forskning från LTU om normkritiska perspektiv och samskapande av livsmiljöer för att synliggöra vad inkludering respektive exkludering kan få för konsekvenser.

**DEN FJÄRDE DELEN** omfattar en sammanfattning av forskning från LTU om sociala perspektiv på attraktiva livsmiljöer.

**DEN FEMTE DELEN** innefattar en sammanfattning av forskning från LTU om planering och planeringsprocesser för att gestalta attraktiva livsmiljöer samt beskrivning av vitstrukturplan.

**DEN SJÄTTE OCH** sista delen omfattar en sammanfattning av forskning från LTU om attraktivt gestaltad livsmiljö i kallt klimat.

# Del 1. Attraktiv livsmiljö i Norrbottens kommuner





# Attraktiv livsmiljö – en kommunundersökning

*Sammanställningen beskriver delar av vad Norrbottens fjorton kommuner gör för att utveckla attraktiva livsmiljöer. Innehållet bygger dels på intervjuer av tjänstepersoner på kommunernas samhällsbyggnadsförvaltningar, som arbetar med fysiska miljöer kopplat till sociala och kulturella aspekter. Dels innehåller den en sammanställning av samverkansprojekt både på lokal nivå och sådana där fler kommuner deltar/omfattas – med koppling till attraktiva livsmiljöer i Norrbotten. Den baseras på observationer av samverkansmöten över flera kommunala sektorer, samt skriftliga frågor till organisationer som arbetar med de aspekter av social hållbarhet som har koppling till attraktiva livsmiljöer. Underlaget har även kompletterats med information från kommunernas hemsidor.*

**GENERELLT ANSES LIVSMILJÖ** omfatta det som gör det möjligt för människor och deras gemenskaper att forma ett gott och väl fungerande liv till vardags, på fritid och under helger. Livsmiljön baseras på individens och hushållets ekonomiska och sociala förutsättningar och förhållanden. Vi har i denna undersökning utgått från de förhållanden som gäller alla människor som bor, arbetar och rör sig i det gemensamma samhället. Vi anser att det inte finns någon allmänt gällande definition av attraktiva livsmiljöer utan undersökningen syftar till att undersöka vad Norrbottens kommuner innefattar i att göra livsmiljöerna mer attraktiva. Sammanfattningsvis kan sägas att de gör en hel del inom respektive kommun samt i samarbete mellan kommunerna för att skapa mer attraktiva livsmiljöer.

**KOMMUNERNA I NORRBOTTEN** har olika karaktär, dels på grund av det geografiska läget, dels baserat på befolkningstal och dominerande näringsliv. I sammanställningen har kommunerna grupperats i fem kategorier grundat på dessa karaktärer: Malmfälskommuner, gränskommuner, inlandskommuner, mellankommuner och kustkommuner. Det är enbart det dominerande näringslivet som beskrivs då det skulle både ta mycket tid och plats att beskriva allt näringsliv. Det hade varit värdefullt att ge en översikt över turist och kreativa näringar, men då sådana företag ofta är små är det alltför svårt att söka, hitta och definiera vilka som tillhör dessa. Några av kommunbeskrivningarna inleds med något allmänt eller generellt om den aktuella kom-

munen. Folkmängd och landareal för respektive kommun har angetts för att ge en förståelse för olikheter mellan kommunernas invånarantal och yta (Regionfakta, 2021).

**VINTRAR OCH SOMRAR** i Norrbotten är unika i jämförelse med södra Sverige med intensiv grönska och de ljusa nätterna med midnattssol norr om polcirkeln. Traditionell samhälls- och fysisk planering utgår från barmark och riktlinjer utgår från det. Norrbotten är snötäckt minst halva året, med både positiva och negativa konsekvenser. De positiva aspekterna är de säkra möjligheterna till vintersport och till de negativa hör kostnader för snöröjning och halkbekämpning samt risker med halka. Vi har därför ansett det viktigt att särskilt undersöka hur kommunerna hanterar vinterspekterna.

## Visioner i Norr

**I NORRBOTTEN OCH** Västerbotten pågår just nu en av de största investeringarna någonsin i grön industri, teknik och infrastruktur, vilket ställer ökade krav på arbetskraft och attraktiva hållbara miljöer som gör att boende stannar kvar och nya flyttar in. Visioner i norr är en utlysning som en del av Rådet för hållbara städers arbete och görs i enlighet med EU:s initiativ New European Bauhaus. Kreativa yrkesgrupper bjöds under hösten 2021 in till att skissa och diskutera framtidens platser i städer och samhällen i Norr- och Västerbotten. Av 55 ansökande team valdes, i januari

2022, 11 team ut för fortsatt arbete. Dessa elva kreativa grupper har under våren 2022 skapat, levererat och presenterat visioner kring framtidens hållbara, inkluderande och vackra livsmiljöer, varav tre team har med personer från LTU. Illustrationer från några av dessa visioner återfinns i rapporten, med tillstånd från respektive team.

## Samverkansprojekt mellan Norrbottens kommuner

Följande sektioner omfattar en sammanställning av samverkansprojekt som sker mellan Norrbottens kommuner.

### Inkluderande arbetsmarknad

*Develop* är ett samverkansprojekt som ägs av Region Norrbotten och genomförs i samverkan med jämställdhetsmyndigheten och med lokala tillväxtfrämjare i flera kommuner i Norrbotten: Gällivare via Gällivare Näringsliv AB, Arjeplog via Argentis, Arvidsjaur kommun, Jokkmokk via Strukturum AB, Övertorneå kommun, Älvsby kommun, samt Haparanda kommun. Det genomförs med kunskapsstöd av Luleå tekniska universitet. Projektet syftar till att stärka konkurrenskraften bland Norrbottens små och medelstora företag genom att inkludera jämställdhet och mångfald i företagens utvecklings- och arbetsmiljöarbete. Inom ramen för projektet har lokala tillväxtfrämjare i respektive kommuner genomgått en utvecklingsprocess som gör att deras stöd av lokala företag i större utsträckning bidrar till mer hållbar och inkluderande arbetsmarknad. En digital verktygslåda lanseras inom projektet med fokus på arbetsmiljöarbete – för företagare och lokala tillväxtfrämjare. I skrivande stund har verktygslådan testats och fått gott omdöme. Lanseringsdatumet är 21 september 2022.

### Stratus

Energikontor Norr arbetar med att stötta 12 kommuner i tre arbetspaket; strategi, transport och sol. Målet är att kommunerna ska jobba strategiskt för att hitta en effektiv och framgångsrik väg för att nå de nationella energi- och klimatmålen anpassad till respektive kommuns förutsättningar. De deltagande kommunerna är Arjeplog, Boden, Gällivare, Haparanda, Jokkmokk, Kalix, Luleå, Pajala, Piteå, Överkalix, Övertorneå, Älvsbyn. Projektet ska bidra till att de deltagande kommunerna ska uppnå de nationella energi- och klimatmålen.

### Trygghet

Samverkan mot våld, ”den gröna knappen”: samlade resurser för stöd vid våld i nära relationer, en satsning av Norrbottens kommuner, Region Norrbotten, Länsstyrelsen, SKR. Det bygger på samverkan på olika nivåer och i många olika forum för att kunna ge ett så kompetent stöd som möjligt. Denna samverkan omfattar stöd till personer utsat-

ta för våld, barn som upplever våld och till personer som utövar våld. Se även särskild satsning i Piteå kommun.

### Inkluderande livsmiljö

*Hej främling!* är ett idéburet initiativ som arrangerar hälsofrämjande aktiviteter för alla – med ett särskilt fokus på personer som lever i utanförskap. I Norrbotten arrangeras aktiviteter i Luleå och Kalix kommuner. Aktiviteter arrangeras under ledningen av koordinators med förståelse för och erfarenheter av integration. Aktiviteterna bidrar till deltagande för att skapa inkludering och ”innanförskap”, sänka trösklar för fler deltagande i föreningslivet samt bidra till bättre hälsa hos sårbara grupper.

*På väg mot jämställda och attraktiva kommuner* är ett utvecklingsarbete som pågår mellan 2018–2021 med fem deltagande kommuner i Norrbotten; Övertorneå, Kalix, Haparanda, Jokkmokk och Gällivare. Det övergripande syftet är att erbjuda kommunerna ett processtöd och kunskapsstöd i arbetet med att implementera den europeiska deklARATIONEN för jämställdhet. Utvecklingsarbetet drivs av Norrbottens Kommuner. Projektet delfinansieras av Region Norrbotten och Luleå tekniska universitet bidrar med kunskapsstöd. Arbetet innebar jämställdhetsintegrering där nyckelpersoner i respektive kommun deltog och testade implementera det nya arbets sättet i linje med den europeiska jämställdhetsdeklARATIONEN CEMR. Se även SummerVibe, Luleå kommun, Faces of Gällivare.

### Ungas delaktighet

År 2020 startades *Youth Up North*, vilket är en mångårig satsning med mål att stärka ungas inflytande och delaktighet för en levande landsbygd i Norrland. Satsningen syftar till en landsbygd där unga vill bo och ha en aktiv roll i att utveckla kommunen och bidra till samhällsutvecklingen. Genom samarbeten över sektorsgränser tillsammans med Arjeplogs, Bodens och Doroteas kommuner, kommer nya metoder att utvecklas, testas och slutligen implementeras för att öka ungas inflytande i sitt lokalsamhälle. Projektet präglas av entreprenörskapsanda, kreativitet och innovationer.

Projektet [Ung 2.0](#) genomförs av Piteå kommuns Kultur- och fritidsförvaltning i samarbete med Luleå tekniska universitets forskningsämnen Design och Arbetsvetenskap. Projektet syftar till att undersöka nuläge av kultur- och tjänsteutbud för unga i olika delar av Piteå och ta reda på vad unga drömmer om i ett framtida attraktivt Piteå. Ett viktigt fokus i projektet är mångfald, ett Piteå för alla, en inkluderande ansats avseende exempelvis kön, geografisk belägenhet i kommunen och socioekonomiska förutsättningar. I projektet har inledande analyser av befintliga data genomförts, där ungas enkätsvar kring primärt tjänsteutbud granskats. Workshoppar har genomförts med utvalda grupper från högstadielklasser där deltagarna har arbetat med att tycka och tänka om det befintliga kultur- och tjänsteutbudet och diskutera för vem det är avsett,



Bild: priscilla-du-preez-nF8xhLMmg0c-unsplash.jpg

samt inlett utforskning av vad kultur- och tjänsteutbudet skulle kunna vara för att göra Piteå mer attraktivt för olika grupper av unga. Projektet pågår under 2022.

### Singing People Together

*Singing People Together* är en internationell kör- och musikfestival som har genomförts flera gånger med medverkan av Luleå och Bodens kommuner med stöd av Region Norrbotten. Festivalen har initierats och genomförts av Världens kör, Bodens internationella kör och föreningen Singing People Together. Festivalen har turnerat i flera kommuner i regionen och satsat särskilt på att tillgängliggöra deltagande för barn, unga och nyanlända. Tack vare upplägget med gratis inträde har grupper med olika social bakgrund kunnat ta del av musiken från olika länder, lära sig att sjunga den och delta i konserter.

### Länsöverskridande Kultur

*Norrbottensteatern* är en teater för hela länet som etablerades i Luleå 1967. Teaterns uppdrag är att producera förstklassig scenkonst för hela Norrbottens län. För att sprida teaterupplevelser till fler samverkar teatern med länets institutioner, kommuner, föreningar och näringsliv.

*Norrbottens länsmuseum* ingår i Region Norrbotten som en basenhet inom kultur för hela länet och samverkar med alla andra muséer i länet. Där “bedrivs verksamhet inom kulturmiljövård, arkeologi, etnologi, dokumentation, arkiv, bibliotek och samlingar, pedagogik samt omfattande utställnings- och programverksamhet. Muséets uppdrag är att samla, förmedla och utveckla det norrbottniska kulturarvet. Muséet verkar för kulturen i historia och samtid, för

mångfald och det fria offentliga samtalet och för dagens och morgondagens kunskap.”

Dans i Nord har uppdrag att arrangera, producera och förmedla professionell danskonst. Dans i Nord vill främja möjligheterna för länsinvånarna i Norrbotten att kontinuerligt ta del av ett kvalitativt utbud av dans i varje steg på alla nivåer. Unga Dans i Nord skapar särskilda aktiviteter och föreställningar för barn och unga att ta del av. Det är till exempel professionella dansföreställningar, både för skolor och offentlighet. I samverkan med t.ex. Luleå, Piteå och Haparanda kommun har dansserier med abonnemang initierats och utvecklats till att nå en växande publik. Dans i Nord är en verksamhet under Piteå kommun och Region Norrbotten och bedrivs med stöd av Kulturrådet.

Länsmusikorganisationen *Norrbottensmusiken* erbjuder professionell scenkonst med varierad repertoar för barn, unga och vuxna. Turnéer genomförs i länets alla 14 kommuner. Den tillgängliggör professionell musikverksamhet för många i Norrbotten, för befolkningen generellt och med särskild satsning för barn och unga. Norrbottensmusiken genomför en mängd aktiviteter tillsammans med högre musikutbildningar. Genom möten med våra professionella musiker och ensembler ges kompositions- och musikstudenter utvecklingsmöjligheter som är till nytta för musiklivet i hela Sverige.



# Malmfältskommunerna

*Till Malmfältskommunerna hör Kiruna och Gällivare där kommunernas verksamhet påverkas mycket av gruvnäringens dominans. Gruvnäringen har utvidgats de senaste decennierna vilket för Kiruna och Gällivares kommuner innebär omfattande samhällsomvandlingar med avveckling av stora delar av den byggda miljön för att ersättas med nya områden. Förutom den befintliga gruvverksamheten kommer det även att göras en ny näringslivssatsning i Gällivare med Hybrit ”stål utan kol”. Detta ställer ytterligare ökade krav på kommunerna att locka till sig ny arbetskraft och därmed behov av ännu fler bostäder och attraktivt kultur- och tjänstebud. Pajala är i relation till Gällivare/ Malmberget och Kiruna en ny gruvort med gruvan belägen utanför huvudorten, där den byggda miljön därför inte påverkats i samma grad. Pajala har i denna undersökning karakteriserats som gränskommun.*

# Kiruna

FOLKMÄNGD	22 555 invånare
AREA	19 163 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	1,2 invånare/km <sup>2</sup>

*2004 blev det offentliggjort att ca en tredjedel av nuvarande Kiruna stad måste flyttas på grund av gruvverksamheten. Sedan dess har den fysiska planeringen pågått som förberedelse för hur det nya Kiruna ska gestaltas för att bli en hållbar och attraktiv stad. Uppbyggnaden av nya Kiruna centrum pågår och stadsomvandlingen ska enligt planerna vara genomförd 2035. Omvandlingen berör cirka 3000 bostäder med cirka 6000 personer vilket innebär 30 procent av nuvarande centrala Kirunas befolkning. 750 hotellbäddar, hela stadskärnans kommersiella centrum, flertalet större offentliga institutioner ska ersättas; bland annat gymnasieskolan, en grundskola, sjukhuset, biblioteket, kyrkan och badhuset, samt cirka 1000 arbetsplatser.*

**KIRUNA VISION 2.0** (KIRUNA VISION 2.0) har varit ett viktigt underlag för kommunens stadsbyggnadsstrategi och utvecklingsplan. Det omfattande visionsarbetet genomfördes 2012–2013, vilket involverade nästan alla aktörer i Kiruna kommun. Visionsarbetet omfattade medborgardialoger, arbete i arbetsgrupper samt seminarier och konferenser. Det sammanfattades i ett dokument som beskriver mål uppdelade på sex olika områden: 1) Boende, bebyggelse och livsmiljö; 2) Offentlig och kommersiell service; 3) Kommunikationer, 4) Näringsliv och arbetsmarknad; 5) Kultur, fritid och idrott; samt 6) Utbildning och forskning.

## Fysisk miljö

Kiruna stadsbyggnadsstrategi och utvecklingsplan beskriver den fysiska utformningen av det framtida Kiruna som ett medel för social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet. De tar hänsyn till de delar av visionsarbetet som berör frågor som den fysiska utformningen antingen påverkar eller påverkas av. Utvecklingsplanen antogs 2014 för Kirunas nya centrum (Utvecklingsplan Kiruna, 2014), planbeskrivningen inleds med vad som ska göra nya Kiruna attraktivt att leva i: "Stadstorget, handelsgatan och Stadsparken är de viktigaste mötesplatserna i nya Kiruna där det finns liv och rörelse. Det är där man ser andra människor och själva blir sedda. Det skapar förutsättningar för möten och gör att de blir attraktiv och trygga." Det nya Kiruna centrum byggs helt nytt och har möjlighet att förverkliga dagens syn på vad som är attraktivt för den

byggda miljön vilket utvecklingsplanen är grundad på: Arkitektoniska kvaliteter och identitet som förmedlar stolthet; en tät stadskärna; funktionsblandning; attraktiva kluster och stråk som förbinder; levande gatumiljöer med lokaler i bottenvåningar; hög kvalitet på torgbildningar och parker; offentliga och privata mötesplatser; promenadvänlighet; säkerhet och trygghet. Intervjupersonen säger att:

**"Kirunaborna bor här för att det är nära till allt med god tillgänglighet."** (INTERVJU KIRUNA

KOMMUN 2021)

**KIRUNA PLANERAR DESSUTOM** att lokalisera stormarknadshandeln i anslutning till en ny handelsgata med småbutiker. Det nya stormarknadsområdet med stor parkering lokaliseras nära E10. Detta ger ett unikt tillfälle att samordna små och stora butiker med gångavstånd mellan butiker och med gemensam parkering. Kommunen har också utnyttjat idén att ha en långsträckt stadspark längs den gamla banvallen mot Tuolluvaara. En långsträckt park ger fler närhet till parken och vintertid kommer skidspår att anläggas längs parken med koppling till friluftsområde utanför den byggda stadsmiljön. I utvecklingsplanen föreslås en anpassning till det subarktiska vinterklimatet med särskilda krav på utformning av den byggda miljön för att möta starka vindar, stora snömängder och speciella ljusförhållanden. Nya Kiruna planeras för att gå och cykla mer. Separata cykelvägar byggs inom nya Kiruna och för att koppla ihop den nya och gamla staden. Det förväntas av Kirunaborna att förändra sina förflyttningsvanor från att ta privatbilen till att oftare gå och cykla.

**UNDER PLANERINGSÅREN** för Kiruna stadsomvandling har flera forsknings- och utvecklingsprojekt genomförts i samverkan mellan Kiruna kommun, Tekniska verken AB (TVAB), Luleå tekniska universitet och i de senare projekten har RISE, Research Institute of Sweden medverkat. Projektet har syftat till att utveckla innovativ kunskap hur det nya Kiruna ska kunna bli hållbart, attraktivt och innovativt: Nya Giron - "skapa ett samhällsbyggande för hållbar tillväxt som även inkluderar skapandet av attraktiva livsmiljöer, ett gott liv", ALICE - Attractive living in cold climates, Kiruna Sustainability Centre med delprojektet Testbed Kiruna samt Innovationsplattform Kiruna 1 och 2.

**PROJEKTET "SMULTRONSTÄLLEN"** i Kiruna involverar barn och unga i förskolor och skolor. De pekar ut platser som de tycker om, kunskap som sedan används i samhällsplaneringen. Projektet har utvecklats inom Innovationsplattform Kiruna, ett samarbete mellan Kiruna kommun och Tekniska verken AB.

## Social miljö

Vision Kiruna 2.0 har varit utgångspunkt för att planera och åstadkomma attraktiva livsmiljöer. Den visar hur Kirunaborna vill ha sin nya stad. Intervjupersonen betonar att kommunen vid planering av stadsomvandlingen utgår från förståelse av vilken levnadskultur som finns i staden, varför man bor i Kiruna, specifika intressen. Samhällsomvandlingen handlar om att på kort tid få med kirunaborna, därför görs intervjuer för att hitta identiteten för den fysiska planeringen. Många invånare har varit intresserade och besökt kommunen för att fråga om stadsomvandlingen. Efter förfrågan är tjänstepersonerna ute i skolorna, t.ex. gymnasieskolan och informerar. Mycket kommunikation med kirunaborna sker bland annat via sociala medier.

**MÅNGA KIRUNABOR** tvingas flytta vilket innebär en social omrörning och i de nybyggda stadsdelarna bor de under många år i en arbetsplats. Stadsliv Kiruna är ett projekt med målet att Kiruna ska vara en kreativ, inkluderande, inspirerande plats för Kirunabor och besökare. Evenemang och mötesplatser skapas, som är gratis att delta i, kommuniceras och tillgängliggörs. Projektet finansieras av Kiruna kommun tillsammans med LKAB, Kirunabostäder och Sparbanken Nord. Nationella minoriteters perspektiv representeras genom avtal med Tornedalsteatern och Gironns föreställningar.

## Näringsliv

Gruvnäringen dominerar näringslivet i Kiruna tillsammans med företag som servar gruvan. Turistföretag och rymdverksamheter kompletterar företagsamheten. Efter Kiruna kommun har LKAB nästan lika många anställda.

## Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

I Kiruna har det nästan inte byggts något under många decennier före samhällsomvandlingen. LKAB har nu huvudansvaret att bygga nya bostäder som ersättning för det som rivs. Det byggs huvudsakligen hyresrätter och befintliga bostadsrätter ersätts inte i detta skede. Detta beror på att många tvekar att satsa pengar i en bostadsrätt, när man inte vet hur marknaden kommer att utvecklas i framtiden. Det är låga hyror och avgifter i det befintliga beståndet. Kirunaborna har nationellt genomsnittligt högt löneläge, men man ser att många trots det inte är villiga att betala högre hyror och avgifter. Hyror i det nybyggda beståndet trappas successivt upp till nybyggnadsnivå. Några äldreboende/ särskilda boende avvecklas på grund av stadsomvandlingen. Det ifrågasätts och pågår diskussion om de behöver ersättas, då de äldre som idag erbjuds plats är ”för unga” och kanske inte är i behov av ett särskilt boende.

## Belysning

Belysningsprogram finns med i utvecklingsplanen med en viss anpassning till förändringar. ”Belysning av Kirunas gator, torg, parker och andra offentliga rum har en stor potential att på ett ”världsunikt sätt stärka Kirunas iden-

titet, attraktivitet och trygghet” (UTVECKLINGSPLAN KIRUNA, 2014). ”Allt ifrån skönhet och konstnärlighet i såväl allmän belysning som effektbelysning av miljöer och arkitektur, till fundamentala grepp som att dynamiskt anpassa gatubelysningen efter väderlek, årstid och aktivitet. När norrskenet leker på himlen dimmas ljusbilden på torg och huvudgator ner.” Avsikten är att utveckla programmet till en belysningsstrategi.

## Kultur

Kirunas nya kulturhus Aurora kultur & kongress har tre salonger för många typer av arrangemang, byggnaden innehåller också stadsbibliotek, konsthall, biograf och ungdomens hus. Utöver det har Sameteatern Giron samt amatörteatern egna lokaler. En hel del genomförs också i kulturskolans lokaler. Utomhusscen finns i Gruvstadsparken. Återkommande kulturevenemang är Kirunafestivalen (musik), Snöfestivalen (skulptur, teater), Filmfestivalen, Bokfestivalen, Back yard rock (musik) och Pamojafestivalen (mångfald).

## Aktiviteter för barn och ungdomar

Ungdomar vill ha mötesplatser som inte kostar. Ungdomens hus finns i det nya kulturhuset. För barn och ungdomar är det en del av kultursamordningen som sker under skoltid. Kulturskola finns.

## Aktiviteter för äldre

Många vill göra något tillsammans i familjen, till exempel utnyttjar aktiviteter i parkerna. Stadsparken är dock ännu så länge upplag för byggmaterial tills nya centrum är färdigbyggt. Parken kommer senare att innehålla aktiviteter, som ligger koncentrerat och är lättillgängliga för alla. Äldre generationer har framfört att de vill ha lättillgängliga bostäder i centrum och centralt belägna offentliga lokaler där man kan mötas. Badhuset, kulturhuset och gallerior kommer att ha gemensamma ytor att mötas på. Aktivitetsbaserade parker planeras med till exempel promenadstråk, skulpturpark, hundrastgård.

## Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Tillgänglighet är olika för olika människor, grupper och kulturer (se beskrivning i analysdelen). Trygghetsfrågor lyfts upp i planeringen. Det anordnas trygghetsvandringar med bland annat lokalpolisen. Kommunen undersöker hur lokalbefolkningen vill ha det; hur P-garage i centrum gestaltas, tunnlar kontra broar för att göra undergångar ljusare. Alla platser som är otrygga och berörs av samhällsomvandling ses över. För att undvika att gamla centrum blir spökstad hyrs många byggnader med bostäder ut med korttidskontrakt så länge som möjligt. På det sättet kan ungdomar få eget boende under en tid.

## Gång och cykling

Nya Kiruna är välplanerat för gång- och cykeltrafik. Invånare kontaktar dock kommunen och påpekar att det inte är klart med GC-vägar. Det beror på att kommunen ännu



inte har hunnit med att koppla ihop nya och gamla staden för gång- och cykeltrafik (UTVECKLINGSPLAN KIRUNA, 2014).

### Landsbygd

Kommunen har ett mål för en levande landsbygd med goda bostäder och småskalig näringsverksamhet. 60 % av planeringsarbetet handlar om samhällsomvandlingen resterande 40% för byarna. I Torneträskområdet planeras mest för fritidshus och turism. Det finns dock inte så mycket mark tillåten att bygga på ovanför odlingsgränsen. Det är behov av personalbostäder för turistanläggningarna, i gällande detaljplaner är det tillåtet att bygga för handel, men inte för bostäder. Det beror på att det inte har ställts krav på personalbostäder vid nyetableringar av turistanläggningar.

### Kollektivtrafiktrafik

Kommunen gör en linjeöversyn för lokaltrafiken för att den ska fungera för den numer långsträckta bandstaden. Linjeöversynen innehåller omfördelad trafikmängd och snabblinjer med implementering 2035.

### Grönnytor i och omkring tätorterna

Gruvstadsparken med gestaltad parkmiljö har inneburit kulturförändringar med ökat intresset för parker. Aktivitetsytor i parkerna har använts mycket under pandemin. Kiruna har en grönplan för stadens centrala parker,

grönområden och gaturum som är från 1990. Den föreslår bland annat växter som är lämpliga för denna nordliga växtzon. Planeringen måste förhålla sig till strandskydd och LIS-områden är med i översiktsplanen. När planen togs fram hade länsstyrelsen mycket synpunkter på att antal områden måste reduceras.

### Fritids- och friluftsliv

Friluftsliv uppskattas mycket av invånarna, intervjupersonen anser att det är de stora möjligheterna till friluftsliv som gör att många bosätter sig i Kiruna. Inom Kiruna kommuns territorium finns Abisko och Vadvetjåkka nationalparker. Satsningar har gjorts på den centralt belägna slalombacken Luossavaara, och en nyanlagd rullskidbana. I kommunen finns totalt 63 kilometer motionsspår varav cirka 28 kilometer är elljusspår. Vandringsleden Midnattsolstigen utgår från Camp Ripan över toppen på Luossavaara och avslutas på parkeringen vid Luossabacken eller omvänt.

### Vinter

Det krävs framför allt en rationell snödrift för att klara av att det kan komma 20 centimeter under en natt, då behöver det vara lättplogat. Småparker är inlagda i nya centrum för att fungera som uppsamlingsplatser av snö för att fraktas bort senare. Det finns inget politiskt beslut på att ploga gång- och cykelbanor före bilvägar för att stimulera gång och cykling under vintern. Lekplatser måste skottas fram för hand under vintern. Belysningen är viktig under mörkerperioden.

### Offentlig konst

I stadshuset finns Konstmuseet i norr, Norrbottens länskonstmuseum och stadens konsthall i Kulturhuset. Enprocentregeln för offentlig konst används för nya Kiruna.

### Bevarande av kulturhistorisk bebyggelse

För stadsomvandlingen har det genomförts noggrann inventering och dokumentation av den kulturhistoriska bebyggelsen både för det som flyttas och det som rivs. Varje etapp innefattar vad som flyttas respektive rivs avtalas mellan Kiruna kommun och LKAB. Privatpersoner erbjuds att köpa hus för att flytta och reovera. Det är dock ofta för svårt för privatpersoner att till exempel få tomt och kan vara svårt att komma fram på gatorna med husflyttning. En flytt har ofta visat sig kosta lika mycket som nyproduktion.

### Användning av verktyget Kolada och BRP

Kommunen använder Kolada för kvalitets- och förbättringsarbete.

# Gällivare

FOLKMÄNGD	17 444 invånare
AREA	15 691 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	1,1 invånare/km <sup>2</sup> .

*I Gällivare kommun håller ”tvillingtätorten” Malmberget på att avvecklas på grund av markdeformation orsakad av gruvverksamheten. Gällivare har under lång tid haft ett omfattande planeringsarbete för samhällsomvandlingen av Gällivare, Malmberget och Koskullskulle. Avvecklingen av Malmberget för med sig att kommunen planerar för ny bebyggelse inom och i närhet av centralorten Gällivare. Planeringen för samhällsomvandlingen tog fart 2015–2016. Det har varit mycket förarbete, som inleddes med projekt Nya Gällivare, som var en fortsättning på InterDesign-projektet City Move som hölls under 2009. Projektet drevs under 2009–2012 av kommunen med nära samverkan med medborgare, näringsliv och LKAB genom att låta intressenter; medborgare, representanter för små och stora företag och offentlig sektor aktivt delta i framtagningen av en vision för Gällivare. Visionen för Nya Gällivare har sedan legat till grund för kommunens arbete med utveckling inom ett flertal områden som näringslivsutveckling, stadsbyggnad, vård, skola och omsorg samt kultur. Det har t.ex. genomförts 1800 personbesök = 1/10-del av befolkningen (VISION NYA GÄLLIVARE).*

**GÄLLIVARE HAR HAFT** en hög ambition för den pågående samhällsomvandlingen. 2011 hölls en konferens kallad Byggfälten för att skapa en ”samhällsomvandling i världsklass”. Som ingress till konferensen angavs: ”Hur bygger man det nya Gällivare och skapar ett attraktivt samhälle som människor vill bo i och flytta till? Vad ska man tänka på för att inte göra om andras misstag, behöver goda råd vara dyra, hur flyttar man en stad och varför?”

## Fysisk miljö

Kommunen antog 2014 en centrumplan kallad Dundret city (2014); där anges bl. a att verksamhetslokaler ska lokaliseras till centrum. 2013–2014 fattades beslut om multiaktivitetshus, gymnasium och ishall att det skulle lokaliseras till centrum. Ett gestaltungsprogram antogs 2015, se citat kommande stycke.

**“Målet med gestaltungsprogrammet är att förstärka Gällivares identitet genom att lyfta fram platsspecifika kärnvärden och uttrycka visionen för stadsomvandlingen - en arktisk småstad i världsklass. En hållbar utveckling genomsyrar också gestaltungsprogrammet och stadens utveckling.”** (GESTALTNINGSPROGRAM

GÄLLIVARE, 2015)

**PLANERING FÖR** samhällsomvandlingen består i huvudsak av 3 utvecklingsområden: 1) Reepisvaara, 2) centrum-kärnan och 3) Vassara-Sandviken. Det senare är ett centrumnära område. Kunskapshuset med gymnasieskola och lärcentrum har varit klart 2020. Mitt i Gällivare centrum kommer Multiaktivitetshuset att börja byggas under 2022 och beräknas stå klart 2025.

**KOMMUNEN HAR ÄVEN** arbetat med livet mellan husen, bland annat har skalan på torget diskuteras där vissa tycker att det är ett överdrivet stort. LKAB har flyttat hus och byggt nya bostäder i Mellanområdet. Efter att Elevhemsområdet med ett antal villor revs har LKAB ersatt dem med villor plus ett antal lägenheter. Samhällsbyggnadskontoret gör översiktsplan och fördjupade översiktsplaner med egen personal. Förvaltningen är därigenom beroende av externa planeringsresurser genom konsulter för till exempel detaljplaner, vilket de anser innebär för- och nackdelar. De kan framför allt driva flera processer parallellt. Planarbete pågår för Vassara-området, men där är det problem med naturskydd, till exempel hänsyn till grodor och sällsynta växter. Där har funnits en gammal kraftstation, som har lämnat föroreningar i marken.

**ETT KONSULTFÖRETAG HAR** gjort en utredning där de har identifierat intressanta saker och till exempel ställt frågan var centrum ligger i Gällivare. Företaget har pekat ut multiaktivitetshuset som en mittpunkt och att man därifrån kan ”jobba sig utåt och få det att bli så centrumlikt som möjligt”. Kommunen har en utvecklingsplan för centrum antagen 2019 (UTVECKLINGSPLAN GÄLLIVARE CENTRUM, 2019), som behandlar funktioner och mindre byggnader. I bostadshusen ska det bli verksamhetslokaler i bottenvåningarna, för att skapa liv och rörelse på gatorna. Lägenheterna ligger från andra våningen och uppåt. Liksom i Kiruna är det en speciell situation i Gällivare i jämförelse med de flesta tätorter. Här är det ”blåslampa” att få fram byggnader vartefter de försvinner i Malmberget. Kommunen har utarbetat 5 detaljplaner i Repisvaara för 1100–1200 bostäder. Tiden är en tung faktor som fortsätter in i framtiden. Intervjupersonen anger att tidsaspekten inte gör att det automatiskt blir oattraktivt, men att det inte blir lika genomtänkt när byggrätterna snabbt ska tas fram.



## Social miljö

*Face of Gällivare* jobbar med att utveckla kultur och mötesytor. Det är ett samhällsprojekt som arbetar för inkludering, jämlikhet, mångfald och attitydförändring i Gällivare kommun. Det arrangeras inspirationsföreläsningar och evenemang. En viktig del av arbetet är deras ”temperaturmätning”, en enkätstudie av det sociala klimatet som i forskningen har visat sig vara en viktig attraktivitetsfaktor. Gällivare är förvaltningskommun för minoritetsspråken finska, meänkieli och samiska och strävar efter att integrera minoriteters perspektiv i alla angelägenheter. Återkommande arrangemang är Minoritetsspråksfestivalen, Urfolkens dag, Öppet hus och Minoritetsveckan samt firande av Nationaldagarna.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

De största arbetsgivarna efter Gällivare kommun är LKAB och Boliden mineral AB. Kommunen är inriktad på tillväxt och att utveckla en strategi för det. Samhällsombandlingens projekt är orsakade av gruvverksamheten, dessa projekt håller på att färdigställas. Nya planer för Hybrit har inletts vilket ökar på planeringsprocesserna. Gällivare kommun har en liten befolkningmängd och har medvetet hållit sig med en liten planeringskostym.

## Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

Det planeras 1400 lägenheter och 600 småhus till 2026. Ramen för samhällsombandlingen är att LKAB uppför alla bostäder. LKAB har pratat mycket om attraktivitet och har, enligt den kommunala intervjupersonen, ansträngt sig att göra det så attraktivt det går. Det är kommunens samhällsbyggnadskontor som utarbetar planerna. De lämnar i sin tur över till teknik- och trafik-avdelningen och sedan säljs markområdet till en aktör, tex. Riksbyggen, LKAB, som jobbar vidare med projektering och upphandling. Det finns tre olika typer av upplåtelseformer; hyresrätter, bostadsrätter och småhus i centralorten. Kooperativa hyresrätter diskuteras, de finns redan för äldre. Det finns ett nytt särskilt boende med 72 platser, vilket var den första verksamhetsbyggnaden som blev klar 2017. Det planeras äldreboende och trygghetsboende för framtiden.

## Belysning

Extra belysning inriktas på att undvika mörka gränder. Det finns god belysning där människor rör sig, men en del känner sig ändå otrygga. Det anordnas ljusfestival. Det har framförts kritik mot att konstverket på kunskapshuset lyser för starkt och bländar och kan lysa in i lägenheter. Dundret är upplyst vilket syns i hela centralorten Gällivare. I gestaltningssprogrammet beskrivs att:

**“Belysningen i det offentliga rummet i Gällivare ska bidra till att skapa en attraktiv atmosfär som stärker ortens identitet, både för invånare och besökare. Belysningen bör framhäva ortens karaktär och skapa en miljö där gatu- och parkrum är överblickbara, vackra och trygga. Belysningen ska förstärka destinationens attraktivitet, energieffektivitet samt tillgänglighet och trygghet.”** (GESTALTNINGSPROGRAM GÄLLIVARE, 2015)

## Kultur

I multiaktivitetshuset kommer det att finnas bibliotek, simhall, sporthall, restaurang, och bland annat klättervägg, lokaler för brottning och tyngdlyftning. Idag finns lokaler för teater-, musik- och bioföreställningar finns i Blå Forell i Folkets hus för riksteatern och Norrbottensmusiken och övriga lite större arrangemang. Dansens hus har en intimare scen för till exempel mindre arrangemang som barnteater och musikarrangemang. Hembygdsområdet har en utescen och vid behov byggs tillfällig scen för utomhusarrangemang. Utomhusevenemangen sommar och vinter är alltid kostnadsfria, vissa musikarrangemang är kostnadsfria och biblioteket har kostnadsfria författarträffar. Kulturaktiviteter där många i befolkningen deltar, inte minst barn och unga, är Kulturveckan, Polarvinternatten, Skoj på Stan, Julkonserten och Luciakonserten, samt Pedagogisk verksamhet på museet. Kommunen har en levande kulturskola som haft verksamhet under hela pandemin. Gällivare ser sig själva som en förvaltningskommun som försöker integrera minoriteters perspektiv i alla sina angelägenheter. Återkommande aktiviteter är exempelvis Minoritetsspråksfestivalen, Urfolkens dag, Öppet hus och Minoritetsveckan samt firande av Nationaldagarna.

## Aktiviteter för ungdomar

Multiaktivitetshuset innehåller mycket för ungdomar; det är planerat för skatehall, fritidsgård, bio, bibliotek. Där kommer att bli möjlig mötesplats mellan generationerna. Polarvinternatten anordnas i samarbete med en iskonstnär som skapar konst av is och snö tillsammans med barn och unga. Gällivare museum har också skapande aktiviteter för barn och unga.

## Aktiviteter för äldre

Multiaktivitetshuset innehåller mycket även för äldre; det är planerat för bland annat bio, bibliotek. Det blir en mötesplats mellan yngre och äldre.

## Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Med multiaktivitetshuset har det blivit bakgator och gränder. Kommunen vill inte bygga in otrygghet utan vill ha brett mellan husen så man kan byta sida på gatan om



Bild: arclan-lumi-6Woj\_wozqmA-unsplash.jpg

man möter någon. Multiaktivitetshuset har entréer på flera sidor av byggnaden för att skapa en passage från kyrkan och genom huset.

### Gång och cykling

Kommunen arbetar för trafiksäkerhet för gång och cykel med en övergripande gång- och cykelplan och försök att genomgående identifiera missade länkar. Det anses viktigt att säkra skolvägar från biltrafik runt skolor ute i bostadsområden. Cykelvägar har byggts förbi Repisvaara ända upp till Dundret. Varje nytt bostadsområde kopplas på cykelvägnätet och missade länkar byggs bort.

### Landsbygd

Kommunen har en landsbygdsutvecklare och det finns lokalkontor i större byar med kommunal service. I Svappavaara förväntade man sig en ökad arbetsmarknad på grund av gruvverksamheten, men det blev inte den boom man tänkt sig. Det görs en detaljplan för bebyggelse i Skaulo utifrån ett privat initiativ. Det är problem om kommunen ska utarbeta planer i byarna enligt traditionella villaområden i städer, eftersom de som vill bygga på landet vill inte bo i Älvsbyhus på 900 m<sup>2</sup> tomt och större tomter medför oönskad gles bebyggelse. Det finns många små VA-verk ute i byarna, Skaulo, Hakkas, Ritsem.

### Kollektivtrafik

Lokaltrafik finns men med begränsningar av få linjer och

mindre attraktiva tidtabeller. Det är tätt mellan hållplatserna, vilket gör att turerna tar lång tid, 30–40 min för buss till skola och jobb, inom och mellan Gällivare–Malmberget, när det tar 10 min med bil. Detta stimulerar inte pendling med buss.

### Grönytor i och omkring tätorterna

Kommunen har gjort en grön-blå-vit-strukturplan med stöd av LTU inom forskningsprojektet Attract. Man utreder samma grönytor och hur de fungerar under olika årstider. Kommunen har provat att lägga in marklov för träd i planerna för att specifikt ta hänsyn till träden. Man sparar bevarandevärd natur som naturområde i planerna. Kommunen har utvecklat Sjöparken intill Vassara älv med många miljoner genom att rusta upp det tidigare bortglömda området för att få en grön lunga i stan. Där har man anlagt ramper, grillkåta och lekmiljöer för att få till en riktig parkmiljö. Kommunen har koncentrerat sig på Sjöparken i förhållande till andra parker. Många grönområden är försummade eller har fått ”stryka på foten” för ny bebyggelse, till exempel skogsdungar som blivit bostadsområde.

### Grönytor i och omkring tätorterna

Kommunen har gjort en grön-blå-vit-strukturplan med stöd av LTU inom forskningsprojektet Attract. Man utreder samma grönytor och hur de fungerar under olika årstider. Kommunen har provat att lägga in marklov för träd i planerna för att specifikt ta hänsyn till träden. Man

sparar natur som anses värd att bevara som naturområden i planerna. Kommunen har utvecklat Sjöparken med många miljoner genom att rusta upp det tidigare bortglömda området för att få en grön lunga i stan. Kommunen har koncentrerats sig till Sjöparken, där man anlagt ramper, grillkåta och lekmiljöer för att få till en riktig parkmiljö. Många grönområden är försummade eller har fått stryka på foten för ny bebyggelse, någon skogsdunge som blivit bostadsområde.

### Fritids- och friluftsliv

Dundret är ett lågfjäll, som ger hela Gällivare karaktär, då det syns från hela centralorten och uppe från berget syns hela bebyggelsen och det finns bilväg upp på toppen. På Dundret finns hotell med restaurang, stugby, många backar för utförsåkning och spår för längdåkning. På Nuolajärvi har det byggts breda spänger för att även rörelsehindrade kan ta sig fram ute i vildmarken.

### Vinter

Inom Attract-projektet, ett samverkansprojekt mellan, Kiruna kommun, LTU och LKAB) utarbetades en plan och ett pilotprojekt för innovativ snöhantering. Utifrån den planen gjordes snölabyrinter, som fungerade för många åldrar. Men det har varit svårt att driva fram tätortsnära skidspår och användning av glömda ytor. Det kom dock inte så långt med planen, då det till exempel var svårt att använda 1,5 m höga snövallar bredvid bilväg för skidspår. Det skulle vara farligt om man inte är så bra att åka skidor utan riskerar att slinta ner bland biltrafiken. Ett år gjordes det skidspår i Sjöparken, men det måste ställas mot annat i en helhet då kommunen inte har obegränsat med resurser. Det läggs mycket resurser på Dundret och skidspår runt samhället med en rundslinga på totalt 2 mil, som man kan kliva på på många ställen. Spåret är planskilt mot bilvägar på de flesta ställen, en del ställen måste man dock ta sig

förbi i plan. Ny upphandling av snöröjning finns uppdelat på prioriterade vägar, först gång- och cykelvägar och sedan bilvägnätet. Gång och cykel går före huvudleder som har lägre tillgänglighet.

### Offentlig konst

Utomhuskonst som tas bort från delar av Malmberget tas tillvara och ställs/sätts upp på andra ställen, vilket kommunens kulturavdelning har ansvar för. Några verk har hittat nya platser och andra mellanförvaras i väntan på att centrum och det nya multiaktivitetshuset blir klart 2025.

### Kulturhistorisk bebyggelse

Kommunen har jobbat mycket med Malmberget där kulturmiljöanalyser har genomförts för att identifiera bevarandevärd bebyggelse. Nytt kulturmiljöområde har skapats i Koskullskulle, dit ett 30-tal hus har flyttats. Husen är där placerade på ett luftigt sätt som i de äldre områdena, vilket har ansetts mer hänsynsfullt till historien än att placera så tätt som är vanligt idag. Många andra hus från Malmberget, som identifierats värda att sparas har flyttats öster om kyrkan i Gällivare. Annat som inte varit så värdefullt har rivits. Det finns en bevarandeplan från 1980-talet, en plan som pekat ut det som är bevarandevärd. Den har uppdaterats sommaren 2021 med vad som rivits sedan dess. Plan- och bygglovsavdelningen måste ta beslut i varje ärende. I några detaljplanerna har fasadmaterialet styrts till 40% träfasader.

### Användning av verktyget Kolada och BRP

Kolada används till viss del, tydligen kunde 2017 inte leverera mer uppgifter. Samhällsbyggnadsavdelningen använder den för markförsäljning både med nyckeltal för planer och utredningar.



Bild: mats-hagwall-nixEIMa54FBw-unsplash.jpg

## Gränskommunerna

*Till gränskommunerna räknas här Tornedalskommunerna Pajala, Övertorneå och Haparanda. Pajala har en relativt nystartad gruva, som inte har inneburit omfattande rivningar som i Kiruna och Gällivare. Gränsen mot Finland och samarbete om till exempel kommunal service mellan länderna och viss gemensam arbetsmarknad påverkar dessa kommuner.*

# Pajala

FOLKMÄNGD	5 973 invånare
AREA	7 840 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	0,8 inv./km <sup>2</sup>

*Pajala är präglad av närheten till Finlandsgården och kommunen samarbetar om samhällelig service över landsgränsen för att minska kostnader. Det pågår dessutom ett gränsöverskridande projekt mellan Sverige och Finland kallat "Leva och bo i Tornedalen", som också visar på den gemensamma arbetsmarknaden. Pajala har under decennier brottats med arbetslöshet och avfolkning, vilket vändes till stor framtidsoptimism när gruvföretaget Northland Resources 2012 öppnade ett dagbrott i Kokkovuoma för att bryta järnmalm. 2014 går dock gruvbolaget i konkurs. 2018 återöppnas gruvan i Kaunisvaara i bolaget Kaunis Irons regi.*

## Fysisk miljö

Intervjupersonen betonar att i Pajala handlar det om att uppvärdera och visa det som kan erbjudas och göra det som finns attraktivt. Kommunen vill skapa attraktiva småhustomter nära vatten/älvarna för att locka nya invånare. De tomter som finns till försäljning är inte så attraktivt belägna. Man vill skapa en kartportal på hemsidan för att visa lediga tomter. OK-macken fungerar som service-butik och samlar mycket ungdomar. Det planeras en rondell som gör OK-macken mer tillgänglig och trafiksäker.

## Social miljö

I Pajala pågår projektet "Hej hemby" där attraktiva livsmiljöer handlar om att locka folk till kommunen. Novellprojektet "Det hände i Tornedalen ..." syftar till att skapa, publicera och sprida noveller kopplade till det lokala och identiteten. Tillsammans med författaren Ingrid Remvall kommer deltagare att gå igenom hela skaparprocessen från idé till tryck i skönlitterära novellsamlingar som hamnar på olika bibliotek. Målet är att skapa en positiv förändring i Tornedalen. Berättelsen kan utspela sig i nutid, framtid, dåtid. Men platsen är Tornedalen och i den finns en hjälte/antihjälte som höjer sin röst.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

Efter Pajala kommun är Kaunis Iron AB och Malmtransport Norr AB största arbetsgivarna. Kaunis-bolaget är angelägen att anställa kvinnor för att mota kvinnounder-skottet. Numer är det inte ont om jobb i kommunen och många pensionsavgångar medför att det behövs tillskott på många poster. Kommunen håller på att skapa digitala

hubbar, lokaler med god digital utrustning, för att invånarna ska kunna jobba på distans från hemorten genom att hyra in sig på tillfälliga arbetsplatser med bra uppkoppling och på det sättet slippa pendla långa sträckor.

## Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

Nya riktlinjer för bostadsförsörjningen i kommunen är under framtagande. Det behövs hus för att locka till sig nya invånare vilket till exempel görs med projektet "Hej hemby". Det är bostadsbrist, många hus kommer inte ut till försäljning och det görs därför extra åtgärder genom att marknadsföra tomma hus för dem som flyttar till kommunen. Några "Stockholmare" hittade hus på det sättet. Det finns lediga hus i mindre samhällen där dock ingen vill bo, uppger intervjupersonen.

## Belysning

Särskilt belysningsprogram finns inte. Snön skottas bort från belysningen runt soluret i Solparken för att den ska lysas upp även vintertid.

## Kultur

*Marjattas sång* är en folkmusikalisk föreställning om förlossningar nu och då inom Sápmi och Norrbottens finnbygder och handlar om hur den unga kvinnan Marjatta blir gravid genom att äta ett lingon. Hon förskjuts av sina föräldrar och föder sitt barn i en förtrollad bastu. Pajala är hemkommun för den internationellt kända duon *The Magnettes*. Kommunen håller kontakt med kollektivet, gör dem till en del av sitt varumärke och strävar efter att i möjligaste mån få uppträdanden på plats.

## Aktiviteter för barn och ungdomar

OK-macken fungerar som kiosk/ servicebutik och ungdomar samlas där. Tornedalsteatern samarbetar ofta med Pajala Kulturskola. Några av grupperna övar i Tornedalsteaterns lokaler och ibland hjälper de till med tekniken. Vartannat år har Riksteatern ett ungdomsprojekt som kallas *LÄNK*. Pajalas ungdomsgrupper har deltagit i detta projekt flera gånger och då har Tornedalsteatern och Kulturskolan hjälpts åt att stötta ungdomarna genom *LÄNK*-projektet. Tornedalsteatern är även involverad i ett filmprojekt som kulturskolan söker medel för. Tanken är att teatern ska vara behjälplig med regi och språkkompetens.

## Aktiviteter för äldre

I samverkan med ABF, Studieförbundet Vuxenskolan och STR-T anordnas en *kulturvecka* 6 - 10 december med tornedalskt tema på äldreboenden inom kommunen. Kulturveckan finansieras via minoritetsspråkmedel och syftet är att lyfta fram den tornedalska kulturen och meänkieli för att stärka äldres kulturella identitet på äldreboende. Under kulturveckan kommer det bland annat vara underhållning med dragspelsgille, körsång, högläsning på meänkieli och teaterunderhållning på kommunens äldreboenden.

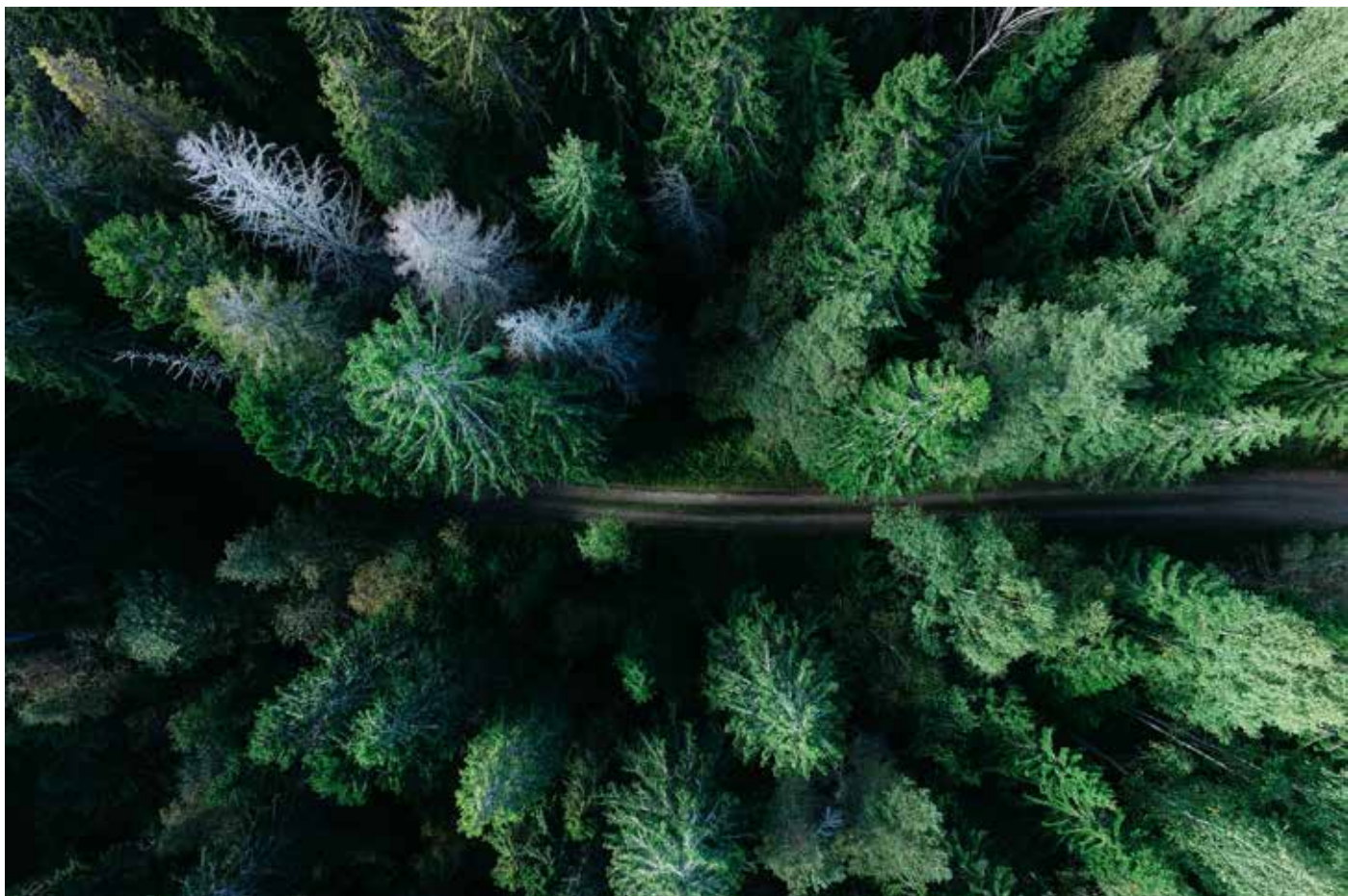


Bild:geran-de-klerk-Wukc3xZJSXw-unsplash.jpg

### Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Det anges inte finnas några problem med otrygghet i Pajala.

### Gång- och cykling

Det finns inga separata gång- och cykelvägar i centralorten. Det har byggts bredare trottoarer för att skapa säkra skolvägar. En gång- och cykelväg har byggts till ridstallet med pengar från Trafikverket. Till och inom mindre byar där barn och ungdomar färdas och där många bilar kör fort finns separata gång- och cykelvägar, till exempel i Junosuando. Gruvtrafiken skapar trafikproblem, men större delen av malmtransportvägen är nu ombyggd.

### Landsbygd

OX2 Maevaara Vind utger årligen medel till föreningen Bygdemedel Maevaara. Dessa är avsedda för föreningar inom Korpilombolo gamla församling i deras verksamheter som bidrar till en positiv utveckling i området och riktar sig främst till samhällsservice, underhåll och restaurering av byggnader, anläggningar och friluftsområden.

### Kollektivtrafik

Det finns en lokalbusslinje inom kommunen. Linjer över kommungränser sköts av Länstrafiken. Turlistan är anpassad för skolbarn och fungerar inte för arbetspendling. Det fungerar dåligt med länstrafiken för att ta buss till Gällivare sjukhus, då man enligt tidtabellen bara får en timme på sig för besök på sjukhuset.

### Grönytor i och omkring tätorterna

Soltorget är en central offentlig plats/park med bland annat en populär lekplats. I centralorten är det mer grönytor än parker.

### Fritids- och Friluftsliv

Det finns sporthall och islada i centralorten. Inom kommunen finns flera naturreservat, som Länsstyrelsen eller byaföreningar har ansvar för. Vasikkavuoma är ett känt myrområde. Det finns behov av att tillgängliggöra friluftsområdena bättre.

### Vinter

Snöröjning är anpassad till att det kommer mycket snö. Det finns en otrygghet för skolbarn vid busshållplatser. Det har pratats om samlingsplats och vinterfestival, vilket ännu inte har genomförts.

### Offentlig konst

Ingen information om offentlig konst

### Kulturhistorisk bebyggelse

Det finns en inventering av kulturhistorisk bebyggelse gjord för ett antal år sedan.

### Användning av verktyget Kolada och BRP

Pajala kommun använder Kolada som underlag för bl.a. bostadsförsörjningsplan.

# Övertorneå

**FOLKMÄNGD** 4 211 invånare

**AREA** 2 358 km<sup>2</sup>

**BEFOLKNINGSMÄNGD** 1,8 invånare/km<sup>2</sup>

*Kommunen märker av en Corona-effekt att det finns en ökad vilja att bo billigt på landsbygden.*

## Fysisk miljö

Det har byggts mer i kommunen under Corona-perioden, från att det har byggts 1 småhus/år är det nu uppe i 3–4/år. Det byggs också turistanläggningar och många fritidshus. I stället för att resa har många byggt om och till sina hus. Många vill bygga strandnära. Begränsningar görs närmast stränderna för att allmänheten ska ges plats att röra sig där. Det anges att det inte finns konflikter med naturvärden där man tillåter bebyggelse i strandnära lägen. Flera LIS-områden finns i översiktsplanen och kommunen vill införa ännu fler områden.

## Social miljö

Övertorneå kommun har tillsammans med tio andra modellkommuner i landet blivit utvalda i en SKR-satsning för ett projekt rörande välfärdsteknik inom äldreomsorgen. Det byggs upp ett kompetenscenter för att stötta andra kommuner med kunskap om digitala tjänster och välfärdsteknik. Kommunen håller på att uppdatera föreningsregister och förnya samarbete med föreningarna, senaste register är från 2017. Det är viktigt för att eventuella nyinflyttade ska kunna orientera sig i det lokala föreningslivet.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

Övertorneå kommun är den största arbetsgivaren. Pajalagruvan har ökat antal arbetstillfällen och gjort att invånare har kunnat bo kvar i kommunen. Närheten till Finland ger goda förutsättningar för gränshandeln på Torneälvens båda sidor, som ger varierat utbud av varor och tjänster. En ny entreprenör gör en stor satsning på Luppiberget, LVL Lapland View Lodge, med 40 stugor, restaurang, pool med mera.

## Belysning

Det finns inget särskilt belysningsprogram, men kultur och fritidsavdelningen belyser den kulturhistoriskt värdefulla byggnaden Röda kvarn och infartsvägarna. Det planeras att belysa träd och en korsning med 100 m lång bergvägg.

## Kulturella aktiviteter

Folketshus finns med biograf, som visar film en gång/månad. Övertorneå har en teaterförening som engagerar Norrbottens teaterförening, operaföreställning med mera.

## Aktiviteter för barn och ungdomar

Fritidsgård för ungdomar finns redan sedan lång tid. Kultur och fritidsförvaltningen satsar på fritidsaktiviteter för ungdomar för cirka fyra till fem miljoner. Skolan har byggts om och bundit ihop skolområdet med utbildning Nord. Det har gjorts en ny insats med att arrangera ett aktivitetsstråk genom att stänga av en gata. Det är en lång aktivitetsgata för att få barn och ungdomar att röra sig. Det finns minigolfbana, utegymmet har flyttats och isladan har utökats. Det finns dessutom utegym vid idrottsplatsen och vid Kommunlekplatsen, där barnen aktiverar sig genom att klättra i klätterställningar. Strax intill konstgräsplanen i Övertorneå finns en aktivitetspark, tennisbana och en skatepark. Övertorneå kommun har anlagt aktivitetspark som är finansierad av europeiska jordbruksfonden för landsbygdsutveckling.

## Aktiviteter för äldre

Badhus och sporthall finns i centrala Övertorneå och vid sidan av matcher finns möjligheter för allas aktiviteter hela dagen. Det finns också en aktivitetspark med tennisbana och boulebana nära huvudgatan.

## Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Enkelt avhjälpna hinder har åtgärdats för att öka den fysiska tillgängligheten för rörelsehindrade. Det anges att det är tryggt i Övertorneå. Det finns ett folkhälsoprojekt med trygghetsvandring och enkät har genomförts bland skolorna i centralorten. Resultaten har varit positiva och endast små saker har tagits upp, till exempel att det inte varit upplyst i undergång.

## Gång och cykling

Det anges att många är lata och till exempel tar bil det korta avståndet mellan ICA och COOP. Det har anlagts nya gång- och cykelvägar på trottoarerna för skolbarnen för sju-åtta år sedan. Cykelvägarna är belysta då det alltid rör sig människor där.

## Landsbygd

Det finns aktiva byaföreningar med ideella byakrafter. Under Corona-pandemin har det dock varit låg aktivitet. Normalt har byaföreningarna alltid engagemang med till exempel teater, midsommar- och valborgsfirande.

## Kollektivtrafik

Det finns ingen lokaltrafik i centralorten. Det går skolbussar från byarna i vilka alla som vill får åka med. Det är problem med att den ordinarie Länstrafikbussarna inte går genom alla byar.

## Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

Det finns gott om hyreslägenheter nära centrum med bra standard, där några men inte alla är tillgängliga för rörelsehindrade. Det finns gott om platser på särskilt boende, SÄBO, varav ett har lagts ned och ett finns kvar. Trygg-

hetsboende har diskuterats. För 5 år sedan byggdes en skola om i Pello för en kombination med äldreboende och förskola för att ha gemensam mathållning och umgänge mellan barn och gamla. Corona-pandemin har dock stört verksamheten så de äldre får inte äta ihop med barnen. Lässtunder genomförs dock med barnen ute på gården.

### Grönytor i och omkring tätorterna

I centralorten finns en mindre park med lekplats för mindre barn. Det finns också en aktivitetspark med tennisbana, boulebana nära huvudgatan. I närområdet finns grönområden nära fina berg.

### Fritids- och friluftsliv

I Onkijärvi friluftsområde finns raststuga, toaletter, grillplats, brygga och vindskydd. Platsen är tillgänglighetsanpassad.

### Vinter

I Särkijärvi Ekopark finns vintertid en isbana.

### Offentlig konst

Konstens väg har anlagts längs en gammal banvall där utomhuskonstverk uppställda. En konsthall planeras av privatpersonen Stensmyr, som samlar pengar för att kunna bygga konsthallen. I väntan på det har detaljplan och bygglov förlängts.

### Kulturhistorisk bebyggelse

Inventering av kulturhistorisk bebyggelse inventering är gjord av Länsstyrelsen, 2 byggnader är Q-märkta som byggnadsminnen, en av dem är Röda kvarn.

### Användning av verktyget Kolada och BRP

Kommunen rapporterar statistik i Kolada.



Bild: boxed-water-is-better-AE3meMQ9DuE-unsplash.jpg



# Haparanda

FOLKMÄNGD	9 496 invånare
AREA	921 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	10.3 invånare/km <sup>2</sup>

*Haparanda stad har under de senaste decennierna uppmärksammats genom Rajalla med på gräns-samarbetet med Torneå stad. Haparanda och Torneå ses som betydelsefullt handelscentrum för hela Nordkalotten. Flera stora aktörer inom handeln har etablerat sig på området sedan IKEA-etableringen 2006. Gränsområdet mellan städerna förvandlas successivt till ett samordnat handelscentrum, där gränsen bara har en symbolisk funktion. Haparanda kommun samverkar med den finska sidan för att få ett större utbud tillsammans har städerna 34 000 invånare.*

## Fysisk miljö

**DET PÅGÅR ETT** aktivt arbete för attraktiva livsmiljöer i centralorten. Kommunen arbetar med större och mindre saker, som syftar till att göra samhället så attraktivt som möjligt enligt begreppet "5-minuter-staden". Haparanda har en historisk stadskärna och har kvar sitt torg. Kommunen vill skapa småstadskänsla, hålla kvar det som är unikt med småstaden. Haparanda är attraktivt tillsammans med Torneå, och de vill gärna behålla den skala de redan har. En utvecklingsplan gjordes år 2000, vilken följdes upp med en gestaltungsplan 2002. Externhandelsområdet kom till efter många försök och genom att slutligen lyckas locka IKEA till Haparanda. De stora hallarna är utspridda inom handelsområdet för att ge alla närliggande markparkering. Torneå kunde bygga en galleria i centrumläge genom att bygga parkering i källaren. Det stora "glappet" mellan IKEA, ICA Maxi och Dollarstore är också planerat för handel som ännu inte kommit till, "området kan inte växa så snabbt". Planen är att IKEA och ICA-området ska hänga ihop i framtiden. Det anses positivt att boende i Marielund har gångavstånd till ICA Maxi.

**HAPARANDA CENTRUM HAR** tömts på mindre butiker redan innan IKEA etablerades, så det är inte bara "på-gränsen-handeln" som tömt centrum. Det gjordes en seriös handelsutredning för Haparanda och Torneå (innan på-gränsen-etableringen) som visade att människor då handlade utanför sin egen stad. De handlade i Kalix eller på Storheden i Luleå. Utvecklingen på gränsen drogs växelvis mellan Sverige och Finland. Efter handelsetableringarna har handelsindex ökat till 300%. Intervjupersonen säger att: "Nu har sportbutiken ett lika stort utbud som

i större städer, då handlar invånarna där". Husen i gamla centrum med tidigare butiker runt Storgatan finns kvar, de är inte rivna. Lokalerna var inte ändamålsenliga med små ytor och förråd i källaren utan hissar. Byggnad på marken för det före detta Barentsprojektet står stilla på grund av en passiv markägare. Det är mer planerat där än vad som syns idag, uppger den intervjuade personen på Haparanda kommun.

## Social miljö

**PROJEKTET HAR MÅLET** att hjälpa den grupp individer som hamnat i ett utanförskap och står längst från arbetsmarknaden för att kunna ta sig vidare till egen försörjning eller utbildning. Arbetsförmedlingen och det lokala näringslivet är viktiga samarbetspartners. Projektet finansieras av den Europeiska socialfonden. En tidigare omgång bidrog till minskat försörjningsstöd trots pandemi. Haparandas FN-förening har arbetat aktivt för inkludering och mångfald i kommunen. Det är än viktigare arbete när pandemin under 2020 bidrog till en social spänning vid gränsen, spänningen var något mindre 2021. Nationella minoriteters perspektiv representeras genom: Finskspråkig teaterföreläsning för skolan minst en gång om året; Teater på meänkieli/svenska för skolan minst en gång om året; Skolbio på finska minst en gång om året; Tornedalingarnas dag 15 juli uppmärksammas.

## BAKELSE FÖR SENIORER

ges på två äldreboenden. Sverigefinnarnas dag firas 24 februari och Finlands självständighetsdag 6 december. Samarbete pågår med samrådsgruppen för minoritetsspråk och föreningen Minoritetsspråksdelegationen i olika minoritetsspråkprojekt; Skyltning vid offentlig konst finns på finska. I Kulturplanen kommer en plan för minoritetsspråken att ingå.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

**HAPARANDA KOMMUN ÄR** störst arbetsgivare, därefter IKEA. På-gränsen-handeln med IKEA och flera andra stora handelskedjor har stor betydelse för kommunen. Haparanda klättrar i näringslivsrankningen och de lokala tillväxtfrånjarna arbetar aktivt för inkluderande näringsliv inom ramen för projektet Develoop. Kommunen har en företagslots som erbjuder nätverk och förmedlar kontakter vid företagsetableringar, att hitta lediga lokaler eller hitta rätt kontakt i kommunala förvaltningar. Samarbete med kulturella och kreativa näringar pågår ständigt trots få aktiva aktörer inom fältet.

**PROJEKTET TWO COUNTRIES** – One Destination (TCOD) har målet att skapa en verksamhetsmodell för att utveckla besöksnäringen på destinationen. Gemensam marknadsföring kommer att göras efter att gemensamma destinationsvarumärket utvecklats. Utveckling av nya gränsöverskridande nätverk inom besöksnäringen kommer att arbetas fram och utveckling av infrastruktur och markanvändning kopplade till besöksnäringen kommer att ske

under projektets gång.

### Belysning

Kommunen har inte presenterat någon belysningsplan.

### Kultur

**LOKALER FÖR TEATER-** och musikföreställningar finns i Folkets Hus teater- och danssalongen, Seskarö Folkets Hus, sverigefinska folkhögskolans aula och ljudlabbet. På sommaren finns det på Taavolagårdens loge samt på Hembydsgårdar. Haparanda Folkets Hus visar bio och livesänder operor. En mindre utomhusscen finns vid stadsparken vid älven och en större fast scen planeras vid strandplan. Kallottjazz & Blues arrangeras årligen, liksom visfestival. Vinterglöd har blivit en mötesplats för olika generationer utomhus. Border Pride och Happy New Twice genomförs årligen.

**EVENEMANG MED FRI** entré håller på att utvecklas med förslag inspirerade från Finland. Det skulle vara ett slags individuell kulturpeng öronmärkt för kulturutbudet, i form av ett kulturkort som i samarbete med Socialenheten skulle delas en gång om året till personer med lägre inkomst. Haparanda stads kulturenhet kommer under år 2022 att samarbeta med Aines konstmuseum i Torneå och föreningen Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta r.y (för jämlik kultur) med ett tillgänglighetsprojekt ”Työrauhaa” (Arbetsro) där sex konstnärer med olika funktionsvariationer bjuds in på både residens och arbete med mindre utställning för varje konstnär samt en samutställning under år 2023.

**HAPARANDA STAD STÖTTAR** kreativa näringar genom ett program av kulturella evenemang där artister och kulturutövare involveras, vid kreativt arbete (t.ex. formgivning mm.), genom samarbete inom projekt och genom offentliga upphandlingar såsom guidning på Kukkolaforssens fiskemuseum. Samverkan med kulturföreningar är en del av kulturenhetens prioriteringar. Kommunen stöttar och samarbetar med kulturföreningar som till exempel, HapKult, Haparanda Teaterförening och Jala Konst & Hantverksförening. Haparandas kulturenhet samarbetar inom projekt och kulturevenemang, samt delar årligen ut mellan tre och fyra kulturstipendier.

### Aktiviteter för ungdomar

**ARBETET PÅ UNGDOMENS** Hus - Station 2.0 utgår ifrån ungdomarnas egen kreativitet och delaktighet. Där erbjuds allt ifrån musik (relokaler, studio, workshops) till skapande och design. Konserter och andra evenemang görs, föreläsningar och utbildningar i ämnen som berör och påverkar unga människor. I Haparanda stad anordnas ”Sommar i parken” – sommarlovsaktiviteter för hela familjen, där barn och vuxna erbjuds olika aktiviteter varje vardag under sommaren med pysseltält, sommarteater, zumba, sagodans, allsång med mera.

**SKOLBIOVERKSAMHETEN PLANERAS** komma i gång inom kort. Haparanda stad har en avgiftsfri Kulturskola, som erbjuder undervisning i dans, musik, bild och teater. Fri entré för studerande gäller för avtalskonserter med Norrbottensmusiken (NKO, NBB). Evenemang med fri entré är: Vinterlek – familjedagen med kulturella inslag i samband med Vinterglöd kultur dagar, 4 x Barnallsång, 4 x Allsång, 1 x Visfest under juli månad i samband med Sommar i parken; Teaterföreställning för hela familjen, keramik kurs, cirkusläger varierar från år till år; Julteater på torget under december månad.

### Aktiviteter för äldre

Kommunen har äldreombud som ger råd, stöd och vägledning till alla invånare som är 65+. Det går att få kostnadsfri hjälp av äldreombuden på svenska eller finska och även för anhöriga och närstående.

**Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö** Trygghetsvandringar arrangeras av Haparanda stads säkerhetssamordnare tillsammans med Polisen, där man pratar om hur området upplevs. Vad som känns tryggt och trevligt, vad upplevs som mindre trevligt, olustigt eller otrött.

### Gång och cykling

Kommunen arbetar för att erbjuda säkra, trygga och tillgängliga cykelvägar i kommunen. Cykelnätet består både av separata gång- och cykelbanor och av gator där cyklingen sker i blandtrafik. För att utveckla cykelvägnätet arbetar Haparanda stad med att till exempel flera befintliga cykelvägar länkas samman. Det finns en gång- och cykelväg under väg 99. Det är svårt med en Europaväg ”mitt i stan” som medför barriär mellan stadsdelarna. En parkeringsplats vid älven har tagits bort för att skapa en bilfri gångväg längs älven.

### Landsbygd

Kommunen har en landsbygdsutvecklare och en gång om året bjuds alla lokala utvecklingsgrupper i Haparanda in till en träff, så kallat Landsbygdsforum. Syftet är att skapa en arena för samlade synpunkter, önskemål, behov och idéer med utgångspunkt i de förutsättningar som råder utanför tätorten. Målet är också att inspirera till engagemang och nya utvecklingsprojekt. 40% av befolkningen bor utanför centralorten. I byarna gäller det att hitta och visa upp det unika och värdefulla. Byarna behöver hitta sin egen nisch och kraft för att fler ska vilja bosätta sig där. Det måste finnas varaktiga arbetstillfällen. De har gjort ett stort jobb i Seskarö, en by med bara 600 personer med sågverk, två industrier, tandläkare, restauranger, butik. Kommunen lägger inte ner skolan så länge det inte går under 25 elever. Det innebär att barnfamiljer stannar kvar och att det finns arbetskraft till sågverket. Det görs detaljplaner för att skapa nya kommunala eller privata tomter. Nikkala är en liten by med kraft som lever starkt med fiske och restaurang. Anläggningen i Kukkola är säsonsberoende.

## Kollektivtrafik

Lokaltrafiken i centralorten Haparanda har två linjer, med avgångar varje timme under de tider när behovet är som störst. Det är en del i kommunens långsiktiga utveckling av kollektivtrafiken med ett långsiktigt mål att skapa förutsättningar för en beteendeförändring, då många personer vill köra egen bil. Ett ökat kollektivt resande i vardagen förväntas bidra till ett mer hållbart Haparanda. Kommunen har också anpassat turerna så att de ansluter till järnvägsstationen för vidare pendling med Norrtåg. Intervjupersonen menar att i det större perspektivet behöver Haparanda en flygplats. Det är 13 mil till den svenska flygplatsen och bara 2 mil till den finska, men från den finska kommer man bara till Helsingfors. Det har länge saknats persontrafik med tåg till Haparanda, nu är persontågen tillbaka. Tågtrafiken fungerar synkat med olika tidszoner mellan Sverige och Finland. Kommunen sköter skolskjutsarna där alla får åka med, och kommunen kompletterar med en tur klockan fem, för att det ska fungera för pendlare.

## Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

Det finns ett stort behov av att skapa fler bostäder för äldre i moderna och ändamålsenliga lokaler. Det planeras att bygga ett särskilt boende för äldre med 80 boendenum med upplåtelseformen kooperativ hyresrättsförening. Även trygghetsboende planeras i centrala Haparanda.

## Grönytor i och omkring tätorterna

Haparanda stad har en stadspark och en park längs älven.

## Fritids- och friluftsliv

I centralorten Haparanda finns simhall. Ishall och Al-laktivitetshuset Aspen. Den vackra miljön i Haparanda kommun med oreglerade nationalälvar, Torne och Kalix älv, lyfts fram tillsammans med havet, en rejäl kustzon, många småöar och småsjöar. För friluftsliv finns Haparanda skärgård, Riekkola-Välivaara naturreservat med motions- och elljusspår. På Seskarö finns en tre km lång vandringsstig. Fritidsbanken lånar ut begagnad utrustningen som är skänkt av allmänheten. Alla som vill kan låna, både för spontanidrott och idrottsverksamhet i föreningsliv. Fritidsbanken som projekt bidrar till att utjämna sociala ojämlikheter i tillgång till friluftsliv.

## Vinter

Vinterglöd är en årligt återkommande fyra dagar lång vinterfest för hela familjen, som äger rum veckan före sportlovet som en slags ”kickoff” för vinteraktiviteter för både barn och äldre. Kommunen ansvarar för snöröjning inom centralorten och i byarna är det ofta väg- eller samfällighetsföreningar. Snöröjning och halkbekämpning av gång- och cykelvägar, gator, torg och parkeringsplatser i en bestämd ordning, de högst prioriterade gång- och cykelvägarna åtgärdas först.

## Offentlig konst

Haparanda har under 2000-talet gjort en stor satsning för konsten i det offentliga rummet: Det finns ungefär 25 offentliga verk. Just nu pågår ett planerings- samt praktiskt arbete för att till exempel lyfta fram en flerspråkig konstvandring i stan (t ex. QR-kod). Ett tajtare samarbete med Torneå har påbörjats för att kunna lyfta båda städernas offentliga konstverk som ett gemensamt kulturarv.

## Kulturhistorisk bebyggelse

Kommunen har arbetat med stadsmiljön genom en gestaltungsplan för centrum. Där anges vad kommunen avser att göra och vad de vill att fastighetsägarna ska göra. Kommunen har rustat upp Storgatan med önskan om att fastighetsägarna följer med och rustar upp sina fastigheter. För den kulturhistoriska bebyggelsen diskuteras eventuella åtgärder med fastighetsägarna. Det finns karaktärsbyggnader, kommunen försöker få fastighetsägarna att rusta upp på frivillig väg och vissa har till och med fått bidrag från länsstyrelsen. Det blir konflikt med de fastighetsägare som köpt ett gammalt hus och sedan vill bygga om det att se modernt ut.

## Användning av verktyget Kolada och BRP

Kolada används av kommunen.



Bild: toomas-tartes-Yzrl0N\_eDA-unsplash.jpg

# Inlands- kommunerna

*Till inlandskommunerna räknas här Arjeplog, Arvidsjaur, Jokkmokk och Övertorneå. Inlandskommunerna är stora till ytan men har liten folkmängd, skatteunderlag och på grund av det tungt att upprätthålla kommunal service. Ny bebyggelse består till stor del av fritidshus och turistföretag.*



# Arjeplog

FOLKMÄNGD	2 707 invånare
AREA	12 557 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	0,2 invånare/km <sup>2</sup>

*Under vintern täcks Arjeplogs sjöar av is och befolkningen ökar med det dubbla, Arjeplog är världens största vintertestort för fordonsindustrin. Kommunen har en vision: ”Arjeplogs kommun – världskänd för attraktiv livsmiljö och kreativ tillväxt”. I översiktsplanen från 2018 finns ett kapitel med rubriken attraktiva livsmiljöer, som inleds med texten: ”Attraktiv livsmiljö – i takt med människors ökade rörlighet och hårdare konkurrens om företag, boende och kompetens blir platsens attraktivitet allt viktigare. Det handlar om allt från service, skola, omsorg, boende och företagsklimat till kultur, fritidsutbud, gestaltning av utemiljön, mötesplatser och en Orts anda”. Kommunen anser att man kan utveckla Arjeplogs styrkor för att kunna erbjuda en konkurrenskraftig attraktiva livsmiljöer utifrån dess specifika förutsättningar.*

## Fysisk miljö

**I CENTRALA TÄTORTEN** har det arbetats med belysning, gångvägar och lekplatser. Handelsgatan är samtidigt nationell väg 95 – den så kallade Silvervägen – vilket medför mycket genomfartstrafik. Det har dock inte varit något samarbete med Trafikverket för att rusta upp genomfarten, som gjorts i Arvidsjaur. Kommunen har fört något samtal med Trafikverket om budgeten för större ombyggnad. Intervjupersonens kommentar att; ”vi är glada om Trafikverket lagar potthål i vägarna och målar mittstreck”, visar på att det inte varit mycket samverkan med Trafikverket. Lekplatser i centrala Arjeplog har rustats upp och setts över med nya lekredskap.

**NORGE HAR BYGGT** en tunnel för väg 95 genom fjället en bit in från gränsen. Tunneln öppnades 2019 och har minskat risken för stängning av vägen vid snöoväder. Kommunen trodde inte det skulle innebära en ökning av trafiken, vilket det gjorde. Många besökare till centralorten kommer med bil och önskar parkering. Flera har släp med skoter eller båt och behöver långa parkeringsplatser. Det är ännu inga problem att hitta plats i centralorten. Det saknas dock uppställningsplatser för lastbilar, vilket är aktuellt när Silvervägen är avstängd på grund av snöhinder och lastbilschaufförerna vill/behöver övernatta nära centralorten. Detta medför att lastbilarna ställer sig ”lite här och var”.

## Social miljö

**UNDER VINTERSÄSONGEN** vistas många biltestare i centralorten. Det anses att biltestarna är relativt bra integrerade genom att de och lokalbefolkningen fungerar bra ihop. Arjeplog blev 2021 årets bästa grundskolekommun i Sverige enligt Föräldraalliansen Sverige. Skolan är en viktig attraktivitetsfaktor, det krävs dock medel för att upprätthålla och fortsätta det goda arbetet med skolan.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

**UNDER VINTERHALVÅRET** är Arjeplog världens ledande centrum för fordons och -komponenttester. Cirka 4 500 personer från Europas och Asiens fordons- och komponenttillverkare testar sina produkter i stabil vinterkyla på de frusna sjöarna. Det medför många hotellgäster på vintern mest bestående av biltestare men också skoteråkare. På sommaren är det huvudsakligen turister som besöker kommunen. Turistföretagen ses som företagsamma och nytänkande och ser möjligheter att utvecklas. Det anges att det är bra samarbete mellan samebyarna och skoterturisterna. Restaurangerna är ofta bara säsongsöppna på vintern och sommaren, stängda höst och vår.

**I ARJEPLOGS KOMMUN** har sex samebyar verksamhet. Det är de tre fjällsamebyarna Luokta Mavas, Semisjaur-Njarg och Svaipa, och de tre skogssamebyarna Ståkke, Västra Kikkejaur och Maskaur. Argentis i Arjeplog arbetar aktivt för inkluderande företagsklimat, främjar jämställdhet och sprider kunskap om inkluderande arbetsliv inom ramar för projektet Develoop. Se rubriken Samverkansprojekt.

## Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

**DEN KOMMUNALA STIFTELSEN** Arjeploghus erbjuder trivsamma hyresfastigheter i centralorten, till exempel lägenheter som är centralt belägna med sjöutsikt och närhet till naturen. Det har inte byggts några flerbostadshus på länge då det är inte finns någon efterfrågan. I nya bostadsområden byggs privata småhus. Kommunen planerar nya bostäder i attraktiva områden, sjönära eller i fjällen för människor, som är fiske- eller jaktintresserade. I fjällnära områden har det huvudsakligen byggts fritidshus. Det är ofta kustbor icke folkbokförda i kommunen som bygger fritidshus. Coronapandemin har gjort att folk kan tänka sig att flytta till sin stuga. I många nya fritidshusområden finns eller byggs ett stabilt fibernät och man håller på att bygga ut i några av tätorterna. Det är detaljplaner på gång i sjönära och fjällnära områden men kommunen anser det vara svårt på grund av strandskyddet. Kommunen har ett antal LIS-områden, som till viss del är uttryckta i översiktsplanen.

## Belysning

Kommunen har inte angett något särskilt belysningsprogram.

## Kultur

Arjeplogs vintermarknad samt samisk kulturvecka och Arjeplogs höstmarknad är viktiga kulturella mötesplatser i kommunen. Andra exempel är filmfestivalen ”Tro, hopp och kärlek”, Bok & Vandring, Arjeplogsdagar. Silvermuseet har kulturell och symbolisk betydelse, startat på 1920-talet av en provinsialläkare som samlade föremål i syfte dokumentera Arjeplogs rika kulturhistoria. Kulturskolan genomför undervisning för barn och unga. Det finns några kulturföreningar, kyrkan ordnar konserter och musikevenemang, kyrkan har en samlingsal. Det finns ett medborgarhus där det troligen spelas gästteater, och det finns en biograf. Friluftslivet ses som den viktigaste kulturen. Ett viktigt samarbete pågår med Piteå Älv Pride 2018 med turnerande föreläsningar syftande på inkludering. Oklart hur fortsättningen blev.

### Aktiviteter för barn och ungdomar

För unga finns det sport, en del kör skoter och utövar friluftsliv. Det förs diskussioner om aktiviteter för rörelsehindrade, men det finns bara en liten budget för genomförande.

### Aktiviteter för äldre

PRO sätter upp lappar om aktiviteter. Det finns kostservice som tex. ordnar matens dag. Äldreboende och särskilt boende planeras.

### Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Det görs trygghetsronder med tjänstepersoner från Arjeplogs kommun och föreningar, handlar mest om höjder på trottoarer.

### Gång och cykling

Bilberoendet är stort i Arjeplog. Vi ser över gångvägar ibland för att göra det tryggare med belysning. I nya områden planerar vi för GC, men vi har knappt råd att göra bilvägar.

### Landsbygden

Vissa byar är utpräglade stugområden lite blandat med turistföretag.

### Kollektivtrafik

Länstrafiken sköter kollektivtrafik, kommunen sköter skolskjutsarna. Det är troligen inte tillåtet för andra än skolbarn att åka med skolskjutsarna, vilket beror på upphandlingen.

### Grönytor i och omkring tätorterna

Det finns en del grönt på olika ställen, vilka är snötäckta halva året.

### Fritids- och friluftsliv

Friluftslivet är mycket aktivt i kommunen, det finns nära och stora friluftsområden.

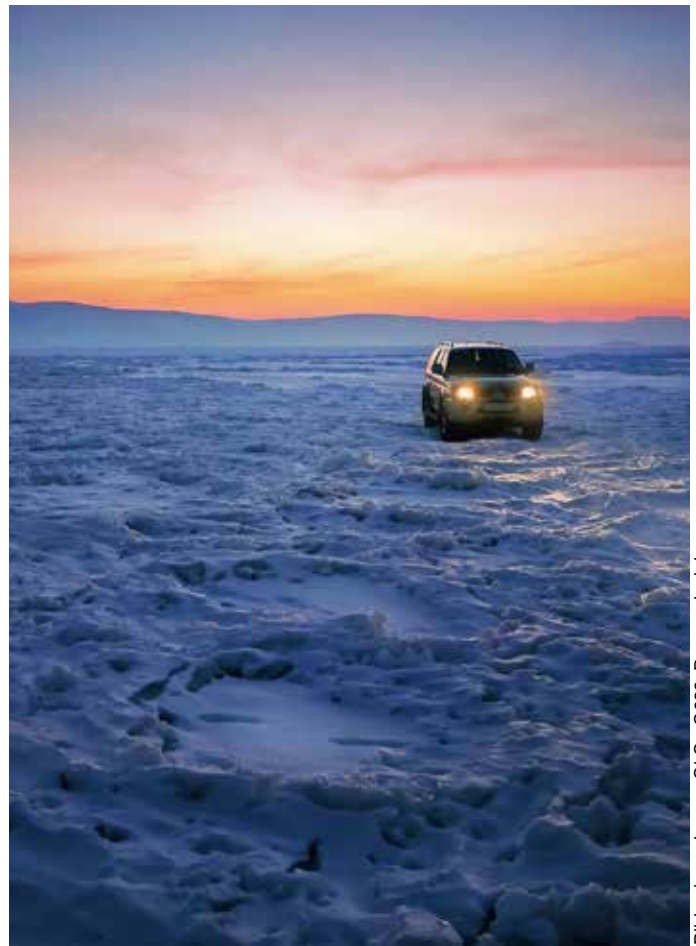


Bild: simon-berger-OkQmQ633vDs-unsplash.jpg

## Vinter

Arjeplogs vinter anses ha mycket goda möjligheter till skidåkning både på längden och utför, och inom kommunen finns aktiviteter som hundspann och skotersafari. Intervjupersonen menar att halkbekämpningen är relativt bra, det skottas och sandas bra, men att invånare ibland klagat att det plogas på fel ställen.

### Offentlig konst

Mimmikåtan sätts upp varje sommar, vecka 26–29. Den är målad av en känd konstnär och fylls med aktiviteter under dessa veckor.

### Kulturhistorisk bebyggelse

Det blir ibland diskussion vid önskan om rivning. Hänsyn till det kulturhistoriska har endast handlat om enstaka hus. Kommunen har någon enstaka detaljplan med lilla q och utformningsbeteckningar. Det går relativt bra att göra en bedömning vid bygglov, kommunen har till exempel haft synpunkter på färgsättning. Nästan alla som bygger nytt väljer träfasader. Stadsvandring har genomförts på Kyrkholmen i centrala Arjeplog med samtal om den äldre bebyggelsen - husen och människornas historia och om byggnadsvård. Det har handlat om hur man kan bevara och rädda äldre miljöer.

### Användning av verktyget Kolada och BRP

Används lite grann, kommunen rapporterar in men använder i liten utsträckning.

# Arvidsjaur

FOLKMÄNGD	6 143 invånare
AREA	5 655 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	1,1 invånare/km <sup>2</sup>

*Kommunen har behandlat attraktiva livsmiljöer i ÖP-processen, som inneburit ett stort arbete med att involvera invånarna, alla i kommunen, alla förvaltningarna, friluftsföreningar med flera. Intervjupersonen menar att det är olika hur man ser på attraktivitet – hur människor vill bo för att bo kvar, att de trivs och blir ambassadörer för kommunen och också för att öka befolkningen. Man vill lyfta fram kommunens värden som natur, trygghet, närhet. Det innebär nära till allt man behöver och allt man behöver anses finnas i Arvidsjaur. Översiktsplanen har många olika delar, det finns tre samhällsplanerare i kommunen. Regeringen har beslutat att återinrätta Norrlands dragonregemente K4 i Arvidsjaur. Det är nu aktuellt med personal till det nya regementet. Kommunen arbetar nu främst för att informationen till nyinflyttade ska förbättras. På samhällsavdelningen arbetas med bostadsförsörjningsprogram. Fastigheter, trafik och vägar, konsumentvägledning, VA, måltidsverksamhet, mark och plan, stadsnät, avfall Näringsliv ligger i en annan förvaltning.*

## Fysisk miljö

Trafikverket har rustat upp genomfarten med smalare gata, träd. Kommunen var med och gav synpunkter på utformningen. Det var lite kritik i början, mest att P-fickorna var för trånga, att rondellerna var för små, nu tycker de flesta det är bra. Gatorna är inte så bra, det finns många håligheter, där borde avsättas pengar. Kommunen har byggt om ett centralt område, en stor grusplan bakom ICA och möbelaffären. Man har styrt om trafiken, förbättrat belysningen, parkering, cykelvägar. Utemiljön på högstadieskolan var väldigt tråkig, kommunen frågade vad eleverna ville ha. Det landade i nya sittplatser, en sittpyramid och skateramp vid skolan. En landskapsarkitektstudent fick praktik på kommunen och gjorde sitt examensarbete där. Kommunen förtätar i centrala delarna där det går. Det finns 86 LIS-områden i kommunen. I översiktsplanen försöker man lägga ut nya tomter i centralorten. Det är lite trångt med försvaret på ena sidan och samebyn med flyttled på andra sidan. Samerna är rädda om stranden vid Arvidsjaur-sjön. Kommunen är glad för alla nya tomter

som tillskapats. 6–7 tomter för småhus har sålts, för några år sedan jublade man om det var ett småhus på gång. Nu är det framtidstro genom nya regementet. Kommunen har dialog med samebyn för området öster om västra Riglet. Samebyn är emot att kommunen har kvar området i översiktsplanen. Buller från regementet; Regementet har funnits sedan tidigare, de har samma övningsområde nu som tidigare. Det finns en hög förståelse från invånarna, det är ingen som klagar. Man är van att det smattrar då och då. Det görs en ny miljöprövning för mer och oftare tyngre ammunition. Vidsel informerar vid övningar så ingen ska bli överraskad.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

Arvidsjaur kommun är största arbetsgivare, därefter i storleksordning arbetsförmedlingen, försvaret, Region Norrbotten och Samhall. I Moskosel finns en obemannad digitaliserad livsmedelsbutik, som öppnades 2020 och drivs av en ekonomisk förening.

## Belysning

Inga extra riktlinjer för belysningen. Belysning i byarna hålls i befintligt skick, man kan dras in av ekonomiska skäl. Det finns en konstbelysning i skogen med led-slingor som ringar i skogen. Det finns en skyltpolicy, till exempel rekommendationer att ljuslådor ska utformas på ett visst sätt och det krävs skyltlov. Det var en turistverksamhet som ville lysa upp himlen, vilket inte har genomförts.

## Kultur

Arvidsjaur kommun arrangerar offentliga scenkonstföreställningar både på egen hand och i samverkan med föreningar, studieförbund och organisationer som delar kommunens värdegrund. Det finns bibliotek och biograf i Medborgarhuset

## Aktiviteter för barn och ungdomar

Vi har bra samarbete med skola, varje år en dag för dialog och demokrati med högstadie- och gymnasieskolorna. Det har gjorts en enkät bland de unga. De vuxna trodde inte att skolan fungerade bra, men de unga trivs.

## Social miljö

Ett av initiativen som har haft stor betydelse för Arvidsjaur kommun var nystart för butiken i Moskosel. Ideella krafter initierade processen, och samverkan mellan olika sektorer som gjorde det möjligt. Det har inte bara givit tillgång till nödvändig service utan också skickat symbolisk signal om utveckling hellre än avveckling.

## Aktiviteter för äldre

Det har dragits ner på platserna på äldreboende/SÄBO och satsat mer på hemtjänst så de äldre kan bo kvar hemma längre. Tydligt har det inte varit någon kö till SÄBO, men nu har kön ökat lite. De har kulturella aktiviteter för äldre; konserter, pub-kvällar. De har gjorts en del i utemil-

jön runt äldre-boendet med grillplatser med mera.

### Fysisk och social tillgänglighet - Trygghet i offentlig miljö

Det anses vara god tillgänglighet utomhus för tex rörelsehindrade, intervjupersonen har inte hört någon kritik.

Kommunen gör medborgarundersökningar som beställs av Sveriges kommuner och regioner, man har fått högt betyg. Det görs stadsvandringar med företag, tjänstemän, politiker, arbetsterapeuter. Det görs vandringar och man gör en lista på vad som behöver göras och vem som är ansvarig. En tjänsteperson på samhällsbyggnadsförvaltningen kollar att listan följs upp av dem som är ansvariga för att sedan skicka uppmaning till dem att åtgärda. Exempel på åtgärder: Efter en vandring åtgärdade Coop sin fasad som hade fått synpunkter, bostadsrättsföreningar åtgärdade gamla skyltar som försumrats. Trafikverket lagade trasig gatubelysning.

### Gång och cykling

I ÖP-arbetet angavs en rekommendation att göra en gång- och cykelkampanj med olika fokus. I våras hade vi kampanj en vecka för att engagera fler att gå och cykla och en enkät gjordes före och efter. Man intervjuade en känd profil, en hurtig uppskattad farbror i Arvidsjaur (A-play) som är 95 år, han sprang på filmen och håller träning för äldre. Trafikmiljön omkring skolorna, där föräldrar lämnar barn med bil, har setts över. Information skickades till föräldrarna via digital informationskanal om att inte ta bilen korta sträckor. Sommartid är det fler som går och cyklar till skolorna, men man skjutsar på vintern.

### Landsbygd

Kommunen har bildat en intern arbetsgrupp med representanter från kommunledning, samhällsbyggnadsförvaltning, näringslivsenhet och kultur och fritidsenhet för att samordna arbetet med landsbygdsutvecklingsfrågor. Vid byavandringar i Glommersträsk påpekades fallfärdiga hus. Sådana hus hanteras på olika sätt beroende på ägandeförhållande. I Moskosel löste man in en fastighet och rev huset, ibland får man inte tag i ägarna. Det är miljö- och byggnadskontoret som hanterar sådant, ibland är ägarna för gamla eller bor långt ifrån.

### Kollektivtrafik

Arvidsjaur har ingen lokaltrafik utan är beroende av Länstrafiken.

### Grönytor i och omkring tätorterna

Kommunen har en skötselplan där man har valt att prioritera vissa ytor på grund av en begränsad budget; torget, mark, gården vid Sparbanken.

### Fritids- och friluftsliv

Kommunen uppger att de är trångbodda i sporthallarna. Den nuvarande har ingen läktare, därför har kommunen fått låna hallen inom regementsområdet. Nu när det långsiktigt ska bli 300 anställda behöver regementet den själva

och det blir färre tider för kommunen. Det har dessutom varit lite krångligt att ta sig in via vakten. Nybyggnad av sim- och sporthall utreds därför med två alternativ och ett tredje alternativ med extra allt.

### Vinter

Det finns längdskidsspår nära tätorten och slalombacke inom gångavstånd. Skolvägar och stora matarvägar prioriteras vid snöröjningen. Det har gjorts enkät om snöröjning av GC-nät. Det hade snöat den veckan så de tyckte inte snöröjningen fungerade bra, den kunde bli bättre.

### Offentlig konst

Det finns en hel del konst som är inventerad. Kommunen uppger att personer även kan få låna konst från ett litet lager.

### Kulturhistorisk bebyggelse

I Arvidsjaur finns det många byggnader och miljöer som varit viktiga i Arvidsjaurns historiska bebyggelseutveckling. Mot bakgrund av detta har ett kunskapsunderlag för kulturhistoriska värden i centralorten tagits fram för 3–4 år sedan. Dokumentet är ett underlag i den kommunala planeringen, samt önskemål från byggnadsinspektören att använda vid bygglovsansökningar. Planen är politiskt antagen och ligger på hemsidan. Fasadändringar görs på eget ansvar. Exempel; en fastighetsägare bytte fönster men följde inte bygglovets där det fanns ett godtagbart avsteg, han gjorde även blindfönster. Nämndens AU var hård efter att ha sett bilder före och efter fönsterbytet, de gjorde ett föreläggande om återställande, som ännu inte gjorts. Kommunen har utfärdat vite som kommer att vara löpande. Här är ofta något problem, någon byter fasad till stående panel fast det ska vara liggande.

Lappstaden ligger i centrala Arvidsjaur. Den består av kåtor från 1600-talet och har använts av samerna för övernattnings under kyrkpliktens besök vid kyrkhelger. Det har även funnits en bondstad med kyrkstugor för de bofasta, men de rivits för att ge plats åt det nuvarande samhället.

### Användning av verktyget Kolada och BRP

Kolada prislappsmodellen används.



# Jokkmokk

BEFOLKNING	4 780 invånare
AREA	17 601 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	0,3 invånare/km <sup>2</sup>

*Jokkmokk har en politisk vision 2030. Det centrala innehållet syftar till ökad attraktionskraft för ökad befolkning, fler besökare, företagsetableringar och investeringar, som sammantaget innebär en större livskvalitet för kommunens invånare. Visionen handlar dessutom om kultur och fritid. Kommunen har arbetat med visionsarbetet på ett brett sätt vid sidan av fysisk planering. Kommunen har en stor yta i förhållande till befolkningstal, 4 km<sup>2</sup>/invånare (bör kompletteras för de övriga kommunerna).*

*I tidningen Fokus stora kommunranking "Här är det bäst att bo" placerar sig Jokkmokk på en 3:e plats i kategorin glesbygdskommun. En placering bättre än fjolårets 4:e plats. Kiruna tar hem förstaplatsen och tvåa är Åre kommun. – Kommunalrådet säger att: "Det känns både kul och viktigt att livskvaliteten i Jokkmokk uppmärksammas nationellt. Brist på bostäder och förskoleplatser tillsammans med ett växande invånarantal är en tydlig indikation på att Jokkmokk uppfattas som en bra plats att bo, leva och verka på, säger Jokkmokks." Jokkmokk är också känt för att många "kulturmäniskor" har flyttat till centralorten. Intervjupersonen spekulerar: "Många kreativa människor har samlats, troligen för att det mer aktivitet här än i större städer. Det finns en öppenhet, kanske inte styrd av industrin, en diversitet, en kulturell mötesplats. Stöd för kultur och upplevelser KUPP (kultur- och upplevelseutveckling) spelar stor roll."*

## Fysisk miljö

Det pågår konkret arbete med att utveckla miljön i Jokkmokks centrum. Berggatans östra del är första etappen som påbörjades hösten 2021 och färdigställs efter vintersäsongen 2022. Många fina idéer för att förbättra utemiljöns trivsel och funktion i centrum har tagits fram genom åren, nu genomförs en del av planerna. En helt ny översiktsplan håller på att utarbetas, vilket varit på gång

länge men förskjutits på grund av resursbrist. Den tidigare är från 2011 och den nya är fortfarande i ett tidigt skede. Arbetet kommer att kopplas till bostadsförsörjningsplanering, vilket är en viktig fråga. Kommunen har en färsk LIS-plan med 22 nya områden, det finns ett 30-tal sedan tidigare. För LIS-utredningen frågade man invånarna och näringslivet vad de ville för att få en bättre träffsäkerhet. Kommunen arbetar för att hålla kvar ungdomarna. För detta förs dialog med barn och unga, vilket fokuserar på samarbete med social-, kultur och fritidsförvaltningarna. Dessa söker tillsammans projektpengar från Boverket och Polaris där de lyfter frågorna om vad unga gör på fritiden. Det finns behov av delaktighet för att se över miljön, vilket ännu är på idéstadiet. Man tittar runt då det finns 1000-tals olika stipendier att söka från.

## Social miljö

Jokkmokks marknad är en viktig mötesplats och arena för kultur och mångfald. Den blir digital även 2022 – med filmer, föreläsningar, utställningar. Kommunen har spridit visionen 2030 som togs fram av kommunstyrelsen. Dess tryckta och korta version finns tillgängligt. Kommunen var tidig med integrerande kultursatsning "Make friends through culture/Kulturkompis" med kostnadsfria kulturevenemang för nyanlända att ta del av tillsammans med etablerade svenskar.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

Efter Jokkmokks kommun är Vattenfall största arbetsgivaren. På hemsidan anges att: "Jokkmokks näringsliv har sin alldeles egen karaktär – spännvidden mellan statligt och privat, stort och smått." Näringslivsbolaget Strukturum har fyra delägare; Jokkmokks kommun, Vattenfall, Företagarna i Jokkmokk och Sparbanken Nord's näringslivsstiftelse. Kommunen har pågående planer för näringsliv, turism m.m.

## Belysning

Belysningsprogram används till viss del, enhetligt i vissa områden. Armaturer byts ut, när de gamla går sönder, med behagligare ljus och mindre energianvändning. Det togs fram ett förslag till konstbelysning till exempel har tre parkområden roligare belysning och ljuspunkter har sats ut i en rondell. r övrigt är det inte så mycket som är genomfört.

## Kultur

Många föreningar, kyrkor, kulturinstitutioner och enskilda kulturskapare utgör grunden för kulturlivet i kommunen. Kultur- och upplevelseutveckling (KUPP) i Jokkmokks kommun är namnet på Kultur- och fritidsnämndens mångåriga satsning på utveckling av kultur- och upplevelsesektorn i kommunen. Bibliotek finns i Jokkmokks centralort, i Vuollerim och föreningsbibliotek i Porjus. I Folkets hus största salong rymmer 262 personer för bio, teatrar, konferenser. Två mindre lokaler finns för konferenser, danser, möten, försäljning.

Åjtte är Sveriges huvudmuseum för den samiska kulturen, specialmuseum för fjällkedjans natur och kultur och ett informationscentrum för fjällturisten. Åjtte berättar om människan i sin miljö om natur och kultur i ett ekologiskt helhetsperspektiv.

#### Aktiviteter för barn och ungdomar

Kommunen har kulturskola. Det förs dialog med ungdomar, till exempel vad tjejer vill. Unga tjejer faller ofta bort, de föreslog en mötesplats. Det var också dialog med elevrådet på högstadiet. Engagemanget var inte stort, men det blev nya sittplatser med belysning. Det har blivit en plats där många sitter under sommaren, turister, fjällvandrare och en del ungdomar. Tidigare var det en asfalterad tråkig plats. Nu är det plattläggning, cykelparkering, blommor. Mycket ungdomar i östra hörnet. Ungdomarna fick själva skapa en kafédel i Östra skolan där alla ska känna sig välkomna, en byggnad, mötesplatser ute, besöksstråk, grillplatser och plats för barnens vinter. Ungdomar har dans, musik och te-ater på skoltid. En av föreställningarna, "Snö" är till och med skapad när Dockteater Tittut var i Jokkmokk under två residensveckor 2019 och 2020.

#### Aktiviteter för äldre

Det har ordnats fokusgrupper för att fånga upp de äldre. Det finns aktiva föreningar, pensionärs- och kulturföreningar. Pensionärerna samlas på biblioteket. Teaterförening är mötesplats både för äldre och yngre.

#### Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Det ordnas trygghetsvandringar. För 2-3 år sedan invånare på trafiksituationen. Åtgärder är därför på gång för genomfarten av E45:an för att sänka trafikhastigheten. Det finns tillgängliga promenadstråk, och övriga närmiljöer tillgängliggörs. Storgatan har byggts om, man skar ner trottoarkanterna för att öka den fysiska tillgängligheten, det var



Bild: thom-reijnders-cWLOSNSqjGs-unsplash.jpg

tidigare svårt att ta sig fram. Det finns mycket gammal bebyggelse 60-, 70-tal då det byggdes utan krav på fysisk tillgänglighet.

### Gång och cykling

Kommunen har haft projekt för att förbättra attraktiva livsmiljöer och vissa studier har gjorts för promenadstråk. Kommunen har sett över parkeringsmöjligheter, otydliga trottoarer som styr gångtrafiken och ser över belysning. Det satsas på trafikveckor med tävlingar med lotteripriser för att öka cykling. Kultur- och fritidsförvaltningen har haft kampanjer ”ut och röra sig”,

### Landsbygd

LIS-planen - Landsbygdsutveckling i strandnära lägen är antagen av kommunfullmäktige. Den är ett tillägg till den kommuntäckande översiktsplanen med syfte att visa på områden lämpade för ny eller kompletterande bebyggelse i strandnära lägen. I Porjus förlänger man trottoaren genom samhället, smalnar av vägar för att sänka hastigheten för att få säkrare skolvägar. Tillfälliga fartkameror har diskuterats för att sänka hastigheten genom Porjus, men det är skjutet på framtiden. I Kåbdalis höjs trafiksäkerheten, bland annat förlängs gång- och cykelväg. I en by grävde Vattenfall ner en ny kabel utanför centrum, då passade man på att öka antalet belysningsstolpar. Kommunen har duktigt IT-folk, det är en stor kommun och bredband byggs ut i alla byar. Längst ut är det mer bredband än i övriga Jokkmokk. Boendemiljöer behöver vara uppkopplade för att vara attraktiva. Inflyttade har annorlunda IT-mönster och fler bosätter sig i sina fritidshus.

### Kollektivtrafik

Lokaltrafik finns inte i centralorten. Länstrafiken sköter skolskjutsen, ibland upphandlas taxi och minibussar.

### Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

Det är inte någon boom med bostadsbyggande, det är mest fritidshus som byggs. Jokkmokkshus inventerar bostadssituationen. Enbostadshus efterfrågas mest, så det finns ett tryck på nya småhusområden. De småhus som byggs dock huvudsakligen för användning som fritidshus. 2018 var sista gången det byggdes hyresrätter i ett lägenhetskomplex på två våningar. Trygghetsboende och SÄBO utreds, antingen kommer kommunen att bygga nytt eller bygga om befintligt hus. Fler bor kvar hemma med hemtjänst, så det finns ingen lång kö, men anses kunna öka snabbt. Det finns efterfrågan att bygga i LIS-områden i vissa sjönära stråk.

### Grönytor i och omkring tätorterna

Det finns mycket parkmark i centralorten. Det finns planer i tidigt skede för en fjällträdgård, Ajtje-museet har redan en trädgård med trädgårds- och lekmiljöer för olika årstider med samisk och arktisk kultur. Kommunen har initierat och en stiftelse, kommer att äga och driva den. Murjek

har en stadsträdgård och det finns mycket naturmark bakom hörnet. Plan görs för friluftsområden, peka på de tätortsnära områdena i orterna runt Jokkmokk. Både för att synliggöra dem kopplat till friluftsområden/ rekreation-områden. Konstgjord sjö, isbana, ved och grillning, enkelt sättet att engagera människor.

### Fritids- och friluftsliv

Kommunen gör kartor över friluftsområden, i de närliggande byarna tittar man på friluftsplaner och undersöker vad som finns. Kommunen rustar upp med pengar från länsstyrelsen. Inom LIS-områden behövs ett släpp närmast vattnet, 30–40 m för friluftsliv och hänsyn till naturen. Länsstyrelsen har haft lite skilda synpunkter, mindre nu än vid förra planen. Det finns undantag på vissa ställen som är värdefulla för mer allmännyttig funktion. Fritidsbanken tillgängliggör friluftsutrustning, gör föreningsliv mer jämlik för mindre resursstarka grupper. Det finns stora möjligheter till friluftsliv i Jokkmokk med många besöksmål, en del med grillplatser. Kommunen har gjort en undersökning om vem som är ute, hur frekvent och så vidare.

Jokkmokk har flera stora fjällnationalparker eller delar av dem inom sitt territorium; Muddus, Padjelanta, Sarek och Stora Sjöfallet. Inom kommunen ligger Kvikkjokk och Saltoluokta fjällstationer

### Vinter

Utemiljön fungerar bra på vintern. Snöröjning av trottoarer och cykelvägar görs först bilvägar sedan, vilket sköts till 99%. Vintermarknad, snöskulpturer. Vinterarrangemang, barnens vinterland, barnen leker och bygger i snö med hjälp av kommunen. I Kåbdalis finns stor skidanläggning för både utförs- och längdåkning.

### Offentlig konst

Det finns teman för kulturevenemang för varje vintermarknad. Kommunen har konstnärresidens, konst i norr, konstnärer kan söka stipendier, som kan sökas för en period och den utförda konsten visas sedan i offentliga lokaler. En orange gorilla står i en rondell, som uppmanar folk att plocka upp hundbajs. Den flyttas runt med olika budskap, gorillan har uppmärksamats av slöseriombudsmannen.

### Kulturhistorisk bebyggelse

Det finns en del kulturhistorisk bebyggelse i kommunen. Det finns någon typ av program för bevarande av kulturmiljöer och man kan söka projektbidrag. För Porjus finns det klara och tydliga regler för hur man får bygga. Ett hus brann ned byggs upp igen som tidigare.

### Användning av verktyget Kolada och BRP

Kommunen har användning av Kolada genom att kostnaderna jämförs med medborgarperspektiv. Man anger att man kan lära sig mer och kan ta fram mycket statistik och socioekonomiska förutsättningar.

# Överkalix

<b>BEFOLKNING</b>	3 252 invånare
<b>AREA</b>	2 765 km <sup>2</sup>
<b>BEFOLKNINGSTÄTHET</b>	1,2 invånare/km <sup>2</sup>

*Överkalix presenterar sin kommun som en av Norrbottens minsta kommuner, men med stora möjligheter till arbete, att göra karriär och samtidigt leva och bo med hög livskvalitet. Kommunen genomkorsas av polcirkeln och är omsluten den helt orörda Kalix nationalälv mitt i Norrbotten. Kommunen inriktar sig på att Överkalix ska bli mer attraktivt för den befintliga befolkningen och för att attrahera nya invånare att flytta in. Kommunen har anlitat en konsultbyrå för en utredande förstudie att hitta de lågt hängande frukterna för att locka nya invånare att flytta till Överkalix med avsikt att fortsätta studien 2022.*

## Fysisk miljö

Kommunen har sökt medel från Leader Polaris för att undersöka vidare vad som behöver göras för att locka fler invånare. Man arbetar för att ta fram attraktiva tomter, det behöver göras tydligare vad de som flyttar in vill ha för att kunna erbjuda lediga tomter och hus. Viktigt för attraktiva livsmiljöer är att jobba med klimatfrågan. Man planerar för elbilar, kommunala offentliga laddstolpar, solceller för att attrahera ungdomar, som värnar om miljön.

## Social miljö

Visningsrum Kalix. Öppna ytor för tester och samarbeten kring digital teknik för äldre och personer med funktionsvariationer. Visningsrummet används i innovativa samverkansprojekt som till exempel NACCOP – samverkan kring hälsa och välmående i norra Sverige och Finland. Haparanda, Kalix och Överkalix har hög ohälsa och överdödlighet inom hjärt- och kärlsjukdomar. Folkhälsoinstitutet i östra Norrbotten tillsammans med kommunernas politiker samarbetar för att minska ohälsotalen. Det ordnas hälsoaktiviteter för att förebygga ohälsan även för barn och ungdomar. Samverkan finns med hälsocentralen för att stimulera att gå och röra sig, de skriver ut recept på rörelseaktiviteter. Socialt utvecklas öppenvården för att stödja dem i utanförskap. Det finns många invandrare, Överkalix har varit lyckosamma med integration, tex. har många ensamkommande fått arbete inom vården. Det finns en ansvarig för verksamheten. Nationella minoriteters perspektiv representeras genom besök av författare som

skriver på/ representerar en nationell minoritet och teateruppsättningar från till exempel Tornedalsteatern. Det finns personer som tillhör en nationell minoritet som deltar i kulturlivet och på så sätt påverkar innehållet. Kommunen har inget samarbete med någon förening som representerar nationella minoriteter.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

Det genomförs näringslivsprojekt för besöksnäringen, en handlingsplan för besök och turister. Tekniska kontoret ser över mark lämplig för företagande. Näringslivskontoret anordnar frukostmöten för näringslivet. Kommunen önskar anordna en skogsmässa och har kontakt med Nolia för detta. En ny entreprenör för hotellet som har många gäster över jul och nyår. Event Arctic Race mitt i vintern, handlar om att gå eller åka skidor i naturen, extremt långt 50 mil. Racet går normalt i Kanada i mars, pga. Corona körs racet som komplement i Överkalix. Det är internationellt känt, 100-tal deltagare plus anhöriga och media. Efter Överkalix kommun är Partbyggen i Kalix AB och Vinab de största arbetsgivarna. Kommunen funderar på hur de skulle kunna vara med i satsningar kopplat till Hybrit med mera med filialer eller andra digitala lösningar. På det sättet skulle man kunna bo kvar i Överkalix, men kommunen har inte kommit så långt ännu med detta förslag.

## Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

Det finns en broschyr om att leva och bo i Överkalix där presenteras olika boendeformer, kommunala tomter, hyresrätter och 55+boende. Bostadssituationen ska utredas för att ge en klarare bild, en bostadsförsörjningsplan ska kopplas till översiktsplanen. Trygghetsboende finns.

## Belysning

Det är bra upplyst ur trygghetssynpunkt, men det finns inget belysningsprogram. Under juletider är det belyst överallt.

## Kultur

Folketshus är handikappanpassat med biosalong, samlings-sal för föreställningar och fester, utställningar med mera. Det finns också utomhusscen. Kultur och fritidsaktiviteter håller på att utvecklas i centralorten, det har bl. a. anordnats Musik på en flotte. Det finns två Folkets Hus och andra samlingslokaler i cirka 10 byar. Kommunen stödjer bl.a. arrangemang på Brännaberget som legat på vänt pga. Corona. Det återöppnas för internationella aktiviteter. Det har dock varit tillfälligt förbud att träffas på offentliga platser under pandemin. Kostnadsfria evenemang finns med: Musik i sommartid – mindre spelningar utomhus; Musik i byn – mindre spelningar i byastugor; Musik under sommarmarknaden. Återkommande kulturevenemang är författarbesök, sommarboken, konserter med Norrbottensmusiken och teater med Norrbottensteatern, Dansföreställning med dans i Nord.

## Aktiviteter för barn och ungdomar

Kommunen har kulturskola. Biblioteksverksamheten finns för barn och ungdomar. Många ungdomar har samlats på en parkeringsplats och det har varit en del bråk och stök, bl. a. med EPA-traktorer. Situationen har analyserats av poliser. Kommunen har varit ute på skolorna och kommunicerat med ungdomarna. Jobba vidare med hur ungdomar ska bli sedda öppna fritidsgården också på söndagar och på sommaren. På fredagar och lördagar under sommarhalvåret har det bl.a. anordnats pool-party, grillkvällar, graffiti-målningar. Behov av att hitta på positiva saker även på vintern.

## Aktiviteter för äldre

Det pågår en stor utredning om framtidens äldreomsorg i kommunen, det är ingen bra struktur idag. Det utreds och planeras för ett nytt SÄBO, trygghetsboende har skapats genom ombyggnad av befintligt flerbostadshus och ska kompletteras med samlingsal. Det diskuteras mer aktiviteter för äldre, funderingar på att anordna möten för äldre om hälsa, till exempel lunch med information. Kommunen har kommit överens med ett gym med tider som är bekväma för äldre. PRO har aktiviteter i Folkets hus. Det pågår samarbete med alla kommuner i Norrbotten inte minst Pajala och Övertorneå.

## Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Det är en viss skadegörelse på Brännaberget och det finns en "raggarkultur" med personer som kör runt på kvällar och helger. Det anordnas trygghetsvandringar, med ansvariga handläggare, politiker, social- och tekniska förvaltningarna. Det har tillsatts en analysgrupp med politiker och polis för oroligheterna under sommaren, det handlar om att förstå ungdomarna som behöver bli mer delaktiga i kommunen. Kommunen vill öka polisen närvaron i centralorten. En del turister har lämnat Överkalix på grund av oroligheter, viss skadegörelse har gjorts, spelats hög musik, knackats på dörrar m.m. Åtgärder för rörelsehindrade har genomförts tidigare år. Det finns dock vissa affärer som fortfarande har trappor till entréerna. Kommunens hemsida har anpassats genom nytt gränssnitt för att göra den mer tillgänglig för alla.

## Gång och cykling

Bron in till centrum har gång- och cykelväg. För övrigt finns inga separata gång- och cykelvägar.

## Landsbygd

Kommunen har stöttat mindre evenemang, tex. får de medel till små event för levande bygd. Tex. samverkan för Covid-säkert arrangemang året runt för ensamföretagare inom hantverk.

## Kollektivtrafik

Länstrafiken sköter kollektivtrafiken, svårt att pendla

med kollektivtrafiken pga. Turlistan. Kommunen är med i RKM. Överkalix driver på för att få en bättre kollektivtrafik med tätare turlista, man vill att tåget Boden-Haparanda ska stanna i Morjärv. Det finns skolskjuts mellan Överkalix och Övertorneå, då det finns specialgymnasium i Övertorneå.

## Grönytor i och omkring tätorterna

Blå parken ligger centralt där ordnas musikkafé m.m. Det har anlagts en strandnära gångslinga längs älven som omsluter tätorten. Överkalix marknadshelg på sommaren är välkänd, nu har den varit inställd på grund av Corona.

## Fritids- och friluftsliv

Det finns idrottsområde med fina skidspår. En aktiv idrottsförening ser över skidspåren, hockeyrinken med mera. Slalombacken stängd under 2021/2022, då backen, liftan och maskinparken behöver ses över, det finns medel för det. Kommunen fortsätter arbete med upprustning av Grelsbyberget och Strandpromenaden i Bränna. Det kommer bland annat att sättas upp skyltar med information och kartor om respektive promenadstråk. Det har anlagts vandringsled upp på Brännaberget med mycket uppför. Det är en lång slinga med QR-koder för ett quiz, som byts ut varje vecka. Gångslingorna på Brännaberget och i centrumområdet är anpassade för rörelsehindrade. Det finns en plan för besöksnäringen där anläggningar är kartlagda ända upp mot Jokkfall med beskrivningar, grillplatser m.m. Det är utvecklingsområden med i planen.

## Vinter

Kommunen stödjer föreningar för att anordna evenemang utomhus under sport- och påsklov. Snöröjning sköts av kommunen, det finns alltid några klagomål, det skulle behöva göras något åt underlaget på vägarna för att underlätta snöröjningen.

## Offentlig konst

En del av kommunens parker pryds av statyer och/eller minnesmärken. Konstsamling finns både utomhus och inomhus på kommunens verksamheter: skolor, bibliotek, äldreboenden, kontor, etcetera. Utställningar av konst görs i bibliotekets utställningslokal.

## Kulturhistorisk bebyggelse

Det kan finnas en bevarandeplan. Det har funnits en uppbyggd replika av stenåldersby på Lillberget som tyvärr har lagts ned och rivits.

## Användning av verktyget Kolada och BRP

Kolada används, för ledning av verksamheten används Stratus.

# Mellankommunerna

*Älvsbyn och Boden har koppling till kustkommunerna genom fyrkantssamarbetet, men är ändå inte kustkommuner. De ligger inte vid kusten så de kan inte dra direkt nytta av den, men ligger tillräckligt nära för att påverkas av dragningskraften till kusten. De kallas här för mellankommuner, då de ligger mellan kust- och inlandskommunerna och har drag av båda dessa klassificeringar.*

# Älvsbyn

BEFOLKNING	8 009 invånare
AREA	1 699 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	4,7 invånare/km <sup>2</sup>

*Visionen för Älvsbyn kommun är att bli fler invånare, samhällsbyggnadsförvaltningen ser det som en stor utmaning att vända utvecklingen från dagens utflyttning. Det finns dock ingen plan hur man ska möta visionen, utan det är ett-årsbudget som gäller. Utvecklingen är uppdelad i enstaka sakfrågor till exempel förskola, särskilt boende och så vidare. Det finns alltid risk att företag flyttar från bygden vid ägarskifte. Polarbröd har för att undvika den risken skrivit in i sina stadgar att huvudkontoret ska ligga kvar i Älvsbyn.*

## Fysisk miljö

På hemsidan anger kommunen att:

**“Målsättningen med kommunens samhällsplanering är att skapa förutsättningar för en attraktiv, trygg och säker miljö för de människor som bor i, arbetar i eller tillfälligt besöker Älvsbyns kommun.”**

Älvsbyns kommun har som mål att växa till 10 000 invånare år 2030. Nu vill invånarna ha puls och drag i centrum för att göra det mer attraktivt. För detta behövs tomter för bostäder liksom tomter och lokaler för utveckling av näringsliv, handel och service. I Älvsbyns centralort byggs ett nytt badhus med gym och sporthall, som har möjlighet att bli mötesplats. Kommunen vill skapa fler mötesplatser där alla typer av människor trivs och vill vara. Intervjupersonen anser att det behövs en sådan mötesplats med mer central funktion, som ett kulturrens hus i miniformat för att skapa puls. En sådan mötesplats skulle kunna vara att ge invånarna besökslokaler tillsammans med bibliotek, musik med mera. Men det finns inte ekonomi för det när pengarna för beslutade projekt är slut.

## Social miljö

Nationella minoritetens perspektiv representeras endast via utställningar på bibliotek och i skolor vid olika tillfällen. Kommunen har ett rikt föreningsliv. Till exempel är gymnastikföreningen en av de största i regionen och engagerar många barn och vuxna med träning och sociala möten. Exemplet är viktigt utifrån att det inte innebär stora utgifter för att kunna delta. Aktiva föreningar i byar bidrar till mötesplatser som till exempel Visträskdagen.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

Efter Älvsbyns kommun är Polarbröd AB och Älvsbyhus AB de största arbetsgivarna. Polarbröd är en av Sveriges största leverantörer av bröd och Älvsbyhus är en av Sveriges största hustillverkare inom privatmarknaden. I kommunen finns också Vidsel Test Range där Försvarsmakten och FMV samverkar om robottestning, obemannade rymdfarkoster, anläggningar och företag inom fordonstestning i kallt klimat. I kommunen finns också Arctic Falls, Sveriges första permanenta testbanor för biltester vintertid och störst i Sverige på test av bildäck. Det pågår en process för en ny gruva i Laver. Näringslivskontoret planerar att anlita en kommunikationsbyrå, som tar fram material för en strategi för ansträngningarna att locka nya invånare. Det genomförs en kampanj för att lansera Älvsbyn som ”marknad” för detta köptes det annonser i pressen. Man satsar på specifika målgrupper, och det anses vara enklast att locka tillbaka utflyttade till hela fyrkanten (Luleå–Boden–Piteå–Älvsbyn) samt Arvidsjaur och Jokkmokk. Kommunen vill även öka turismen och de har en ambassadör, som kan kontaktas genom LinkedIn och Facebook för att få mer information. Ambassadören jobbar även med näringslivstableringar och ramavtal för konsulter. Kommunen söker företag utanför Älvsbyn, som har behov av att expandera då det finns gott om plats i Älvsbyn. Det finns alltid risk att företag flyttar från bygden vid ägarskifte. Polarbröd har för att undvika den risken skrivit in i sina stadgar att huvudkontoret ska ligga kvar i Älvsbyn. Besöksnäringen har vuxit genom åren och prognoserna visar på en fortsatt god tillväxt. Besöksnäringen består av transporter, handel, kafé/restauranger, hotell samt aktivitetsföretag.

## Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

För att möta såväl dagens som morgondagens behov av bostäder krävs nybyggande av ett stort antal bostäder med olika upplåtelseformer, modeller, storlekar och prisklasser. Det har genomförts en enkät om hur människor vill bo. Samhällsplanering för bostäder har blivit mer aktuellt än tidigare och kommunen har köpt mark. Det är efterfrågan att bygga vid Storgatan och samhällsbyggnadsförvaltningen vill undersöka mark för fler bostäder inom en radie på 150 m runt den centrala rondellen. Det finns dock ingen tidigare tradition att förtäta i centralorten.

Kommunen går ut med markanvisning till byggbolag för att bygga och förvalta. Markanvisningen är inte specificerad för upplåtelseform; bostadsrätt eller hyresrätt. Kommunen kan gå in och blockhyra de två nedre våningarna för äldre. För äldre finns befintligt trygghetsboende i samma hus som biblioteket, som är samlingsplats mest för äldre. Kommunen arbetar för att få igång flyttkedjor. Många äldre vill flytta till central lägenhet helst vid Storgatan, så man kan ta hissen ner till COOP.

Av naturliga skäl finns det sedan länge många Älvsbyhus i tätorterna numer med stort renoveringsbehov.



### Belysning

Kommunen har inte angett något specifikt belysningsprogram

### Kultur

Det finns tre-fyra lokaler för evenemang i centralorten, på Forum och på Älvsby folkhögskola. Dessutom samarbetar man med kyrkan för att använda kyrkorummet till konserter samt två utomhusscener. Återkommande kulturevenemang är nationaldagsfirande och midsommarfirande. I flera av kommunens byar finns byagårdar där det ibland arrangeras teater och musik. Det finns en biograf i centralorten där Folketshus-föreningen visar film i stort sett varje helg under september-maj och några filmer under sommaren. På Storforsens naturscen visas många olika typer av föreställningar. Vid Storforsen finns ett skogsbruks- och flottningsmuseum, där man kan få en uppfattning om skogs- och flottningsarbetarnas vardag och arbetsmetoder. Inom Storforsens naturreservat finns ett tjugotal byggnader som visar hur flottning och skogsarbete har bedrivits i Norrbotten. I Älvsby centralort finns det bensinmuseum och ett bagerimuseum hos Polarbröd nära kyrkan.

### Offentlig konst

I många nybygg- och ombyggnationer har en-procents-regeln tillämpats, kommunens konstbestånd cirkulerar i offentliga rum. Det finns ett konstverk i rondellen i Älvsby centrum.

### Aktiviteter för barn och ungdomar

Kommunen har kulturskola.

Det är mycket nedskräpning ungdomar har inget att göra de slänger skräp, kommunen måste ut och sopa efter varje helg. Vid en stor parkering, där EPA-traktorerna samlas ska det därför ställas ut mer sopkärl.

### Aktiviteter för äldre

Kommunen har dagverksamhet, som syftar till att ge deltagarna social samvaro, struktur och meningsfullt innehåll i vardagen, samt ge anhöriga tillfällig avlösning. Dagverksamhetens aktiviteter är utformade så att de bidrar till att stimulera till fysisk aktivitet och att behålla funktionsförmågor. Det finns en samlingslokal Träffpunkten där PRO har möten och lokalen delas med övriga föreningar och verksamheter.

### Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Social trygghet; det genomförs brottsförebyggande möten mellan kommun och polis. Man diskuterar frågor om att göra åtgärder, som förs upp till politikerna för att bli ett politiskt uppdrag. Exempel på åtgärd är belysning längs olika vägar. Trygghetsvandringar görs både i byarna och centralorten där medborgare och föreningar bjuds in.



## Gång och cykling

Gång- och cykelvägar finns för att ta sig runt på ett säkert sätt. En helt ny GC-väg byggs fram till och inom Korstråk by. Det finns Gång- och cykelvägar ut ur samhället mot Luleåhället på bron över älven. Trafikverket reparerar gatorna som går genom samhällena och överlåter sedan underhållet till kommunen. En gång- och cykelväg som en förlängning av Storgatan byggs mot järnvägsstationen, vilket utförs genom en smalare bilgata med parkeringsplatser längs båda sidor.

## Landsbygd

Inom kommunen finns det ca 20 aktiva byaföreningar som arbetar med att utveckla och göra landsbygden ännu mer attraktiv och levande. Medel för byutveckling, även kallat byutvecklingspeng, kan sökas av registrerade byaföreningar. Pengarna ska användas för att öka trivselen i byarna, exempelvis trivselkvällar, utvecklingsprojekt, utsmyckning med mera.

Kommunen gör en landsbygdsutvecklingsplan, för att ge en basnivå av service grundat på vad det finns i en by. Vissa byar där finns skola och förskola har ofta mer service. Projekt drivs av ideella krafter i byarna. I Storforsen har kommunen haft ett driftsavtal med länsstyrelsen av naturreservatet, som gick ut i dec 2021. Nu bildas en ekonomisk förening mellan hotellet, byarna och Sveaskog som äger marken. Det anses bli ett bättre helhetsgrepp med årshjul för olika evenemang vid Storforsen.

## Kollektivtrafik

Sedan 2018 har Älvsby centralort ett resecentrum som underlättar byte mellan tåg och buss. Busstrafik finns genom Länstrafiken.

## Grönytor i och omkring tätorterna

Det finns en park i centrala Älvsbyn – ett trevligt område med kiosk, lekutrustning, samt en liten tjärn. Längs älven är det ett fint område med stigar och promenadstråk. Kommunen har beslutat att några grönytor skulle omvandlas från klippta gräsmattor till blommande ängsmark för att gynna pollinerande insekter som bin och humlor.

## Fritids- och friluftsliv

Det finns mycket attraktivt utanför Älvsbyns centralort. Storforsen besöks varje år av ca 150 000 personer och är därmed ett av Norrbottens mest besökta turistmål. Varje år arrangeras en kulturdag där och det är ofta speciella arrangemang på naturscenen. Det är julmarknad i Storforsen varje år med 3000 besökare, kommunen hjälper till med marknadsföring i hela fyr-kanten. Det finns slalombacke i Kanisbacken, naturreservat att vandra i och flertalet fiskeställen.

## Vinter

Vid snöröjningen prioriteras GC-vägar före bilgator. Bra gatubelysning så man får ljus vilket ger säkerhet, inga mörka passager. Kommunen nyttjar vintern på positivt sätt, till exempel julmarknad när man vill kura ihop sig.

## Kulturhistorisk bebyggelse

Kyrkstugorna drivs av en förening idag, de är privatägda. Sommarjobbare guidar vid kyrkstugorna. Kommunen planerar en konferens om kulturmiljövården med länsstyrelsen.

## Användning av verktyget Kolada och BRP

Kolada och BRP används för att söka statistik vid utredningar.



# Boden

<b>BEFOLKNING</b>	28 160 invånare
<b>AREA</b>	4 014 km <sup>2</sup>
<b>BEFOLKNINGSTÄTHET</b>	7,0 invånare/km <sup>2</sup>

*Kommunen har en vision för att leva och bo i det goda livet: "Värden och kvalité att vilja bo och utvecklas i kommunen för både befintliga Bodensare och de som vi vill locka till oss. Vi lockar inflyttare med det goda livet i Boden."*  
*Boden uppmärksammas nu mycket genom den stora industrisatsningen H2 Green Steel, som kommer att påverka hela kommunen och centralorten.*

## Fysisk miljö

Bodens kommuntäckande översiktsplan är från 2007. För centralorten antogs en fördjupning av översiktsplanen (FÖP) 2020, där geografiska utvecklingsområden pekas ut. Kommunen har ett projekt Lev och bo tillsammans med Luleå kommun. Satsningar för attraktiva livsmiljöer har lagts in i kommunorganisationen med fem olika delprojekt: lev och bo centralt, skapa och erbjuda attraktiva livsmiljöer, näringsliv, infrastruktur över och under jord. Kommunen har utgått från tidigare dialoger med allmänheten från 2017, vad som där ha varit geografiskt framgångsrikt. Genom ny dialog har man fått kontakt med en ny grupp som inte kommit fram tidigare, viktigt vad de vill lyfta fram. Särskilda insatser har lagts in i utvecklingsplanen för allt som kommit fram i samråden. Kommunen arbetar med ett förslag till kulturplan där gestaltad livsmiljö ingår.

## Social miljö

Kommunen använder tidigare forskning och undersökningar för att få fram vad invånare önskar för att stärka det sociala kittet. Kommuninvånarna är en stor bred grupp att identifiera. Visionen ska ge identitet för samhället; "hur vi kan nå det goda livet". Man menar att det är skillnad mellan den befintliga och den potentiella nya pulsen. Föreningslivet är aktivt i kommunen.

Organisationen *hela människan i Boden* arbetar stärkande för och tillsammans med människor som lever i en utsatt livssituation och verkar för att minska utanförskapet och ge människor möjlighet till förändring. Organisationen kom att spela en viktig roll i flyktingmottagande i Boden 2015 då den samlar in kläder och som flyktingar kan få gratis, de organiserar en mötesplats och gör enkla måltider. På ett 60-tal platser erbjuds bland annat öppna kaféer, arbetsträning, härbärgen och andra boenden samt annan

form av stödverksamhet. Organisationens lokala enheter arbetar utifrån lokala behov. På många platser bedriver den lokala enheten riktat arbete mot exempelvis barn, unga, familjer, frivolva och våldsutsatta kvinnor. Organisationen har elva olika kyrkor som uppdragsgivare.

*Yalla-trappan i Boden är ett samverkansprojekt inom Europeiska Socialfonden mellan Coompanion Norrbotten och Bodens kommun. Projektet har fokus på målgruppen utrikesfödda kvinnor med svag ställning på arbetsmarknaden. Inriktning på verksamheten är affärsområden som restaurang/catering, lokalservice och tvätt, återbruk och sömnad.*

Kommunen har en policy för arbetet med nationella minoriteter som antogs av Kommunfullmäktige 2020. I policyn anges bland annat att Bodens kommun ska ge de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och så långt det är möjligt samråda med representanter för minoriteterna

## Näringsliv och andra arbetsgivare

H2 Green Steel planerar att bygga en industripark för storskalig produktion av fossilfritt stål med hjälp av vätegasbaserad grön energi i Svartbyn Industrial Park i Boden. Kompetensbehov utreds genom gedigen dialog och analys i visionen för att: *Jobba i Boden*. Två konsulter har utrett tomta butikslokaler i centrum. För ett antal år sedan identifierades fem näringslivsområden som bedömdes ha extra hög tillväxtpotential i Boden. Det handlar om elintensiva näringar, återvinnings- och miljöteknik (cleantech), kulturella och kreativa näringar, hästnäring samt besöksnäring och handel. Försvarsmakten har många anställda i Boden.

## Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

Det pågår arbete med fördelning av olika upplåtelseformer. Det görs en insats med bostadsanalys för att prioritera grunden för en socialekonomisk modell; för hur det ser ut idag, vad det betyder för pågående bostadsbyggande, vad som efterfrågas samt vad det ska satsas på. Studentbostäder behövs för Bodens spelutbildning och för studenter som pendlar till Luleå.

## Belysning

Belysning vid gator och gång- och cykelvägar anses vara viktig för trafiksäkerheten. Den anses också viktig för att människor ska känna sig trygga och bidrar till att skapa trivsamma miljöer i kommunen. Det finns inget separat belysningsprogram, eventuellt kan ett sådant program bli en fortsättning av stadsmiljöprogrammet som är under arbete. Belysningsarmaturer byts efter hand ut till LED-lampor. Konstbelysning på vintern i parker och på gågatan är en aktiv satsning varje år.

## Kultur

Målet är att alla Bodensare ska ha tillgång till och känna sig inkluderade i kulturlivet; oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning, ålder, socioekonomisk status eller kunskapsnivå.

Visionsarbetet är en del av ett attraktivitetsblock och paketerat som marknadsföring. Man välkomnar föreningslivet med aktiva kulturföreningar. Det finns en kulturplan för ett antal inriktningar med gemensam målbild mellan föreningarna och kommunen. Kommunen driver Kulturskolan, Försvarsmuseet och Rödbergsförtet. Det finns tre biografier, som drivs av föreningar.

Kommunen anordnar evenemang med fri entré för nationaldagsfirande (i centrum samt på Försvarsmuseum), valborgsfirande med brasa, musiker, kör och så vidare, nyårsfirande med konsert (start kl. 15 för anpassning för barn/familjer). Kulturnatta (genomförs av Boden Event på uppdrag av kommunen och det finns många evenemang som sker återkommande av förening eller annan aktör men med stöd av Bodens kommun. Exempel på dessa är t.ex. Boden Alive, Boden Cruising, Sommarljus visfestival

## Aktiviteter för barn och ungdomar

Det har gjorts intervjustudier med unga vuxna. Olika metoder används i ungdomsfullmäktige. Man jobbar till exempel i förskolan och rådet för funktionsnedsatta. Det görs stadsvandringar med ungdomar, besök i gymnasiet där man fångar in eleverna med kartor och godis. Sedan har man kompletterat med dialoger. I ungdomsrådet kan unga engagera sig i att arrangera aktiviteter.

## Aktiviteter för äldre

Det pågår detaljplan för trygghetsboende, men många äldre vill bo kvar i byarna. Det byggs flerbostadshus i form av förtätning i centralorten.

## Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Det finns ett råd för trygghet och hälsa med folkhälsostrateg som arbetar tillsammans med polisen för trygghet i det offentliga rummet. De gör bl.a. trygghetsvandringar. Analys gjordes 2015 då invånarna fick tycka till om det offentliga rummet i allmänhet. Bland annat kom dessa synpunkter fram: Dålig belysning, få människor ute kvällstid, placering av nya bostäder. Vissa stråk är trygga som till exempel gågatan där det rör sig mycket folk. Åtgärder för tryggheten har gjorts för belysning, utglesning av vegetation för att skapa attraktivitet, utegym har anlagts så att fler rör sig utomhus.

## Gång och cykling

Bodens kommun arbetar med att främja cykling och gång för få fler att välja hållbara transportsätt. Som ett led

i kommunens arbete att främja cykling ska en cykelplan utarbetas. Som underlag för detta kommer kommunens sex cykelstråk, som alla utgår från Medborgarplatsen, att inventeras.

## Landsbygd

Det finns utvecklingsområden i byarna, man har utforskat vad som ska satsas på. I visionen ingår samarbete med landsbygdsrådet. Det finns ett planprogram för Unbyn, Harads och Bodträskfors. Fördjupning av översiktsplanen görs för nyetableringar i Råneå Älvdal och utvecklingsområden för förtätning av bebyggelsen ner mot Luleå kommungräns. I Bodens kommun finns idag ett fyrtiotal byutvecklingsgrupper. Det finns bidrag, så kallad "byapeng", att söka till olika projekt och annat som främjar en fortsatt utveckling av landsbygden.

## Kollektivtrafik

Det har gjorts insatser för kollektivtrafiken, nya bussar till lokaltrafiken, uppgradering av linjerna till områden där det bor fler, samt högre turtäthet. Lokaltrafiken inom tätorten sköts på entreprenad av Bodens kommun. På landsbygden gäller Länstrafikens linjer. Boden är en knut- och bytespunkt för fjärrtågen. Pendeltåget Boden-Haparanda ses ha stor potential.

## Grönytor i och omkring tätorterna

Det offentliga rummet behandlas i fördjupad översiktsplan (FÖP) för centralorten, där har områden för viktiga gröonstråk pekats åt. Satsningar görs mest centralt vid Bodträsket och det har genomförts digital dialog om hur det området kan utvecklas. Man har kunnat tycka till om platser i kartformat om m både positiva och negativa synpunkter samt vad som behöver göras. För att få en helhetssyn har en gröstrukturplan ingått i FÖP'en. Stadsmiljöprogram finns för upprustningsåtgärder i utemiljön, i det arbetet medverkar handelsidkare och fastighetsägare.

## Fritids- och friluftsliv

I äventyrsbadet Nordpolen kan man bada, leka, tävla eller ta det lugnt i vattenrutschbanor, motionsbassäng, relaxavdelning och barnbassäng med restaurang och gym i anslutning till badhuset. På Gruvberget finns en året-runt-anläggning som är öppen året runt och erbjuder längd- och utförsåkning, grillplatser och pulkabacke. Beroende av utvecklingen av tätortsnära områden. Storklinten har backar med olika svårighetsgrad för utförsåkning. Länsstyrelsen har gett LONA-medel för kommunövergripande friluftsplanning och hur drift och underhåll ska skötas.

## Vinter

Det har gjorts flera vintersatsningar. I Kvarnängen finns isbana, pulkabacke, vilket ger liv åt centrum. Boden har ett varierande och omväxlande utbud av skidspår, till exempel Sävastspåren och Paglaspåren. I Boden finns tre anlägg-

ningar för slalom, snowboard och utförsåkning, Pagla, Gruvberget och Storklinten.

#### Offentlig konst

Havremagasinet är en unik länskonsthall viktig för kommunen. Sedan 2010 är den en av Sveriges största konsthallar. Fasadmålningar på brandväggar har gjorts på vissa hus i staden när hus har rivits innan nytt hus har byggts.

#### Kulturhistorisk bebyggelse

Inventering har gjorts av Bodens stadskärna, vissa byggnader har pekats ut som värdefulla och lagts in i gestaltungsprogrammet. Bevarandefrågor ingår i stadsutvecklingsplanen. Inom kommunen finns 16 byggnadsminnen.

#### Användning av verktyget Kolada och BRP

Bodens kommun använder sig av statistik via Kolada och BRP.

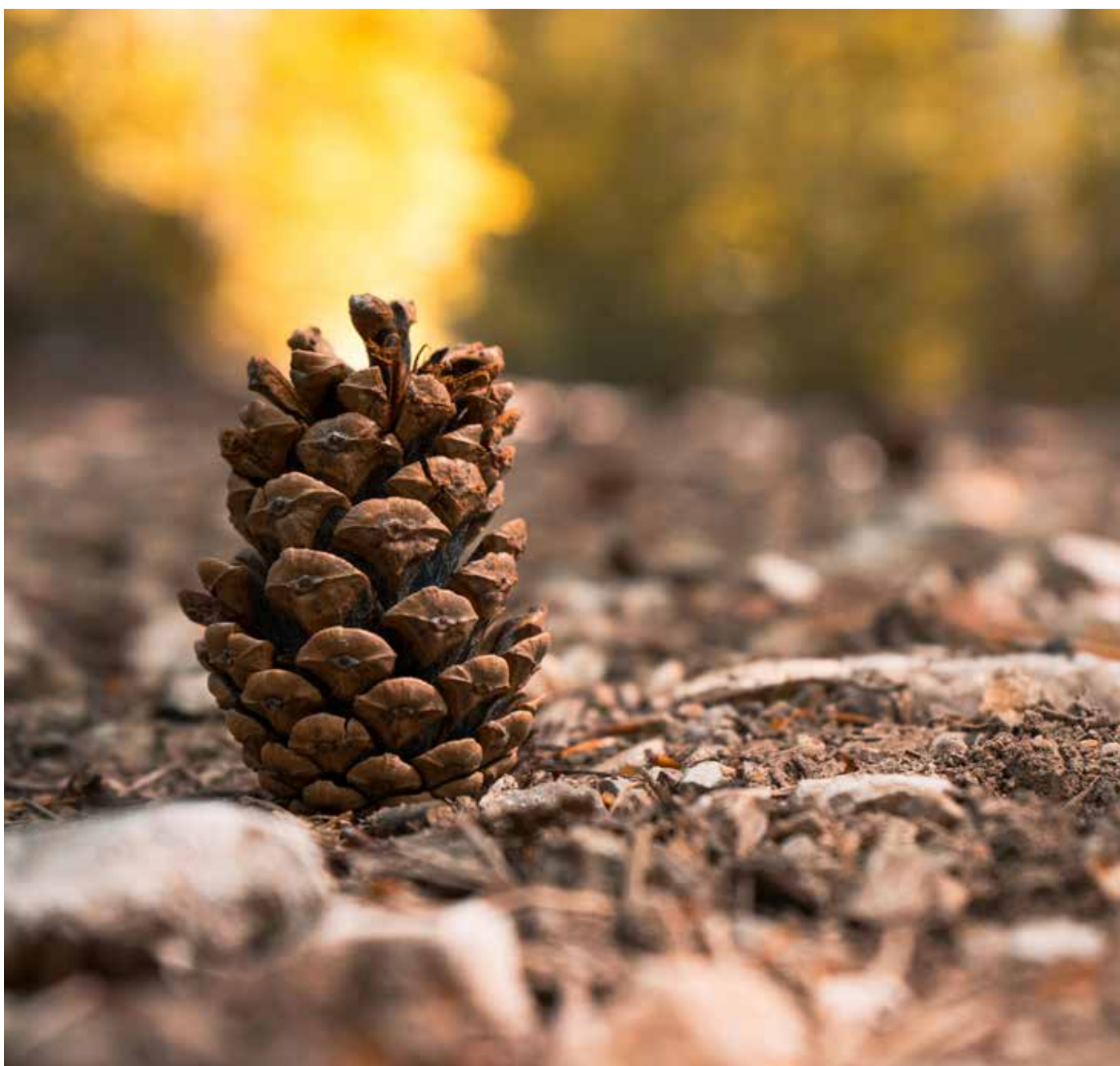


Bild: julian-hochgesang-MVHFwriuO0M-unsplash.jpg



# Kustkommunerna

*Kustkommunerna Kalix, Luleå och Piteå har större befolkningstal och inflyttning från både inlandskommunerna och södra Sverige. Dessa kommuner har större underlag för kommunal service, och fler experter för olika kommunala sektorer. Kustkommunerna har god kommunikationsinfrastruktur med E4, stora hamnar och närhet till flygplats i Luleå. Större folkmängd innebär också mer kulturella evenemang och kommersiell service.*

# Kalix

BEFOLKNING	15 768 invånare
AREA	1 803 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	8,7 invånare/km <sup>2</sup>

*Kalix kommun har politiskt antagit Vision 2030 som formuleras på följande sätt:*

*“Kalix är platsen för alla, där attraktivitet, jämställdhet och hållbarhet ska bidra till en växande befolkning. Detta ska ske genom att skapa en attraktiv kommun för kvinnor, barn och unga, för att klara framtidens välfärd samt kompetensförsörjningen i näringslivet.”*

*På politisk nivå är det mest aktuellt att öka inflyttning till kommunen efter negativ utveckling.*

*Nu finns en god framtidstro i kommunen att det är möjligt att få människor att flytta till Kalix med närhet till de stora industrisatsningarna i Boden och Luleå. Kalix anses ha ett bra geografiskt läge intill E4 och relativt sett nära Luleå. På hemsidan presenteras Kalix ha:*

*“Storslagen natur, uppfriskande skärgårdsliv, målande norrsken och unika möjligheter till oförglömliga äventyr. I Kalix finns något för alla som vill uppleva äkta livskvalitet!”. Strategier för planering av framtiden är till exempel att ta fram ny översiktsplan som ska vara ledande för politiker och tjänstepersoner.*

## Fysisk miljö

Kommunen arbetar nu med en fördjupning av översiktsplanen, där många frågor ska lösas och antas politiskt. Det har gjorts en digital undersökning vad Kalixborna vill ha, med möjlighet att peka ut platser på karta. Framför allt har invånarna pekat ut platser att bevara, att förändra, samt platser för nya bostäder, flertalet har tryckt på samma ställen på kartan. Byborna har dessutom pekat ut strövområden som man vill bevara. Tydligt att fritidshusägare inte vill ha ny bebyggelse nära sig. Många frågor har förts fram som inte hör till översiktsplaneringen, till exempel mycket om fritid. Resultatet används internt av olika avdelningar i kommunen vilket sedan förankras med politikerna. Kommunen har tidigare sålt av kommunal mark, nu bygger man upp ett strandnära markinnehav för att ge kommunen rådighet över fler områden. Det pågår detaljplanering för ett stort centralt område som utreds med pengar från Trafikverket. Kommunen gör större satsningar på näringsliv både på grund av ny efterfrågan

och befintliga företag med expansionsbehov. Kommunen har jobbat några år för att få till fler och större industriområden. Det görs en satsning med att utarbeta en fördjupning av översiktsplanen för både industri och bostäder samt åtgärder för att främja friluftslivet.

## Social miljö

Inom Vision 2030 har det antagits mål, som understryker vikten av att locka till sig kvinnor och yngre. Under sommar och höst har det genomförts en digital medborgardialog, som demokratisk process i ett tidigt läge för att höja medborgarnas kunskap. Kommunen jobbar med att utbilda i samhällsplanering och på det sättet få invånarna att tycka till. Det är svårt med traditionella samråd då erfarenheten är att det kommer mest äldre män. Med digitala verktyg försöker kommunen att nå ut bredare.

Den digital dialogen frågade efter att sätta ut punkter på karta för:

- ✓ Plats att bevara
- ✓ Plats för bostäder
- ✓ Plats att förändra
- ✓ Platser som upplevs som trygga

Svaren överrepresenterades av kvinnor utan att det var riktat särskilt till dem. Kommunen funderade på att träffa föreningar, men valde bort det. Man vände sig i stället till högstadiet, gymnasiet och SFI för att nå utrikesfödda. Svarefrekvensen var 340 st vilket motsvarar två procent. Man marknadsför dessutom med affisch, tidning och har filmat internt. Nu kommer kommunen att gå ut digitalt igen om sammanhållning för att ge fler chanser att tycka till. Information har lagts ut på hemsidan.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

Efter Kalix kommun och Region Norrbotten är Billerud-Korsnäs AB och Partbyggen i Kalix AB största arbetsgivare. Kalix anges ha ett ovanligt differentierat näringsliv med allt från små nischade högteknologiska företag till stora nationella leverantörer av produkter och tjänster. Kalix anses därmed ha en bred och varierad arbetsmarknad och det pågår många industrietableringar. Batterifabrik har diskuterats där närhet till E4 har betydelse. Kalix har Sveriges nordligaste gindestilleri och matproducenter med produkter som choklad, kött, bröd, ost och inte minst Kalix Ljörom.

## Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

Bostäder efterfrågas huvudsakligen i strandnära lägen och i Kalix centrum. Förtätning är möjlig i centrum. Flerbostadshus, radhus, parhus, småhus efterfrågas. Billiga lägenheter och större andel hyresrätter än bostadsrätter efterfrågas. Marknaden har styrt den senaste tiden och det har varit svårt att sälja bostadsrätter. Det är mindre efterfrågan på äldreboende när fler bor kvar hemma längre.

I byarna köps villor upp och övergår till fritidshus, vilket medför att många byar står tomma på vintern. I Kalix är det efterfrågan på SÄBO, särskilt boende. Det har byggts tre trygghetsboende och det är en detaljplan på gång för ytterligare ett.

### Belysning

Det har funnits tankar om att belysa mer för att göra utemiljön visuellt attraktivt, men ännu har inget genomförts. Något specifikt belysningsprogram finns inte.

### Kultur

Kommunen har tagit stort ansvar för kulturen. Det har arrangerats musikevenemang med quiz på Vassholmen. Där finns en liten scen med stor gräsyta, gemytlig plats med

sommarfester, många artister och många bröllop. Biograf finns i Röda kvarn.

### Aktiviteter för barn och ungdomar

Det har varit viss utbildning om samhällsplanering i skolan.

### Aktiviteter för äldre

Information om aktiviteter för äldre saknas.

### Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Det som byggs nytt i centrala Kalix är tillgänglighetsanpassat och Köpmannagatan är utrustad för tillgänglighet. Stentrappor vid entréer håller på att åtgärdas med ramper. Man jobbar mer och mer digitalt för att kommunicera med invånarna. Trygghetssamordnare finns. I dialoger har



Bild: vidar-nordli-mathisen-llbSLBT6C7l-unsplash.jpg

det blivit känt att tryggheten behöver ökas vid mötesplatser. Två områden känns otrygga; social otrygghet omkring ungdomsfängelset varifrån det har varit en del rymningar och Utanför centrum finns bostadsområde med en del missbrukare.

### Gång och cykling

Kommunen har gjort en gång- och cykelplan för 2020–2030. Det är en trafikstrategi för hur gång- och cykeltrafiken ska utvecklas och främjas i Kalix. Planen bygger på medborgardialog, inventeringar och bedömningar av befintliga gång- och cykelleder och passager. Den innehåller även en informationsdel som beskriver de positiva effekterna av att gå och cykla.

### Landsbygd

Invånarna vill bygga längs älv, kust, på öar och nära sjöar. LIS-områden utreds då det finns konflikter. Kommunen kämpar för att få till tomter för småhus. Det finns efterfrågan från markägare att stycka av tomter, vilket fördjupas i översiktsplanen. Rågholmen där kommunen äger marken är med i LIS-plan. Ny bebyggelse på öarna är omdiskuterat. Utvecklingsprojektet består av att renovera Siknäs hamn, återställa miljön och skapa information med syfte är att öka turismen och skapa bättre förutsättningar för näringslivet.

Töre har bra läge där både E4 och E10 möts. I Töre arbetas mer med utemiljön, till exempel område lämpligt för kolonilotter. Vitvattnet har en liten sjö omkring vilken man samarbetar med kommunen. Marknadsvärden på gamla gårdar och hus på landsbygden har varit så lågt att många valt att ha kvar släktgårdarna som fritidshus.

### Kollektivtrafiktrafik

Många dagspendlar till Luleå och Boden. SARETS-samarbete pågår med Trafikverket om trafikstrategi för Luleå-regionen. En trafikstrategi har initierats för 4-kanten inklusive Kalix har initierats för att utveckla en hållbar arbetsmarkanspendling mellan Luleå, Boden och Kalix. Tåget mot Haparanda är positivt, men har en gles tidtabell. Corona-pandemin har försvårat starten med få resande. Nuvarande ÖP har med reserat för framtida ny järnvägsdragning längs kusten, vilket medför mellankommunala frågor. Många studenter pendlar till universitetet i Luleå, nu med subventionerad gratisbuss. Det är svårt med busstrafiken, länstrafiken har mindre pengar än tidigare på grund av Corona-pandemin. Kommunen måste betala mer för att hålla igång trafiken.

### Grönytor i och omkring tätorterna

Centralt belägen park finns. Parkenheten har en budget för att anlägga fina planteringar. Det kommer många förslag från medborgarna. Det ingår i översiktsplanen att utarbeta övergripande grönstrukturplan. Det finns trevliga mötesplatser vid strandängarna, de är viktiga och kan

utvecklas och förbättras mer.

### Fritids- och friluftsliv

Kalix kommun har antagit en friluftsplän där befintliga anläggningar och friluftsområden dokumenteras, de som är viktiga för det rörliga friluftslivet. I planen ingår att öka alla kommunmedborgares och besökarens tillgänglighet till friluftsliv. Nationalälvsleden är en 20 km lång vandringsled längs Kalixälvens fritt strömmande vatten, den går även att cykla. Skridfinnarleden är 82 km och går från havet i Bredviken, Säivisnäs, längs hedarna upp till Råktjärvträsket i Kalixälven.

### Vinter

Det finns gott om motions- och skidspår i kommunen. På Kalix skidstadion i Djuptjärn finns belysta skidspår samt Metträskrundan, som är obelyst. För utförsåkning finns Rudträskbacken med servicebyggnad, café och toaletter, pulkbacke samt en grillkåta. Satsningar görs vid strandängarna med isplan. Vintertid dras ett skidspår upp på älven, både för klassisk åkning och fristil – från Björknäs till Risögrund. Kommunen ansvarar främst för friluftsområdena med skidspår och slalombacke. Parkenheten har satsningar med elever som gör isskulpturer.

### Offentlig konst

Konst i Kalix anordnar utställningar i konsthallen i Folkets hus.

### Kulturhistorisk bebyggelse

Bevarandefrågor har prioriterats i översiktsplanen, då det finns tydliga indikationer på att de är viktiga. Program ska tas fram för bevarande, det finns en offert från läns museet i Luleå att göra en inventering.

Strandängarna längs älven ska bevaras. Invånarna har mycket synpunkter för centralorten men det kommer inte så mycket från och för byarna. Vissa saker är väntade bland annat Vassholmen i Kalix älv. Det kommer mycket synpunkter på kulturmiljöer till exempel flottningen.

### Användning av verktyget Kolada och BRP

Kalix kommun använder Kolada och visar på hemsidan ett urval av de nyckeltal som finns om Kalix i Kolada. För varje nyckeltal visas en graf över utvecklingen under de år som Kolada har data för.



# Luleå

BEFOLKNING	78 867 invånare
AREA	2 088 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	37,8 invånare/km <sup>2</sup>

*Ny inflyttning ligger högt på den politiska nivån i Luleå. Men det framhålls att också tänka på befintlig befolkning och företag. Som residentsstad anses Luleå ha attraktionskraft för hela länet, men alla kommuner i Norrbotten konkurrerar om nya etableringar.*

*Luleå strävar efter att tillhandahålla en småskalig stad. Kommunen vill utvecklas mer och anses ha goda förutsättningar att bli 100 000 invånare, men ska helst inte växa på bekostnad av övriga länet. Intervjupersonen menar att i en större stad finns det förutsättningar för urbanitet med en tät stadskärna, men att kommuner i norra Sverige behöver bredda hur människor vill bo, då det nu är djupt rotat att bygga sitt eget friliggande hus.*

## Fysisk miljö

Kommunen ställer sig frågan: Vad är Luleå för stad? och vad vill vi vara för stad?; vad är särprägel för staden? Luleå centrum anses "spretigt", vilket beror på omvandlingstakten och att centrumhalvön med vatten runtom har omöjliggjort att kunna växa ut i årsringar. Spretigheten anses vara ett signum för Luleå, som en del av historien och det finns en nybyggaranda i staden, som lever kvar.

Luleå utarbetar en arkitekturstrategi för att anta en policy för skapande av arkitektonisk miljö genom att lyfta arkitektur och attraktivitet från översiktsplan till bygglov. Högsta politiska ledningen är positiv och stödjer arkitekturstrategin, som ska bli verklighet även om den kommer att ta tid.

Intervjupersonen uppger att kommunen brottas med att arkitektonisk kvalitet konkurrerar med kostnad. Kommunen ger tonvikt på arkitektur för enskilda projektägare, då det är bra att satsa från början. Kommunen kommer att dra utbyggnaden av staden mot Boden och planerar bland annat att bygga på en höjd mellan Sunderby sjukhus och E4 mot Boden. På Kronanområdet finns ett nytt sätt att se på effektiva strukturer, vilket medför hård exploatering. För utbyggnaden av ett område på Mjölkkudden ingår hållbarhet i utlysningen om markanvisning och det arbetas där aktivt med projekteringsanvisningar.

## Social miljö

HÅSTA, hållbar stadsdel, utvecklades 2015 tillsammans med LTU, verktyget används fortfarande som samordning mellan fysiska och sociala livsmiljöer. Översiktsplanen har en funktion som förutsättningsgivare för stadsdelarna. Kommunen brottas med hur det kan bli verkstad av en vision.

*Coompanion* har uppdrag att driva Miljögården för Luleå kommun. Arbetet syftar till att utveckla lokalsamhället och öka attraktionskraft och sammanhållning på Hertsön, se även SummerVibe under Aktiviteter för ungdomar.

Kommunen har genomfört en rad satsningar på inkluderande mötesplatser såsom isvägen på vintern och Södra Strand på sommaren. Båda innebär tillgänglighet för möten och fritid för olika generationer utan krav på konsumtion. Fritidsbanken lånar ut utrustning gratis för fysiska aktiviteter i anslutning till de mötesplatserna. Arenor som föreningslivet får använda (idrottens hus, föreningarnas hus, Ebeneser) samt offentliga mötesplatser som kan nyttjas gratis (vetenskapens hus och kulturens hus) gör meningsfull fritid och kunskap mer tillgängliga. Dock har den satsningen inte lika tillgänglig för de människor i kommunen som har det sämre ekonomiskt ställt och som bor längre bort från centrum (Hertsön Örnäset och Porsön är särskilt berörda). Satsningar på subventionerad kollektivtrafik, information om evenemang i centrala stan på lokala mötesplatser – samt stöd till lokala verksamheter i dessa bostadsområden skulle kunna växla upp stadens satsningar på den sociala miljön. Rädda Barnens satsning på aktiviteter under loven inom ramen för *På Lika Villkor* är ett exempel på åtgärder som bidrar till en sådan utjämning.

## Näringsliv och andra arbetsgivare

Som residentsstad och med flest invånare i länet finns det i Luleå en blandning av industri, utbildning, forskning och kunskapsproduktion, offentliga och privata tjänster, handel och service. Efter Luleå kommun och Region Norrbotten har Luleå tekniska universitet och SSAB flest anställda och därefter Forsvarsmakten och Ferruform AB.

## Belysning

Inget separat belysningsprogram finns utvecklat i nuläget. Luleå har under några tidigare år haft ljusfestivaler som på kvällstid lockade ut många lulebor i stadsmiljön.

## Kultur

I Luleå centralort finns Kulturens hus med bibliotek, konsthall och flera salonger för aktivt arrangerande av olika typer av föreställningar och evenemang. Norrbottensteatern är länsteater lokaliserad till Luleå. I Ebeneserkyrkan finns mindre lokal för arrangemang. Lillan är en konsertlokal, teater och mötesplats i centrala Luleå som kan bokas av allmänheten. Luleå har två fria teatergrupper

med ekonomiskt stöd från kommunen; Lule Stassteater även med sjukhusclowner och Teater Scratch som även har utbildningsteater för skolor och företag. Det finns två biografier i staden; Filmstaden och Royal/Folkets bio. Utomhusscenen finns i stadsparken och på Gammelstads friluftsmuseum Hägnan, på Södra hamnplan anordnas evenemang och där finns kafé, grillplatser, fritidsbank med mera. Luleå kommun är samordnare för världsarvet Gammelstad.

Norrbottens museum är beläget i Luleå, men är verksamt i hela regionen och samverkar med alla länets kommuner (se mer information ovan). Dansinitiativet i Luleå är en professionell dansgrupp med stöd av kommunen. Singing people together är en internationell kör- och musikfestival som har genomförts flera gånger med medverkan av Luleå och Bodens kommun med stöd av Region Norrbotten.

Teknikens Hus är ett av Sveriges första och nordligaste science center. Här finns miljöer för att testa och upptäcka vardagsteknik och teknik från de stora industrierna i Norrbotten. Det finns ett planetarium med dagliga visningar. Norrbottens Järnvägsmuseum i Karlsvik är ett av Sveriges största järnvägsmuseer, med huvudinriktning att bevara och att visa föremål som har anknytning till Malmbanan,

I Kulturcentrum Ebeneser pågår innovativ samverkan mellan offentliga aktörer som kommunen och regionen, privata aktörer inom kultursamt idéburna aktörer: kulturella och kreativa föreningar. Projektfinansiering Creative Ebeneser finansieras av Luleå kommun, Region Norrbotten, Sparbanken Nord – Framtidsbanken, samt Längmanska företagarfonden. Popszen Norrbotten finansieras av Kulturrådet och Region Norrbotten

#### Aktiviteter för barn och ungdomar

Ung i Luleå ansvarar för Luleå kommuns verksamheter för unga från 13 till 20 år, som driver mötesplatser, fördelar medel till kreativa arrangemang av och för unga samt driver projekt där unga har inflytande och kan vara delaktiga. Naven är en mötesplats för unga 16–20 år där finns också Regnbågscafét, som är en mötesplats för unga HBTQIA-personer mellan 13–20 år.

SummerVibe är en verksamhet för meningsfullt sommarlov på Hertsön och Porsön och har genomförts i samarbete mellan Rädda barnen och Luleå kommun. Vissa år har lokala idrottsorganisationer, polisen biblioteket på Hertsön också bidragit. Verksamheten är välbesökt, omtyckt och uppmärksammas på konferensen Social innovation i norr. I en stad som påverkas av segregation bidrar arbetet till mer inkluderande. För de yngre barnen har kommunen en lekplatsplan för upprustning av befintliga och byggande av nya lekplatser. Aktivitetsplatser för ungdomar är inte med i planeringen.



Bild: hektor-pettersson-17xidoFLivY-unsplash.jpg

På Hertsön planeras byggandet av bibliotek, fritidsgård och sporthall med ungdomar som huvudmålgrupp. En medborgardialog hölls digitalt för att inkludera medborgares perspektiv. Sammanfattning av dialogen speglar att den digitala metoden innebär hinder för målgruppen ungdomar (och fler målgrupper av dem som bor på Hertsön) att komma till tals.

Luleå byggde tidigare stadsdelar med stadsdelscentra där skolorna en viktig del som innebär mycket för barn och ungdomars hemkänsla i stadsdelarna. Nu läggs skolor och servicefunktioner ned i flera stadsdelar. Skolorna har också kortsiktig budget.

### Aktiviteter för äldre

Kommunen har mötesplatser för seniorer, funktionshindrade och/eller anhöriga ute i stadsdelarna, där anordnas aktiviteter och upplevelser i gemenskap med andra. Luleå kommun har tagit fram en genomförandeplan som är inriktad på tre former av boende för äldre; trygghetsboenden, pensionärsbostäder och anpassade lägenheter i det ordinarie bostadsbeståndet. Något annat specifikt perspektiv för äldre finns inte med i den fysiska planeringen.

### Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Trygghetsskapande åtgärder görs bl.a. genom att förtäta belysning och röja buskage. Det är svårt att utvärdera påverkan. Stadsdelarna Porsön och Björkskatan har fått nationella pengar för lekplats. Det har varit oroligheter på Porsön, en allmän bild är att stadsdelen är trygg, men media ger negativ uppmärksamhet.

### Gång och cykling

Luleå ligger i framkant nationellt, för att främja cykling och har två gånger fått pris som cykelstad. Utbyggnad av gång- och cykelnätet följer stringent cykelplan 2016–2020. Särskilda åtgärder görs för att stimulera vintercykling, men det är svårt med ett subarktiskt klimat med kraftiga och plötsliga väderomslag. Det görs kontinuerliga och regelbundna trafikmätningar. Luleå är medlem i föreningen svenska cykelstäder med en gemensam vision att 50 % av alla resor som är kortare än 5 kilometer ska ske med cykel. I samband med att Luleå 2021 firade 400 år tog cykelfrämjandet fram sex olika cykelslingor för Luleåbor och turister för att bättre lära känna Luleå.

### Landsbygd

Tillsammans med byutvecklingsgrupper har Luleå kommun en gemensam vision om hur en levande landsbygd ska se ut i framtiden: "En positiv tillväxt och utveckling av landsbygden i samverkan med staden skapar förutsättningar för en långsiktigt hållbar utveckling i hela kommunen." Det görs tematiska tillägg i översiktsplanen och kommunen gör fördjupningar av översiktsplanen i form av utvecklingsplaner för olika delar av kommunen för att

anpassa förutsättningarna för att varje område s

### Kollektivtrafik

Lokaltrafiken i Luleå fungerar väl, i en stad i den storleken är den väl utbyggd. Den skulle dock kunna effektiviseras avseende hållplatslägena. Trafikseparering kan göra kollektivtrafiken ännu effektivare.

### Bostadssituation utbud av olika bostadstyper

Frågan om att bygga bostäder kommer ofta från privata markägare. Det hålls byggdiallog med privata markägare för alla som vill bygga och de söker förhandsbesked för bygglov. I Kronanområdet jobbar kommunen med att bibehålla kvalitén från idé till färdigt resultat och upprätthålla kvalitét i alla projekt. Det byggs idag extremt små lägenheter, 3:or på 52–57 m<sup>2</sup> vilket kommer att märkas då intervjupersonen bedömer att det kommer att påverka den sociala hållbarheten. Nu är det tonvikt på hyresrätter i Kronan-området, från början planerades 50/50 hyresrätter/bostadsrätter.

Luleå kommun har haft en viktig lärprocess om markanvisningsavtal, för att se till att byggföretagen anlitar samma arkitekt genom hela projekten. Det blir problem när ursprungsarkitekten byts ut till annan arkitekt eller ingenjör. Det är viktigt att man känner igen projektet i det som sedan byggs. Kommunens tjänstepersoner är ute och intervjuar byggföretag och arkitekter för att utveckla en samsyn om god arkitektur.

### Grönytor i och omkring tätorterna

En grönplan gjordes 2020. Grönområdena anses viktiga för grönytefaktor i förhållande till bebyggelsen. Det är en stor utmaning med grönområden på centrumhalvön i Luleå, som är så tätbebyggd. Det gröna som är kvar där fungerar som buffertytor. Stadsnära områden för rekreation har varit extra viktiga under pandemin. Stadsparken har rustats upp med bättre vegetation och effektivare för både användning och skötsel.

### Fritids- och friluftsliv

Coop Norrbotten Arena, Luleå Energi Arena och Arcushallen är Luleås tre största arenor med goda möjligheter för sport och arrangemang. Badhus finns i Pontusbadet i Luleå, Gammelstad och Råneå. Det finns många närliggande friluftsområden med motionsspår och vandringsleder runtom Luleå stadsbygd; Ormberget, Hertsölandet, Bälungeberget, Gammelstadsviken med fågeltorn, Mjölkuddsberget, Luleå skärgård med flera. Backar för utförsåkning finns i Måttsund, Ormberget och Rånekölen. Belysta skidspår finns på Ormberget, Bergnäset och Matstisberget. Isvägar för bil ger tillgång till skärgårdsturer även vintertid.

### Vinter

Snö- och isskulpturer pryder stadsbilden vintertid. Isbanan runt Luleå centrumhalvö är mycket populär och används

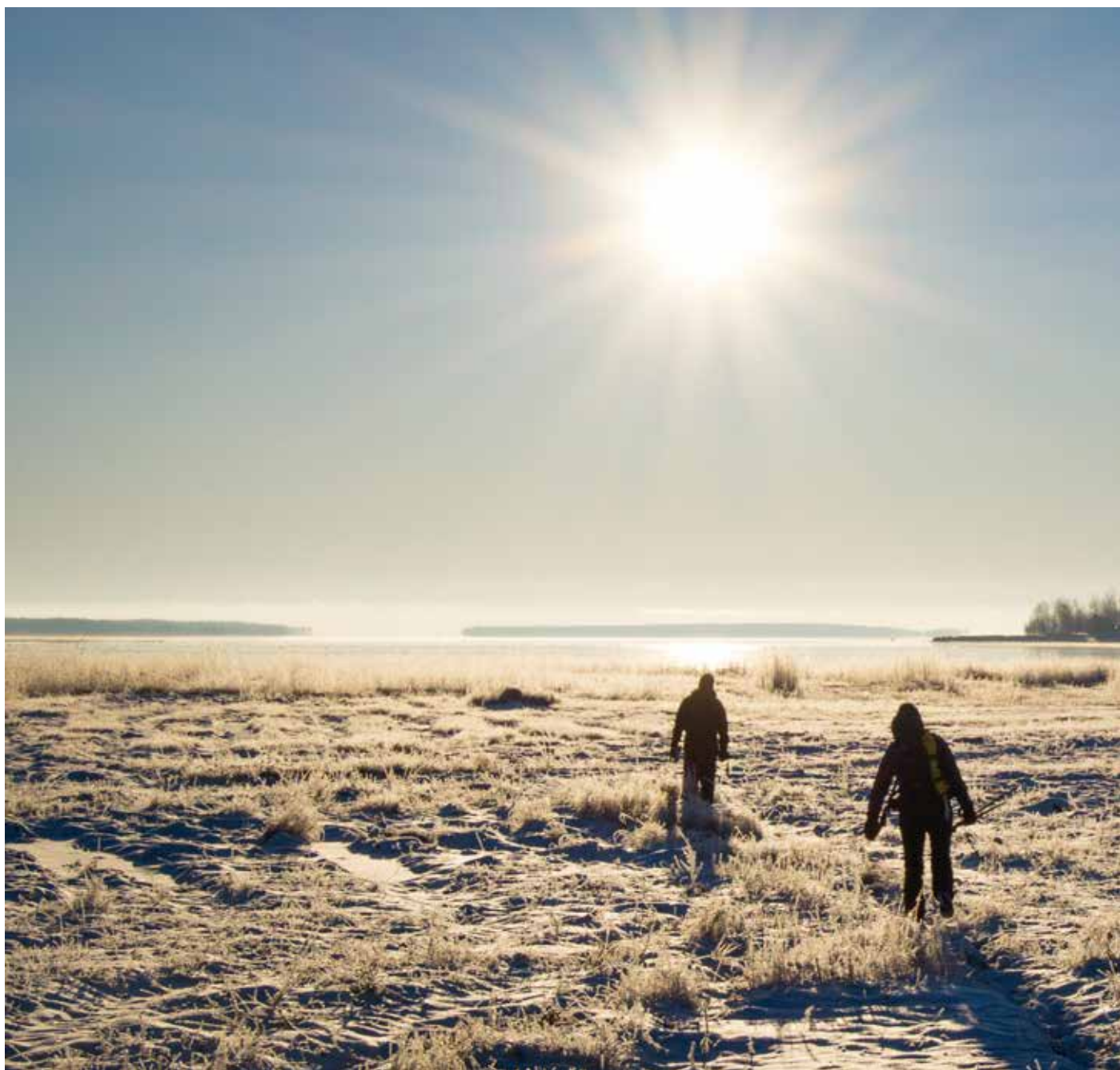


Bild: nils-soderman-1s0QD9AvDts-unsplash.jpg

flitigt för skridskor, spark, promenad med mera, isbanan binder vintertid ihop flera stadsdelar med centrum som Bergnäset och Mjölkudden. Grillplatser med vindskydd finns på flera ställen längs isbanan.

#### Offentlig konst

Det finns intressant arkitektur och en mångfald offentlig konst i Luleå stad som finns beskrivna i var sitt dokument med bilder på kommunens hemsida.

#### Kulturhistorisk bebyggelse

Det har tagits fram ett bra kunskapsunderlag via inventering av den kulturhistoriska bebyggelsen. Det saknas dock ett strategiskt ställningstagande av politikerna. Det finns numer bara fem byggnader kvar från tiden före den stora stadsbranden. Rådhuset på Gültzaudden som varit rivningsshotat renoveras. Kommunen har en anställd handläggande

byggnadsantikvarie. Ställningstagande behöver också göras för bebyggelse från 1960- och 70-talen, som nu har renoveringsbehov. Till exempel kan det i folkmun kallat "Tutti-Frutti-området" komma att klassas som kulturhistoriskt.

#### Användning av verktyget Kolada och BRP

Luleå kommun använder sig av Kolada.

# Piteå

BEFOLKNING	42 323 invånare
AREA	3 086 km <sup>2</sup>
BEFOLKNINGSTÄTHET	13,7 invånare/km <sup>2</sup>

*Piteå kommun arbetar aktivt för attraktiva livsmiljöer. Ett projekt pågår sedan 2019 för att utveckla Piteå stadskärna i samverkan mellan Piteå kommun och näringslivet. Kommunen anser att arkitektur, konst och design är viktiga verktyg för att uppnå ett hållbart samhälle och har därför utarbetat ett stadsmiljöprogram som ett paraplydokument för hur stadskärnan ska gestaltas. I detta arbete har workshopar med olika teman genomförts med till exempel; en god stadsmiljö är en god livsmiljö, belysning i staden, offentliga platser. Det har varit bred medverkan med samma grupp för alla temana med tjänstepersoner, politiker, fastighetsägare, näringsliv. Allmänheten har inte varit involverad.*

## Fysisk miljö

Fastigheterna i stadskärnan är i huvudsak homogent allmänt ägda och några få är privatägda. Kommunen vill hitta ett bra sätt att arbeta för att få en samsyn med fastighetsägarna. Det är för- och nackdelar med det homogena ägandet, det har fördelar när man samordnar och nackdelar med att fastighetsägarna ofta gör som de alltid har gjort. Det är en fortsatt dialog för ombyggnad av Rådhusorget tillsammans med fastighetsägare. En arkitekturpolicy är under utarbetande för hela kommunen.

Kommunen vill vidga handelsstaden Piteå med gatorna vid sidan av Storgatan med verksamheter i bottenplan på byggnaderna. Coronapandemin har ytterligare påverkat känslan på Storgatan, många butiker har lagts ned restauranger och kontor smyger in i tidigare butikslokaler. Svårigheten är att få hyresgäster i lägen vid sidan av Storgatan, vilket ses som förödande med tomma lokaler där. Kommunen vill inte att de kontoriserar utan används för butiker, restauranger, kaféer. Storgatan har krympt som handlegata och är nu mest aktiv runt Rådhusorget, men den fungerar fortfarande som gågata.

Näringslivsavdelningen jobbar i dialogform på ett mer koncentrerat sätt med fastighetsägare och politiker med att göra stadskärnan mer attraktiv; vilka insatser som behöver göras och hur det samordnas, vem ska betala vad, samt

kämpar mot konkurser och butiksdöd i centrum. När fastighetsägarna blir delaktiga förstår de att de även måste vara med och betala för åtgärderna.

## Social miljö

Kommunen strävar efter en god stadsmiljö för att det ska bli en god livsmiljö. Kommunen arbetar särskilt aktivt för att ta reda på ungas perspektiv på kommunens livsmiljö genom en rad enkäter och medborgardialoger med unga i fokus. Medborgarplatsen, en yta vid entrén på Piteås Stadsbibliotek, har använts för kommunens alla samråd och medborgardialoger, vilket bidrar till att skapa en fysisk och mental arena för delaktighet.

Piteå genomför en informationssatsning på inflyttade med berättelser om olika aspekter av livet i Piteå och möjligheten att registrera sig för mer information för de intresserade, samt ett inflyttarservice med möjlighet till rundvandring och personlig kontakt.

Piteå har rikt föreningsliv. Hembygdsföreningar, idrottsföreningar och kulturföreningar arbetar för det sociala livet, liksom frikyrkliga församlingar. Det finns mentorer för nyinflyttade till kommunen.

## Näringsliv och stora arbetsgivare

Piteås näringsliv domineras av processindustri, som pappersindustrierna Smurfit Kappa och Munksunds pappersbruk/SCA. Smurfit Kappa är Piteås största privata arbetsgivare. Sedan 2007 finns även bioraffinaderiet SunPine, som levererar innovativa och hållbara produkter baserade på råttololja, en restprodukt från pappersbruken. Lindbäcks på Haraholmen bygger industriellt producerade flerbostadshus i trä. I kommunen pågår flera initiativ och satsningar för Norra Europas största landbaserade vindkraftpark, Markbygden 1101. En bit utanför Piteå ligger Furunäsets företagsby där ett flertal större företag inom tjänstesektorn huserar. Efter Piteå kommun och Region Norrbotten är Smurfit Kappa AB och Lindbäcks bygg AB de största arbetsgivarna.

Kulturella och kreativa näringar innefattar verksamheter inom musik, form & design, film & foto, konst, mode, media, litteratur och liknande. Dessa näringar är väl etablerade i Piteå, mycket tack vare Musikhögskolan inom LTU och Framnäs folkhögskola.

## Bostadssituation, utbud av olika bostadstyper

Kommunen verkar för att utveckla attraktiva stadsmiljöer med nya bostäder i centrum, där det finns några förtätningmöjligheter. En minitävling har utlysts för några kvarter i centrum där man skulle vilja ha nytt stadsbibliotek. Det nuvarande biblioteket ligger i Folkets hus strax utanför centrum. Det är efterfrågat att bo i centrum; vid pensionsåldern vill många flytta in till stan där man har gångavstånd till affärerna. Till exempel har ICA stor-

marknad bra läge nära centrum. Det sägs därför att Piteå centrum är som ett äldreboende, vilket befäster ensidiga strukturer. Det är jämförelsevis billigt att köpa äldre villor i Piteå.

### Belysning

Belysning på vintern anses viktigt och kommunen har genom samhällsbyggnadsförvaltningen, gata, park, energi gjort förslag på stadens ljus. Öjebyns kyrkstad har en genomförd anpassad belysning. Spotlights på fasader lyser upp Rådhuset där ljuset är designat med tanke på att det inte ska bli smala skuggor.

### Kultur

Piteå anges ha ett rikt kulturliv med konst, teater, dans, musik, litteratur och mycket mera.

Kommunen har en konsthall i centrum samt en konsthall på biblioteket i Öjebyn. Utställningarna i den centralt belägna konsthallen görs i samarbete med Konstföreningen.

Det finns ett flertal lokaler för teater- och musikföreställningar. Christinasalen är kommunens enda fullstora teaterlokal. En så kallad kulturflygel är under uppförande i direkt anslutning till den. På Kaleido finns en mindre scen för mindre musikframträdanden. För större musikaliska event finns Studio Acousticum som sorterar under Piteå Science Park, där finns Stora scenen samt en så kallad black box. Mindre scener finns i byarna oftast i Folkets hus eller i Gotis regi. Därutöver finns scener på Framnäs folkhögskola, Musikhögskolan samt Piteå havsbad. Det finns en privat biograf med tre salonger. Därutöver visar Piteå Folketshusförening smalare filmer. Det finns två permanenta utomhusscener i kommunal regi, en större i Badhusparken samt en betydligt mindre utan tak i Residensparken i anslutning till kulturhuset Kaleido/Konsthallen.

I Piteå finns ett flertal årligt återkommande kulturevenemang. De största är Piteå dansar och ler, Festspelen, Piterrevyn, Piteå folkmusikfestival, Dansfesten samt en festival för nutida konstmusik. Karlbergsteaterns sommar-teater, Roknäsrevyn, kulturdagarna på Swensbylida. Piteå kammaropera och kulturevenemang i samband med kyrkmarknaden i Öjebyn samt Noliämässan är andra exempel.

Kostnadsfria evenemang finns med konstvernissage och inträde till konstutställningarna är alltid gratis, liksom utställningarna på Piteå museum. Bibliotekens publika arrangemang är alltid kostnadsfria till exempel barnkulturella arrangemang som arrangeras via Allmänskulturen/kulturvdelningen. Piteå kommun medfinansierar Filmpool Nord, BD Pop och Norrbottensmusiken samt event som Piteå dansar och ler, Mästerliga folkfesten med mera. Piteå har ett stort antal kulturföreningar som får årliga bidrag för att arrangera kulturevenemang inom musik, teater, konst, film, litteratur/föreläsningar samt museiverksamhet.

### Aktiviteter för barn och ungdomar

Kommunfullmäktige har antagit ett strategiskt område; Barn och unga – vår framtid, som syftar till att ta tillvara barn och ungas delaktighet, engagemang och kreativitet. Där ingår enkätundersökning om vad unga i Piteå tycker, där flest ungdomar uppger att de skulle prioritera skolfrågor, busstidtabeller och aktiviteter för unga av olika slag – fritidsgård, innebandyhall, fotbollshall som är exempel på mötesplatser. Ferieungdomar kan jobba med film inom ett samarbetsprojekt benämnt Filmcrew Kaleido med parterna Piteå kommun, Filmpool Nord och Svenska Filminstitutet.

Allmänskulturen erbjuder kulturaktiviteter i form av föreställningar för barn och ungdomar, liksom biblioteken, Fritid Ung samt Regnbågsteatern. Den Internationella fotbollstävlingen Piteå Summer Games har pågått sedan 2015 och arbetar med en värdegrund och vision som grundar sig i människors olika förutsättningar och ursprung.

### Aktiviteter för äldre

För äldre finns inget uttalat, det finns många sittplatser att träffas vid. Torget är ett gångfartsområde som sammanlänkar torget med gågatan. Bilarna tar hänsyn till de äldre som sitter kvar utan att störas av biltrafiken runtomkring.

### Fysisk och social tillgänglighet - trygghet i offentlig miljö

Det görs trygghetsvandringar i hela kommunen tillsammans med bland annat handikapporganisationer, tjänstemän inom tillgänglighet samt från olika kommunala förvaltningar till exempel park och gata. Vandringarna är givande då man diskuterar lösningar för vad som behöver åtgärdas direkt på plats, som sätts ihop i en rapport. Många gånger medför det motsägelsefulla krav att utforma tillgängliga miljöer som behöver avvägas mot det estetiska. Tillgänglighetsgruppen ville ha släta plattor på torget för att ta bort vibrationer för rollatorer, men smågasten valdes med hänsyn till kulturhistorien. De olika materialen medför marginell skillnad för vibrationer. Släta plattor ger bättre tillgänglighet men ökar risken för tjällyftning.

### Gång och cykling

Piteå centrum är litet där det är lätt att gå och cykla. Kommunen har en cykelplan och det byggs årligen ut efter den. Inför arbetet med cykelplanen samlades synpunkter in om hur det befintliga gång- och cykelvägnätet i kommunen skulle kunna förbättras. Säkerhetsåtgärder behövs för att stimulera mer gående och cyklande och minska biltrafiken i centrum. Det innebär dock en kamp mot gamla vanor även hos politiker.

### Landsbygd

Dialog om stadsbygden genomfördes 2014–2018. Det har därefter blivit stort intresse att bygga på landet de senaste 2 åren. Kommunen anser därför att det behövs en ny ÖP för byggande på landsbygden. Det kan bli diskussion när kommunen ställer krav på anpassning i känsliga lägen. Om

sökande inte läser motivering till anpassning vänds det ibland till att kommunen vill förbjuda vissa typer av hus på landsbygden.

Kommunen har en landsbygdsutvecklare, som dock inte ordnar det byarna behöver. Utveckling måste bygga på engagemang i byarna. Företag i byarna, som har ekonomiska medel, har också ansvar för byn. Kommun och länsstyrelsen kan stötta byutveckling. I till exempel Jävre har företag muddrat i hamnen, bolag och privatpersoner har köpt kvarnen där de driver kafé med museum, campingplats vid fyren och utvecklat fiskestugor. Har byarna egen drivkraft med företag och föreningar så blir det attraktiva, populära miljöer. Man bör ta tillvara på möjligheterna, som till exempel garveriet i Sjulnäs. Byn startade bolag och museum med bidrag från länsstyrelsen. Kommunen stödjer handlare med till exempel obemannade butiker. Teknikutvecklingen ses som en chans för byarna för att invånarna ska kunna bo kvar.

### Kollektivtrafiktrafik

Det finns lokaltrafik inom stadsbygden. Landsbygden är beroende av Länstrafiken. Skolförvaltningen hanterar skolskjutsarna, de tycker det blir bättre kvalitet på det sättet.

### Grönytor i och omkring tätorterna

Piteå har parker med olika karaktär, varierande storlek och utformning. Både de stora parkerna och de små fickparkerna anges vara viktiga för att skapa en inbjudande stad med gröna oaser. Kommunen har ambition att skapa variation i stadsbilden genom att ge varje plats en egen karaktär. I Munksund finns en Motorikbana, som är en sport- och lekplats för alla åldrar och erbjuder olika övningar som bra för styrka, balans och koordination. På Grisberget och Strömlida finns utegym med tolv stationer.

### Fritids- och friluftsliv

Tätortsnära skogar finns för att skapa goda livsmiljöer för människor och den biologiska mångfalden. Den attraktivaste skogskaraktären är en relativt gles skog med inslag av luckor och gläntor och framkomliga stigar. Lomtjärns upplevelseskog är ett stadsnära skogsområde tillgänglig för rullstol och med bivacker/vindskydd, eldstäder, brygga för fågelskådare. Det finns flera vandringsleder; Arkeologstigen är en naturskön och lättpromenerad vandringsled i Jävre, Eliasleden är en vandringsled med mycket varierad terräng. Fårön friluftsområde har naturstigar och rastplatser i en varierad och spännande natur, 300 meter är tillgänglig för rullstolsburna med spänger. I Långvik nära Rosvik finns två kulturstigar, Pilgrimsleden utgår från Hortlax kyrka med sju slingor, med flera vandringsleder.

Lindbäcksstadion är en friluftarena med utbud både sommar som vinter med skidbackar, skid- och motionsspår, vandringsleder, rullskidbana och skidskyttebana. På Grisberget finns längdskidspår i olika längder. Piteå havsbad har

både havsbad och äventyrsbad.

### Vinter

Snöröjningen kostar mer och mer och det är extra svårt med ökande tillfällena med ishalka. Det genomförs tema med småskulpturer av is på vintern. En isbana sköts och underhålls på Norrstrand vid småbåtshamnen, en kort på 3 km och en lång på 10 km. Där finns också lekland och vindskydd, man kan låna spark, det är alltid soligt där då det inte finns något som skuggar. Under lördagar och söndagar på vårintern brukar caféet vid banans start på Norrstrand vara öppet, där kan man hyra långfärdsskridskor och köpa fika.

### Offentlig konst

I dagsläget invigs nya skulpturer till Konstparken vart tredje år. Under firandet av Piteå 400 år skaffades 12 stycken stålramar för utomhusutställningar längs gång- och cykelstråket i Södra hamn. En muralmålning uppfördes i Öjebyn med koppling till Piteå 400 år. Vid byggnationer/nybyggnationer ska enprocentsregeln tillämpas, men grundläggande policy för användning saknas.

Ambitionen är att göra den offentliga miljön tilltalande för barn på ett lekfullt sätt. Ett exempel är en fin aktiv pedagogisk barnskulptur på Rådhusorget. Den består av en sten med vattenpost där vattnet rinner ut i en ränna på torget, som fanns sedan tidigare. På sommaren samlas barnen vid skulpturen, som man kan titta på utan att bli våt och vattnet är drickbart.

### Kulturhistorisk bebyggelse

Det finns en kulturhistorisk bevarandeplan från 1980 med tillhörande karta. Planen har dock inte antagits och mycket har rivits sedan dess. Viktiga kulturhistoriska miljöer har skydd genom detaljplan. Storgatan med kulturhistoriskt bevarandevärda byggnader ses som ett stort bekymmer, där kommunen måste kämpa emot förändringar av den befintliga bebyggelsen.

Öjebyns kyrkstad är ett riksintresse men har inget skydd i detaljplan. Det finns ett kyrkstadsråd med alla inblandade, kyrkan, kyrkbyns förening, där alla har intresse av att lyfta fram bevarandefrågor. Bygglov diskuteras i rådet. Det kan vara svårt med de som inte underhåll husen, då bollas frågorna med rådet och Länsstyrelsen. Det är särskilt svårt med kyrkstäder, då

### Användning av verktyget Kolada och BRP

Kolada används i kommunen mest i GIS-sammanhang.

# Analys av kommunernas arbete för attraktiv livsmiljö

*Syftet med undersökningen om Norrbottens kommuner har varit att sammanställa kommunernas egen syn på attraktiva livsmiljöer och vad de gör som de anser stärker attraktiviteten. I forskningsfördjupningarna beskrivs vad som inom forskningen ses som attraktiva livsmiljöer. Många av de intervjuade tjänstepersonerna tycker begreppet attraktivitet är svårt, då det är stort och brett och kan beskrivas på många sätt. Flera säger att attraktiva livsmiljöer beror på vad man menar, vad man tycker är attraktivt för en är inte detsamma för en annan. När vi sedan har pratat vidare visar det sig att det ändå finns många saker i en kommun som tilltalar många. Mycket i den fysiska och sociala miljön som underlättar det vardagliga livet samt det som förgyller både vardag och fritid ses sammanfattningsvis som attraktiv livsmiljö. Generellt är alla ansvariga för att skapa förutsättningar för attraktivitet, men kommunerna har ett stort ansvar genom att ge både fysiska och ekonomiska förutsättningar för attraktivitet.*

**SAMTLIGA KOMMUNER** i Norrbotten betonar att den största utmaningen är att behålla sina invånare och att locka fler att bosätta sig i kommunen. De nya stora industrisatsningarna ställer extra stora krav och förväntningar på Boden, Luleå, Gällivare och Kiruna att vidareutveckla attraktiviteten och bostadsutbudet för att locka nya invånare till kommunerna och de nya stora industrierna. Statistik för hela Norrbottens län visar dock att det under 2021 var ett flyttningsnetto på -679 personer, statistik visar också att flyttning från inlandet till Norrbottenskusten har pågått länge.

**NORRBOTTENSKOMMUNERNA** med större befolkningstal eller med pågående samhällsomvandlingsprocesser har tydliga visioner för kommunens utveckling som följs upp med utvecklingsplaner, gestaltungsprogram och eller arkitekturstrategier. De större kommunerna Luleå och Piteå liksom samhällsomvandlingskommunerna har aktuella stadsutvecklings- eller gestaltungsplaner som anger regler för och/eller föreslår utformning av bebyggelse och utemiljö. Båda dessa delar har stor betydelse för hur attraktiv

den gemensamma fysiska miljön gestaltas. De mindre kommunerna har antingen inte resurser eller tycker inte det finns behov av gestaltungsprogram då det inte är så mycket som byggs eller ska förändras. Några av kommunerna har gjort eller gör fördjupning av översiktsplanen för centralortens centrala del och därmed föreslår åtgärder för till exempel göra offentliga platser mer attraktiva. Det har dock varit svårt att med denna undersökning bedöma hur mycket av dessa visioner och ambitioner för gestaltning och arkitektur som kommunerna lyckas genomföra, det har inte varit möjligt att resa runt för att observera genomförandet. Dagens exploateringsekonomi medför att det ekonomiska värdet av attraktiva gator och byggnader inte går att räkna fram. Det är mycket svårt att räkna eller på andra sätt åskådliggöra socioekonomiska attraktivitetsvärden och på det sättet låta människor välja vad man vill spendera pengar på.

**DET ÄR TYDLIGT ATT** kommunernas ekonomiska och personella resurser påverkar möjligheterna att arbeta med och genomföra åtgärder som förbättrar invånarnas livsmiljöer. Även om vi generellt vet att det som ändå görs med tillgängliga medel kan göras mer eller mindre attraktivt. Resursfrågan innebär att kommunerna med större befolkning och därmed större ekonomi har möjlighet att utarbeta och genomföra fler och mer omfattande attraktivitetsåtgärder. När det byggs nytt kan ofta en del av medlen användas för några attraktivitetsåtgärder. Ett citat är belysande där intervjupersonen inte tycker att de gör så mycket i kommunen:

**“Det är inte så mycket med tankarna om attraktivitet här, vi försöker hålla allt flytande då vi inte har så mycket resurser.”**

(INTERVJUPERSON, KOMMUN X, 2021)

Ett annat citat visar på att det mesta i kommunens verksamhet är beslutad i årsbudgeten och att det därefter inte finns medel att göra några extra attraktivitetsåtgärder under det året:

**“Det är svårt att göra mer i vårt system, vi har våra budgetpåsar, allt ska beredas i kommunkansliet och beslutas av kommunstyrelsen i årsbudgeten”.**

(INTERVJUPERSON, KOMMUN Y, 2021)

**KOMMUNERNA ANSVARAR FÖR** den allmänna fysiska miljön dels genom de planer kommunen upprättar samt genom planmonopolet där kommunen tar beslut och ger bygglov för de initiativ som tas för bebyggelse och utemiljöer på privat mark. Planeringsprocesser för den offentliga miljön har betydelse för integration och delaktighet även för att öka engagemanget för olika genus och minoriteter



för den gemensamma livsmiljön. Hur planeringsprocesser utformas och genomförs samt vilken metodik som används har mycket stor betydelse för graden av samverkan. Utvecklade designprocesser ökar också den designade gestaltningen av den fysiska miljös olika skalor samt hur berörda parter är involverade i processerna. När det gäller den sociala miljön, finns det många viktiga initiativ och verksamheter som främja bättre social miljö inom området integration av nyanlända.

**DEN FYSISKA TILLGÄNGLIGHETEN** är lagstadgad och majoriteten av kommunerna har genomfört åtgärder så att personer med nedsatt fysisk rörelseförmåga kan ta sig fram och komma in i offentliga lokaler. Men några av intervjupersonerna medger att det tyvärr inte är fullständigt genomfört. Den fysiska tillgängligheten innebär att säkra basala behov av att det inte finns fysiska barriärer exempelvis i form av låsta grindar, ojämnt markunderlag, trappor eller branta backar.

**DEN SOCIALA TILLGÄNGLIGHETEN** innebär att platsen och dess funktioner inte begränsar eller försvårar för vissa människor att använda den. Den är beroende av den fysiska gestaltningen av miljön som förenklar eller förhindrar användandet, men även av sociala normer kring vem platsen är till för. De sociala normerna omfattar bland annat en uttalad och outtalad retorik kring vem som hör hemma på en plats, hur den ska användas och vad som är accepterat beteende, konventioner och det som hänvisas till som "god smak". Den grundläggande sociala tillgängligheten omfattar säkerhet och trygghet, men bör även omfatta aspekter kring vad som gör platsen attraktiv och användbar för fler grupper samt vad som bidrar till att platsen upplevs som välgörande och inkluderande.

**CENTRALORTERNA I** Norrbotten är i de allra flesta fall säkra och trygga och att röra sig i även ensam kvällstid. Samtliga kommuner anger att de anordnar trygghetsvandringar för att bli medvetna om var trygghetsåtgärder behöver göras. I trygghetsvandringarna deltar oftast representanter från kommunens berörda förvaltningar tillsammans med föreningar och i några fall allmänhet. Det kom fram några exempel på otrygghet i centralorternas ytterområden.

**KOMMUNERNA FRAMHÅLLER** vikten av att satsa på ungdomar och unga kvinnor för att de ska stanna kvar på orten eller i länet. Några kommuner lyssnar på ungdomarna genom att besöka och ha dialog med de högre klasserna eller elevrådet i skolorna. De utformar sedan attraktiva mötesplatser enligt önskemål från eleverna. Ungdomarna frågar efter mötesplatser som inte kostar att besöka. I Kalix utbildar kommunen eleverna i samhällsplanering, vilket kan göra dem till mer aktiva i planeringsprocesser. Bodens kommun har ungdomsfullmäktige och ungdomsråd. Fritidsgård i centralorterna framhålls som mycket viktigt

och att den är öppen även på söndagar. Så gott som alla Norrbottens kommuner har kulturskola med låg avgift vilket är en annan viktigt kommunal angelägenhet. Ofta är mötesplatser uppdelade mellan olika generationer, i Gällivare framhålls därför multiaktivitetshuset som ett hus där alla generationer träffas.

**DET PÅGÅR OLIKA** satsningar på social miljö i kommunerna, via samråd med nationella minoriteter, initiativ för integration – kommunala såsom ideella. I flera kommuner pågick undersökande arbete om olika gruppers önskemål och behov. För att nå unga och utsatta målgrupper kan det vara effektivt att fråga på de fysiska mötesplatser där det har byggts upp förtroende och tillit för dessa specifika grupper, kanske stödjande personer som arbetar med medborgarna och bygger upp det förtroendet med medel för att sprida enkäter, ställa frågor eller leda dialoger. När det gäller initiativ som syftar till integration finns det många föredömliga ideella insatser som hjälper nyanlända på väg in i lokalsamhällen. Med tanke på befintliga strukturer och initiativ kan betydligt mer åstadkommas vid mer tvärsektorieell samverkan, särskilt mellan offentlig och ideell sektor.

**BOENDE FÖR ÄLDRE** är en viktig angelägenhet för kommunerna. Om de äldre inte ser det attraktivt i kommunen finns risk att de flyttar till andra platser vid pensioneringen. Många unga äldre vill som en intervjuperson uttrycker det; "flytta till central lägenhet helst vid Storgatan, så man kan ta hissen ner till COOP för att handla". Flera av kommunerna vill förtäta i centrala delar av centralorterna för att kunna erbjuda attraktiva lägen för nya bostäder med god tillgänglighet. För äldre anger flertalet av kommunerna att man erbjuder hemtjänst för att de ska kunna bo hemma så länge som möjligt. Detta har inneburit att behovet av särskilt boende har minskat i några kommuner. I andra kommuner finns behov av att bygga nytt för både trygghetsboende och särskilt boende. En fördel med fler bostäder för äldre är stimulering av flyttkedjor, så att de äldre lämnar stora lägenheter och enbostadshus till förmån för barnfamiljers behov av större ytor. Skatteregler minskar dock äldres flyttvilja då nybyggda lägenheter är betydligt dyrare än deras befintliga bostad trots att den har stor yta. Dagens låneregler gör det svårt för unga familjer att bygga nytt på mindre orter, då är omsättningen på äldre småhus viktig för att de ska kunna stanna kvar när familjen växer.

**BIBLIOTEK FRAMHÅLLS SOM** en bra "spontan" mötesplats för äldre. Exempel på aktiviteter riktade till äldre är till exempel; särskilda tider för äldre på gym, matinformation och utbildning i digital teknik. I utemiljön betonas förutom de fysisk tillgänglighet, god snöröjning och halkbekämpning, mötes- och sittplatser samt att det känns tryggt att gå ut. Vi vet från media att många äldre är rädda att gå ut helst under den mörka tiden vilket i sin tur försämrar deras rörlighet och hälsa.

**NÄRINGS LIV OCH ANDRA ARBETSGIVARE** är grunden för attraktiva försörjningsmöjligheter på bostadsorten eller inom bekvämt pendlingsavstånd. Bredden på näringslivet är av naturliga skäl mycket olika mellan de större städerna vid kusten i jämförelse med mindre orter i inlandet. Ett specialiserat näringsliv gör det svårare att finna passande arbete för båda parter i ett hushåll. Detta påverkar hur många som långpendlar från större centralorter i länet eller från övriga landet. Arbetskraft som inte är mantalsskrivna där de arbetar bidrar inte skatteunderlaget till kommuner med liten befolkning. Detta medför i sin tur mindre personella och ekonomiska resurser för att arbeta och genomföra attraktivitetsförbättringar. De stora företagens ökade användning av underentreprenörer i stället för egna anställda ökar även på graden av långpendling, så kallad "flyin-flyout". I Sverige, till skillnad mot många andra länder, betalar även stora företag inget extra till kommun eller region för de naturresurser de använder. För norrbottenskommunerna med värdefulla naturresurser är detta en paradox då det kan innebära att platsen är rik, men kommunen fattig.

**ALLA BEHÖVER BOSTAD** – trivsamma och lämpliga bostäder är därför en betydelsefull faktor för attraktiviteten i människors livsmiljöer. Bostadsutbudet är liksom annat också beroende av befolkningsstorlek och näringslivsutveckling. Kommunerna med nya, stora industrisatsningarna har behov av att snabbt bygga nya bostäder. Där behövs både större bostäder för hela familjer samt mindre för långpendlare. En risk finns att ett "plötsligt" behov innebär att snabbt framställda billiga bostäder inte blir så attraktiva. I tätorterna försöker kommunerna att förtäta de mest centrala delarna där det är störst efterfrågan på lägenheter. Om det inte erbjuds små bostäder med korta hyreskontrakt för långpendlare har vi sett i Kiruna att företag köper upp småhus som sedan hyrs ut dyrt rum för rum. Detta har medfört att familjer har haft svårt att köpa småhus till rimliga priser.

**DE FLESTA KOMMUNER** strävar efter en variation av upplåtelseformer för bred valmöjlighet från olika hushållstyper. En uppgift från några av inlandskommunerna är att det inte finns efterfrågan på bostadsrätter på grund av att människor är osäkra på hur länge man kommer att bo på orten och därför inte vill investera i en bostadsrätt. Fjällkommunerna är attraktiva för fritidshusboende vilket blir synligt då majoriteten av nybyggande av enbostadshus är avsedda för fritidsboende. I glesbygd finns ofta obebyggda bostadshus och ödehus. Där det finns stor efterfrågan på bostäder som i till exempel Pajala finns intresse av att rusta upp sådana hus vilket ger nytt liv i trakten.

**MÅNGA UNDERSÖKNINGAR** visar på att kulturutbudet höjer attraktiviteten för människors livsmiljö. På samma sätt som för många andra faktorer för kommunernas utbud är detta kanske i ännu högre grad relaterat till kommunernas

och deras centralorters invånarantal. I residensstaden Luleå och de övriga större städerna finns naturligt nog ett större kulturutbud med musik- och teaterföreställningar samt konstutställningar. Kommunundersökningen visar ändå på ett aktivt och brett kulturutbud i hela länet. Dels finns aktivt föreningsliv som arrangerar olika typer av evenemang och de länsöverskridande organisationerna erbjuder föreställningar runtom i länet.

**SKOLUTBUDET ÄR BETYDELSEFULLT** för barnfamiljers val av bostadsort. I glesbygden har dock kommunerna svårt att behålla byskolor med få elever, men även i städerna händer det att stadsdelsskolor läggs ned för att effektivisera skolverksamheten.

**BELYSNING AV UTEMILJÖN** har betydelse för attraktiviteten. Norrbotten är mörkt under lång del av året det därför viktigt med belysning för att röra sig utomhus på både säkert och tryggt sätt. Belysning går dessutom att nyttja för att skapa attraktivitet och upplevelser genom konstbelysning, som numer genom LED-tekniken inte är så dyr i drift. Det är dock väldigt få kommuner i Norrbotten som har konstbelysning eller belysningsprogram för det förutom mer traditionell julbelysning. Några kommuner anger också att de av besparingskäl drar in på gatubelysning i glesbygden.

**HISTORIA OCH TRADITION** är viktiga delar av attraktiviteten. Att förstå sin orts historia kan underlättas genom en blandning av bebyggelse från olika tidsepoker tillsammans med arkitektoniskt och kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Kulturhistoriska hus visar på äldre tiders sätt att bygga och bo och det ger en estetisk blandning av olika åldrar i bebyggelsemiljön. Medvetenheten om de kulturhistoriska värdena varierar mycket i kommunerna, från politiskt beslutade bevarandeplaner som används vid bygglov för förändringar av husen. Medan andra kommuner, som endast har inventerat den värdefulla bebyggelsen utan att ha följt upp inventeringen med en plan vad som bör bevaras och ges särskilt skydd. Vissa kommuner har inte alls uppmärksammar de kulturhistoriska värdena. Det senare medför att kommunen har sämre möjligheter att vid bygglovhandläggning förhindra fastighetsägare att förvanska värdena.

**STIMULERING AV GÅNG** och cykeltrafik är en central del i kommunernas hållbarhetsarbete för att minska biltrafiken i tätorternas centrala delar. Bra och gena gång- och helst separerade cykelvägar gör det attraktivt att röra sig för "egen maskin" och minskad biltrafik ger mindre trafikbuller och föroreningar. Även detta är mer aktuellt i de större tätorterna med både behov och möjligheter att separera gång- och cykeltrafik, samt med resurser att planera för det. För de mindre tätorterna prioriteras att göra skolvägarna säkrare. I de små tätorterna är det lätt att komma fram med bil och att hitta parkering varför många

är vana att använda bilen även för kortare resor.

**KOLLEKTIVTRAFIK MED FLER** linjer och täta turer är också en attraktivitetsfaktor. Det innebär att man kan resa och arbetspendla på bekvämt sätt även om man inte har eller vill använda bil. God kollektivtrafik till och från glesbygdsorter och landsbygd medför att man kan pendla till orter med större arbetsmarknad. I Norrbottenskommunerna har bara de större centralorterna lokaltrafik medan de övriga tätorterna är hänvisade till Länstrafiken. Flera av kommunerna upphandlar själva skoltrafiken. Det är bara några av skolskjutsarna som tillåter andra än skolbarn att åka med, vilket där det tillåts ger fler möjligheter till bussåkande när det ändå är en buss som går.

**GRÖNOMRÅDEN I OCH** nära tätorter är extra värdefullt för attraktiviteten både för det visuellt gröna i den byggda miljön och för rekreativsmöjlighet i närmiljö vilket varit särskilt uppskattat under pandemiåren. Alla kommunerna beskriver stolt sina parker, grön- och friluftsområden.

**NORRBOTTEN ÄR TYDLIGT** och känt ett län för friluftsliv genom stora sammanhängande naturområden, nationalparker, naturreservat som gör att alla har nära tillgänglig natur. Flera av intervjupersonerna vittnar om att norrbottningar är ett friluftsfolk och att många flyttar hit och flyttar tillbaka från storstadsområden för att enkelt ha tillgång till natur och friluftsliv. Undersökningen vittnar om många kommunala anläggningar för utomhusaktiviteter både vinter och sommar.

**SYNEN PÅ VINTERN** har under de senaste decennierna förändrats till något positivt, som en årstid med stora möjligheter till upplevelser och olika sorters vintersport. Även inom den byggda miljön används snö och is för att göra stadsmiljön attraktiv med skulpturer och andra arrangemang för lek. Snöröjning har stor betydelse för tillgänglighet att man kan ta sig fram med alla typer av transportslag. Halkbekämpning har betydelse för trygghet med minskad risk för halkolyckor inte minst för äldre och rörelsehindrade, som inte alls vågar gå ut vid halka. Kommunerna intygar att deras snöröjning fungerar väl och några har dessutom regler att snöröja huvudleder för gång- och cykeltrafik före bilvägarna, vilket stimulerar vintercykling.

**BYAR OCH LANDSBYGD** kommer många gånger i skymdan av kommunernas centralorter. Vissa byar där det finns skola och förskola har ofta även mer annan service, vilket visar på vikten av att kunna behålla skola och förskola och därmed locka fler barnfamiljer att flytta dit. Flera av de intervjuade beskriver att utvecklingen i byarna beror mycket på vilka initiativ som tas av invånarna och att det är de som måste driva frågorna. Corona-pandemin har medfört att många yrkesverksamma har kunnat jobba hemifrån, vilket i sin tur inneburit att fler tagit chansen

att flytta till en mindre by där man kunnat köpa ett större hus än i centralorterna. På några orter har det anordnats arbetshubbar där man kunna gå hemifrån i närområdet och där ha bättre arbetsro och tillgång till bättre teknik än i hemmet.

**DE STORA AVSTÅNDEN** mellan centralorterna och den lågt utvecklade kollektivtrafiken minskar möjligheterna för Norrbottens kommuner att ha en bred gemensam arbets- och bostadsmarknad samt bredare kultur- och idrottsutbyte. Undersökningen visar på samarbete och samverkan mellan kommunerna inom vissa av kommunernas ansvarsområden men ännu mer inom civilsamhället. Det efterfrågas en bättre organiserad samverkan mellan kommunerna, i dagsläget är det oftast upp till kommunerna själva att samverka med de övriga.

**UNDERSÖKNINGENS BESKRIVNINGAR** av kommunerna har sorterats med underrubriker för att förenkla jämförelse. Beskrivningarna är dock olika omfattande vilket dels beror på hur informativa intervjupersonerna har varit dels på hur mycket information kommunerna presenterar på sina hemsidor. Vi har valt att inte ta bort extra information för att göra det lika mellan kommunerna.

# Del 2.

# Kunskap inom attraktiv livsmiljö

*Kapitlet innehåller en sammanställning av forskning relaterad till attraktiva livsmiljöer i norr, som är utförd under 2010-talet av forskargrupperna Arkitektur, Arbetsvetenskap och Design vid Luleå tekniska universitet. Forskningsprojekten är i flera fall genomförd i samverkan med kommuner i såväl Norrbotten som på andra platser och med andra organisationer.*

# Arkitektur LTU

**ANSTÄLLDA** 23 st  
**INSTITUTION** SBN Samhällsbyggnad och naturresurser

*Forskningsämnet Arkitektur omfattar husbyggnad, stadsbyggnad och trafikplanering, där estetisk gestaltning förenar funktionella, tekniska, praktiska och ekonomiska aspekter relaterade till människor, hållbarhet, landskap och redan byggd miljö. Följande översikt presenterar forskning med bäring på aspekter som kan kopplas till "attraktiv livsmiljö", som genomförts av Arkitekturgruppen vid Luleå tekniska universitet. Översikten baseras på en genomgång av publikationer från 2010 och framåt, med ett särskilt fokus på de senaste fem åren och fallstudier som genomförts i Norrbotten.*

**FORSKARGRUPPEN HAR** bland annat varit delaktig i flera forsknings- och utvecklingsprojekt som initierats med anledning av stadsomvandlingen i Kiruna, vilket resulterat i flera forskningsrapporter och underlag för fördjupad forskning i form av vetenskapliga artiklar och avhandlingar. Projekten har huvudsakligen genomförts transdisciplinärt mellan Luleå tekniska universitet, Kiruna kommun, Tekniska verken AB (TVAB), och i de senare projekten har även RISE, Research Institute of Sweden, medverkat. Projekten har syftat till att utveckla innovativ kunskap om hur det nya Kiruna ska kunna bli hållbart, attraktivt och innovativt. Projekten omfattar Nya Giron - "skapa ett samhällsbyggande för hållbar tillväxt som även inkluderar skapandet av attraktiva livsmiljöer, ett gott liv", ALICE – Attractive living in cold climates, samt Kiruna Sustainability Centre med delprojekten Testbed Kiruna och Innovationsplattform Kiruna 1 och 2.

**RESULTATEN KAN GROVT** sorteras in under följande teman: attraktivitet, kulturmiljö, vinterstäder, mikroklimat, mobilitet, samt planeringsprocesser. Det är ingen skarp gräns mellan dessa teman, och många forskningsprojekt omfattar flera aspekter. Nedan är en sammanställning av de viktigaste resultaten.

## Attraktivitet

**BEGREPPET "ATTRAKTIVITET"** är mångtydigt och kan tolkas på många olika sätt. Studier som genomfördes i Kiruna och Gällivare 2014–2018 visar att professionella planerare och stadsbyggare respektive invånare definierar begreppet på olika sätt (HIDMAN, 2018). Planerare och stadsbyggare definierar attraktivitet utifrån en ökande konkurrenssitu-

ation mellan platser när det kommer till arbetskraft, företagsetableringar och kapital, där ambitionen är att utveckla platser som är attraktiva för de man vill attrahera. Detta sker ofta genom planering för stärkt lokal ekonomi, socialt välbefinnande, och skapande av stadsmiljöer. Invånarna utgår från sin sida snarare i kunskap om platsen, dess potential och möjligheter, och hur den praktiskt kan användas. Det som uppfattas som fysiskt attraktiva platser av invånarna beskrivs som genomtänkta och genomarbetade platser med bland annat god orienterbarhet, lokal karaktär, tydliga gränser mellan bebyggelse och grönområden, samt med genomgående stråk mellan stadsdelar.

**EN FÖRDJUPAD STUDIE** som genomförts i Kiruna visar att stadsmiljöer, som invånarna uppfattar som attraktiva ofta sammanfaller med kulturmiljöer som skyddas av myndigheterna (SJÖHOLM & HIDMAN, 2020). Områden som pekas ut i bevarandeplanen som antogs av Kirunas kommunfullmäktige 1984 och byggnader som succesivt har skyddats i detaljplaner, är miljöer och byggnader som uppfattas som viktiga för stadens karaktär och uppskattas av invånarna bland annat för dess: goda arkitektoniska kvaliteter i gestaltning, material, och detaljer; småskaliga trähusbebyggelse med samordnad färgsättning; tidsmässiga djup där nya byggnader smälter in i den befintliga bebyggelsen; gemensamt nyttjade ytor med mycket grönska.

## Kulturmiljö

**KULTURMILJÖER BIDRAR** till att forma attraktiva livsmiljöer, på olika sätt och för olika delar av befolkningen. Studier visar att det är viktigt att aktivt planera för att värdefulla kulturmiljöer bevaras och utvecklas på sätt så dess kulturvärden inte minskar. Här har kommunerna stora möjligheter och ett stort ansvar genom Plan- och bygglagen, där specifika inventeringar och planer för kulturmiljöerna kan tas fram.

**OFTA ÄR DET** i samband med förändringar som bebyggelsens kulturvärden tydliggörs (SJÖHOLM, 2016). Ibland sker detta genom mer formella utredningar och undersökningar i planeringsprocesserna, ibland genom protester som uppstår vid rivningsbeslut – även om det då ofta är försent att ändra beslut om rivningslov eller andra förändringar. Tydliga exempel på sådana processer har funnits i Luleå under 2000-talet, där luleborna kraftfullt protesterat mot planerade rivningar i en omfattning som kommunen nog inte hade räknat med (SJÖHOLM & NILSSON, 2019). Det gäller bland annat debatten om kv. Hunden, det så kallade Fritz Olsson-huset, ett centralt kvarter med affärs- och bostadsbebyggelse som, trots en utredning som bedömde att byggnaderna var av byggnadsminnesklass, revs och ersattes av hotell-, kontors- och butikslokaler. Ett annat exempel är hamnkranen i Södra Hamn, där rivningsbeslut också möttes av protester. I det fallet kom hamnkranen att byggnadsminnesförklaras och rustas upp med stöd av Länsstyrelsen i Norrbottens län.

**LIKANDE TENDENSER** märks i Malmfälten, i samband med de pågående samhällsomvandlingarna. Bebyggelse som inte tidigare har betraktats som ”något speciellt”, som är vardaglig och inte så arkitektoniskt utmärkande, betraktas inte som kulturmiljö i planeringen även om det inför rivningar blir uppenbart att många invånare och människor som bor eller har bott i områdena ser stora värden och kvaliteter i miljöerna och upplever en förlust av dess försvinnande (SJÖHOLM, 2016; 2021). Tydliga exempel är rivningen av kvarteret Ullspiran i Kiruna, och rivningen av Fokushuset i Malmberget (LUCIANI & SJÖHOLM, 2020; SJÖHOLM, 2021).

**EN STUDIE SOM** har gjorts av Piteå, Svartösten i Luleå, Malmberget-Koskullskulle, och Kiruna – stadsmiljöer som alla är kulturmiljöer av riksintresse – visar att riksintressenas avgränsningar och motiveringstexter tenderar att dominera det kommunala arbetet med kulturmiljöer (ELMÉN BERG & SJÖHOLM, 2020; SJÖHOLM & ELMÉN BERG, IN PRESS). Detta eftersom planeringen ofta fokuserar på att hävda riksintressena. Detta i sin tur gör att andra möjliga perspektiv och tolkningar av miljöerna riskerar att hamna i skymundan. Det som medvetet bevaras tenderar att endast visa vissa skeenden i städernas historia – ofta den allra äldsta bebyggelsen, som av många uppfattas som vacker och tilltalande.

**AKTÖRER SOM PÅVERKAR** stadsutvecklingen har också olika grad av kulturmiljökompetens (SJÖHOLM, 2016; SJÖHOLM & ELMÉN BERG, IN PRESS). Länsstyrelsen har under flera decennier haft antikvarier anställda, vilket är ett stöd i deras ärendehantering och skapar kontinuitet över tid. Vissa kommuner har eller har haft kommunantikvarier under vissa perioder, vilket gör att kunskapen om att hantera kulturmiljöer varierar stort både mellan kommuner och över tid. Ett långsiktigt säkerställande av kulturmiljöer i planeringen och i samband med förändringar möjliggörs av kunniga tjänstepersoner och intresserade politiker i kommunerna (SJÖHOLM & ELMÉN BERG, IN PRESS). Det innebär att det i stadsplaneringen kan vara oklara mål för arbetet med kulturmiljöfrågor, och att olika aktörer har olika förståelse för hur kulturmiljöerna påverkas vid förändringar (SJÖHOLM, 2019).

### Vinterstäder

**FORSKARGRUPPEN HAR** haft ett fokus på planering för så kallade ”vinterstäder”, vilket även återfinns under flera av underrubrikerna nedan. Anledningen till detta är att samtidigt som vintern påverkar möjligheterna att röra sig utomhus, så utgår forskning och praxis som rör stadsplanering ofta från daterad kunskap och/eller kunskap som utvecklats för andra klimatområden (CHAPMAN & LARSSON, IN PRESS). I Norrbotten varierar temperaturen mellan plus och minus 30 grader, och temperaturväxlingarna mellan minus 30 och runt nollgradigt kan ske snabbt. Klimatförändringarna kommer att innebära att det blir

längre perioder av regn, is, och slask under vinterhalvåret i norra Sverige, vilket gör planeringen särskilt viktig för att begränsa de negativa effekterna (CHAPMAN ET AL., 2017).

**VINTERSÄSONGEN OMVANDLAR** den byggda miljön på flera sätt (CHAPMAN, 2018). Gator och gångvägar påverkas, liksom dess inbördes hierarkier. Offentliga platser förändras gestaltningsmässigt med också hur de används. Stadsrummen förändras rent visuellt, och uppfattas annorlunda på sommaren jämfört med på vintern. Då den byggda miljön måste fungera under alla årstider, är det angeläget att planera med hänsyn till mikroklimatet, särskilt i utvecklingen av offentliga platser och för att underlätta för gång- och cykeltrafik (CHAPMAN ET AL., 2017).

### Mikroklimat

**ATT PLANERA FÖR** attraktiva miljöer som har tydliga skillnader mellan årstiderna medför bland annat att det är angeläget att planera för ett gott mikroklimat. Detta inte minst i regioner med kallt klimat under stor del av året. Det vill säga att planera för platser som möjliggör och underlättar aktiviteter året runt, sett till sol- och vindförhållanden, och som är skyddade från nederbörd. En utmaning är att kunskap om att planera för ett gott mikroklimat ibland saknas i kommunerna, och att planeringen använder sig av enkla principer snarare än tillgängliga digitala analysverktyg för att bedöma förutsättningarna för den specifika platsen (EBRAHIMABADI, 2015). Vidare har vind-, sol- och skuggstudier gjorts för Kirunas nya centrum och torgmiljö som visar hur dessa varierar över en årscykel beroende på hur bebyggelsen utformas (EBRAHIMABADI, 2014; 2016).

**FÖRDJUPE STUDIER** visar att de viktigaste aspekterna för att offentliga platser ska användas under vintern är möjlighet till sol, snöfall, och snötäckta ytor, eftersom det är faktorer som påverkar mikroklimatet och därmed komforten på platsen. De största hindren för att offentliga platser nyttjas är slasktäckta och isiga ytor, nederbörd, och mörker. Vind och kyla påverkade i mindre utsträckning. För att hantera mikroklimatets negativa påverkan, och därmed minskad användning av offentliga platser på vintern, så måste planeringen ta hänsyn till och hantera fler faktorer än sol, vind, och kyla vilket är det som ofta framhålls. Även snö, nederbörd, isigt och slaskigt underlag, samt dålig sikt måste beaktas (LARSSON & CHAPMAN, 2020).

### Mobilitet

**UNDER VINTERN RÖR** sig människor mindre genom gång och cykel, och använder offentliga platser i mindre utsträckning (CHAPMAN ET AL., 2017). Isigt eller slaskigt underlag, regn, kyla, mörker och vind är bidragande orsaker. Detta är en utmaning för att skapa en hållbar utveckling i stadsplaneringen, där aktivt stadsliv är en del av attraktiva livsmiljöer. Att människor rör på sig är också hälsofrämjande, varför det är angeläget att skapa goda förutsättningar

för ”vardagsmotion” genom att inbjuda till promenader eller cykelturer. Särskilt äldre undviker utomhusaktiviteter på vintern, delvis på grund av oron för fallolyckor (CHAPMAN & LARSSON, IN PRESS).

**KLIMATFÖRÄNDRINGEN** kommer att innebära längre perioder av regn, is, och slask under vinterhalvåret, vilket i sin tur även innebär att det blir mörkare när snön försvinner (CHAPMAN ET AL., 2017). Det innebär att blir det särskilt angeläget att i större utsträckning möjliggöra gång- och cykeltrafik, och skapa tillgängliga offentliga platser. Halkolyckor är den vanligaste fotgängarolyckan (72%), och merparten av dessa olyckor (98%) beror på snö eller is (JOHANSSON ET AL., 2020).

**VAD GÄLLER GÅNGTRAFIK**, så uppfattas den vara lägst prioriterad i jämförelse med andra transportslag (JOHANSSON ET AL., 2022). I trafikmiljön prioriteras motoriserad transport, följt av cykling, och längst ner i hierarkin är gångtrafiken. Upplevelser, trygghet, och estetik är viktiga aspekter för att uppmuntra till gång, vilket är en utmaning då ansvaret för underhåll, planering, och säkerhet för gångtrafikanter är uppdelade på många olika samhällsaktörer. Det saknas också kunskap om olika socioekonomiska gruppers möjligheter att gå på ett säkert sätt.

**ATT UTVIDGA PLANERINGEN** för grön- och blåstrukturer till att också omfatta och integrera vitstrukturer skulle även främja ett nyttjande av offentliga platser och underlätta gång- och cykeltrafik (CHAPMAN ET AL., 2019). Många kommuner har strategier för hantering av blågröna strukturer, dvs struktur, funktion, och utformning av offentliga rum som rör vatten och grönområden. I vinterstäder kan detta utvecklas till att också omfatta ”vita” strukturer, det vill säga hanteringen av platser, gator, gång- och cykelvägar etc. när de blir vita av snö och is. Om planeringen fokuserar både på vinter- och sommarförhållanden ges bättre möjligheter till rörlighet och aktiviteter utomhus året om. Strategier för vitstrukturer bör omfatta såväl snöröjning och lagring som belysning då vintersäsongen är mörk.

**EN STUDIE AV** möjliga bebyggelsestrukturer i Kiruna visade att en koncentrerad bebyggelse skulle underlätta för attraktiva kollektivlösningar, och även medföra kortare avstånd till service och nöjen för gång- och cykeltrafik, medan en glesare bebyggelsestruktur skulle ge en högre tillgänglighet till grönområden. En koncentrerad bebyggelse minskar dock ytor för uppställning av fordon, släp etc. liksom för snöupplag (ÖBERG & EBRAHIMABADI, 2013B).

**HUR VÄGTRAFIKEN** ansluter till bebyggelse undersöktes i Kiruna, i samband med diskussioner om hanteringen av väg E10 (ÖBERG & EBRAHIMABADI, 2013A). Vägen skulle komma att påverkas av malmbrytningen och omfattas av den pågående stadsomvandlingen. Undersökningen

syftade till att bedöma för- och nackdelar med en förbifart respektive om vägen drogs i anslutning till centrum som den befintliga vägdragningen. Fördelar med att dra om E10 som en förbifart var att det skulle möjliggöra god framkomlighet, samt förbättra miljön i centrum sett till avgasutsläpp och buller. Det skulle också minska barriäreffekter i centrum. Nackdelar med en förbifart skulle vara en sämre tillgänglighet, då det är en relativt sett låg grad av genomfartstrafik som nyttjar vägen jämfört med den som har centrum som målpunkt. En risk bedömdes också vara att förbifarten skulle komma att utvecklas till en genomfart med en utglesning av staden som följd, vilket i sin tur skulle innebära längre avstånd till handel och service och sämre förutsättningar för gång- och cykeltrafik.

**PLANERING FÖR** en god tillgänglighet i Kiruna på kort och lång sikt förutsätter ett förhållningssätt som skapar flexibilitet (Borhidai, 2018). Detta gäller också hanteringen av placering av ny järnvägsstation. Ett sätt att uppnå detta är genom att ha en gemensam planeringsarena för olika aktörer som är involverade i, och har intressen av, infrastrukturplaneringen. Det är också viktigt att skapa en gemensam målbild inom denna arena. Viktiga åtgärder för en ökad tillgänglighet på kort sikt är bland annat att säkerställa informationen om transfertrafik mellan busstation och järnvägsstation; förbättra skyltningen till viktiga målpunkter; säkerställa att snöröjning prioriteras för gång- och cykelstråk; etablera bil- och cykelpooler; anpassa tidtabeller för att underlätta byte mellan transportslag; bygga attraktiva cykelparkeringar i anslutning till målpunkter, och mindre transporthubbar för byte mellan transportslag. På längre sikt är det angeläget att bland annat etablera stomlinjer med tätare turer och självkörande fordon; etablera snabb tågtrafik med hög turtäthet mellan Gällivare och Kiruna; ha en god laddinfrastruktur för elfordon; vidareutvecklade reseappar som främjar ett individanpassat resval i realtid.

### Planeringsprocesser

Den fysiska planeringen är ett viktigt instrument för att integrera olika aspekter i stadsplaneringen, så som att implementera en mer hållbar stadsutveckling (NILSSON, 2017). Studier visar också att det är angeläget att utveckla bättre integration mellan olika delar i planeringsprocessen, både mellan olika kommunala förvaltningar och mellan kommunen och andra aktörer, för att skapa socialt väl fungerande och estetiskt vackert gestaltade stadsmiljöer (NILSSON ET AL., 2020). Det är även viktigt att stadsbyggnadsprocesser har tydliga mål och att alla involverade aktörer har en insikt i och förståelse för vad som ska uppnås, för att skapa informerade, begripliga, och transparanta beslut (SJÖHOLM, 2017).

# Arbetsvetenskap LTU

**ANSTÄLLDA** 29 st  
**INSTITUTION** ETKS Ekonomi, teknik, konst och samhälle

*Forskningsämnet Arbetsvetenskap har sedan 1974 bedrivit arbetsvetenskaplig forskning och utbildning inom både teknisk och samhällsvetenskaplig sektor. Våra forskningsresultat bidrar till säkra och attraktiva arbeten och hållbar utveckling i arbetsliv och samhälle. Vi gör studier av hur människor utvecklas, påverkas av och samverkar med teknik, organisation, arbetsmiljö, arbetsliv, miljö och samhälle. Den här översikten presenterar forskning med bäring på aspekter som kan kopplas till "attraktiv livsmiljö", som genomförts av forskningsämnet Arbetsvetenskap. Översikten baseras på en genomgång av publikationer från 2010 och framåt, med undantag för några studier från 2008 i och med deras särskilda relevans. Särskilt fokus ligger på de senaste fem åren och fallstudier som genomförts i Norrbotten.*

**FORSKARGRUPPEN HAR** deltagit i flera forsknings- och kopplade till stadsomvandlingen i Kiruna och Gällivare, vilket ledde till fördjupad forskning i form av vetenskapliga artiklar och avhandlingar. Projekten har huvudsakligen genomförts med transdisciplinärt sätt mellan Luleå tekniska universitet Kiruna och Gällivare kommun, LKAB, NCC, Sweko mm. Projekten har syftat till att utveckla kunskap för attraktiv, hållbar och innovativ omställning: Attract - Attraktiva, hållbara livsmiljöer i kallt klimat, Nya Giron - "skapa ett samhällsbyggande för hållbar tillväxt som även inkluderar skapandet av attraktiva livsmiljöer, ett gott liv", ALICE - Attractive living in cold climates, Resultaten kan grovt sorteras in under följande teman: social hållbarhet, attraktiva lokalsamhällen och arbetslivet, kompetensförsörjning, jämställdhet och genus. Följande stycken omfattar en sammanställning av de viktigaste resultaten.

## Social hållbarhet

**SOCIAL HÅLLBARHET** handlar om kapaciteten i en organisation, ett lokalsamhälle eller övriga samhället att upprätthålla en godtagbar funktionsnivå för de människor som lever och verkar där. Studier om social hållbarhet och plats visar på vikten av förståelsen av den lokala kontexten - historien, sociala mönster, arbetsmarknaden, det lokala genuskontraktet - för att kunna uppnå social hållbarhet (SEGERSTEDT, 2020).

**DEN FORSKNING** som har gjorts om social hållbarhet på Arbetsvetenskap på LTU har främst gjorts interdisciplinärt, dvs. i samarbetsprojekt med olika ämnen. En del av den forskningen handlar om inkluderande arbetsplatser och arbetsplatsernas framtid - och inkluderande mötesplatser, lokalsamhällen. I Norrbotten som kontext där stora arbetsgivare, offentliga som privata, dominerar arbetsmarknaden i många kommuner har vår forskargrupp tittat på kopplingar mellan arbetsmiljön och livsmiljön. Inom arbetslivet kan social hållbarhet handla om att bedriva ett systematiskt arbetsmiljöarbete som säkerställer goda arbetsvillkor för alla (SEGERSTEDT & ABRAHAMSSON, 2019). Här är jämställdhet och jämlikhet centralt, utifrån olika gruppers behov och intressen. Det handlar även om att beakta olika tidsperspektiv i form av långsiktiga och kortsiktiga konsekvenser av den aktuella arbetssituationen och de olika åtgärder som genomförs för att förändra denna.

**PÅ ORGANISATIONSNIVÅ** skulle arbete med social hållbarhet innebära aktiva insatser för att skapa en god arbetsmiljö som kännetecknas av jämställdhet och icke-diskriminering, samt att ta socialt ansvar för hela produktions- och leverantörskedjan samt för ens kunder och lokalsamhället (SEGERSTEDT & LINDBERG, 2022). För att planera för socialt hållbara lokalsamhällen är det av särskild vikt att ta hänsyn till den lokala kontexten, historien och demografiska trender (SEGERSTEDT & LINDBERG, 2022; JAKOBSSON & WAARA, 2008; JAKOBSSON & SEGERSTEDT, 2014).

**NÄR DET GÄLLER** forskningen om inkluderande arbetsplatser är det viktigt att planera för framtida arbete. Så beskriver Lundmark i rapporten om Industri 4.0 (LUNDMARK, 2019). Industri 4.0 kommer ursprungligen från den tyska strategin med samma namn som presenterades under 2013. Industri 4.0 har konstaterats att vara ett tekniskt drivet koncept som främst kan karaktäriseras av Internet of Things (IoT), cyber-fysiska system (CPS) och smarta fabriker. Rapporten kommer fram till att inom Industri 4.0 väntas framtidens arbete att skifta från rutinarbete till en friare roll. Med ökad komplexitet väntas även arbetet kunna karaktäriseras i större grad som mentalt arbete. En risk som identifierats är en polarisering av arbetskraften, där vissa arbeten berikas och andra utarmas.

## Attraktiva lokalsamhällen och arbetslivet

**MED TANKE PÅ** Norrbotten som kontext, där kontrasten mellan stora arbetsgivare som anställer en stor andel befolkning i kommunerna, och små och mellanstora företag och organisationer som tillsammans utgör en viktig del av den lokala kontexten, strävar fler av Arbetsvetenskapens studier efter att studera lokalsamhällen med tanke på lokal arbetsmarknad - och organisationerna med tanke på lokalsamhällen. Såsom vi har påpekat i kommunundersökningen, små kommuner använder i många fall innovativa lösningar medan de huserar med små resurser - samtidigt



som de möter svårigheter i och med resursbrist. Exempel på sådana typer av utmaningar förekommer i våra studier (WAARA & JAKOBSSON, 2008; SEGERSTEDT, 2020).

**EFTERSOM STÖRRE** industriella aktörer påverkar livet i Norrbotten, är frågor av social licens och social acceptans viktiga för attraktiva livsmiljöer i lokalsamhällen under industriell påverkan. Vid andra forskningsämnen på LTU pågår det flera studier som tangerar frågor om social licens och även på arbetsvetenskap har vi projekt och publiceringar om social acceptans och social licens. En sammanfattande rekommendation av dessa är att social licens är beroende av kontext och kräver nära samarbete mellan aktören som vill etablera sig i lokalsamhället eller håller på att göra det – och de berörda grupperna i lokalsamhället. Vissa studier formulerar licens som en engångsöverenskommelse, ett slags kontrakt, medan den analytiska översikten som forskare på Arbetsvetenskap bidrog till betonar vikten av att tolka social licens som pågående process (POELZER, SEGERSTEDT ET AL., 2020; SEGERSTEDT, 2020).

**UTIFRÅN VÅRA PROJEKT** om lokalsamhällen i omställning, både utifrån studier i Pajala (2008 samt 2021–22), i Kiruna och Gällivare (2011–2020) kan man formulera några praktiska implikationer för lokalsamhällen i omställning (JAKOBSSON & WAARA, 2008; JAKOBSSON & SEGERSTEDT, 2014; SEGERSTEDT, 2020). Tillgång till bostäder är en viktig fråga för attraktiva livsmiljöer i Norrbotten som kontext. Utifrån en analys om samhällsomvandlingen baserad på omfattande statistik från Gällivare kan en idealtyp formuleras, av den som har störst risk överväga flytten och trivas sämre är det en yngre person som är sämre ställd ekonomiskt som är besviken på kommunens service och fysisk utformning samt upplever socialt klimat som instängt och begränsande. Den som har störst sannolikhet att trivas och inte överväga flytten är en äldre person med bättre ekonomi som är nöjd med kommunens service, upplever i större utsträckning det sociala klimatet som inkluderande och stadens fysiska miljö som attraktiv. Senare uppföljning har visat att, i alla fall i kontext av Kiruna, att dessa idealtyper är könade, och kvinnor tenderar i större utsträckning att flytta och män, särskilt de över 35 år, att stanna. Man skulle kunna förvänta sig liknande resultat i kommuner som påverkas av större omställningar.

**NÄR DET GÄLLER** kommunikation av förändringar är det viktigt att kommuner som aktörer tillgängliggör den informationen, att det finns en tydlig återkoppling på det som medborgare kan se som prognos, löfte om förbättring. Människor kommer ihåg löften, de är kopplade till frågor om lokal identitet, och besvikelsen över brutna löften är viktigt att adressera med både handling och kommunikation om den (SEGERSTEDT, 2020). I kontexten av större industrier och större arbetsgivare kan ett perspektiv övervägas. En större arbetsgivares arbetsmiljö är en viktig

del av medborgares livsmiljö då många timmar spenderas i den miljön. Systematiskt arbetsmiljöarbete blir en viktig del av lokalsamhällets liv, och inte bara för stora arbetsgivare, och där har lokala tillväxtfrämjare en viktig roll i kontakten med näringslivet (SEGERSTEDT & LINDBERG, 2022).

### Kompetensförsörjning

**REGIONEN HAR** ett särskilt område för att arbeta med kompetensförsörjning med egna uppdrag och undersökningar, så temat ligger organisatoriskt sett bortom ramar för den här rapporten. Dock, eftersom kompetensförsörjning är, utifrån arbetsvetenskapligt forskningsperspektiv, viktig för attraktiva livsmiljöer, nämner vi några viktigaste slutsatser från studien om kompetensförsörjning i Norrbotten gjort på Arbetsvetenskap vid LTU. Rapporten heter 51 000 anställningar i Norrbotten till och med 2030 – En analys av rekryteringsbehov. Vi vill ta upp några av rapportens insikter särskilt viktiga för en attraktiv livsmiljö. Attraktiva platser påverkar kompetensförsörjning. Syn på vidareutbildning och kompetensutveckling som en investering hjälper attrahera och behålla arbetskraft. Jämställdhetsarbete är viktigt för att attrahera arbetskraft. Arbetet med utbildningsutbudet och arbetsvillkor för kvinnor spelar därför en viktig roll (PARDING & EJDEMO, 2018).

### Jämställdhet och inkludering

**JÄMSTÄLLDHET I** lokalsamhällen och på arbetsplatser är en viktig del av attraktiva livsmiljöer i norr. På arbetsvetenskap har studier betonat vikten av jämställdhetsarbete på lokalsamhällens nivå (PARDING & EJDEMO, 2018; SEGERSTEDT, 2020), i gruvindustrin (ABRAHAMSSON, 2008; RINGBLOM & ABRAHAMSSON, 2017; ABRAHAMSSON ET AL., 2014; JOHANSSON ET AL., 2010), skogsindustrin (JOHANSSON, 2020), byggbranschen (RINGBLOM, 2019; JOHANSSON, 2020; NORBERG & JOHANSSON, 2021) i Norrbotten som kontext.

**OMFATTANDE PROJEKT** kopplade till jämställdhetsarbete lokalt har gjorts i Norrbotten med LTU:s stöd, bland annat projektet På väg mot jämställda och attraktiva kommuner samt projektet Develoop. Som resultat av flera projekt som Arbetsvetenskap medverkat i på olika sätt finns det fler digitala verktyg för systematiskt arbetsmiljöarbete – bland annat med jämställdhet och jämställdhetsintegrering. Dessa digitala verktyg är alla samskapade med lokala aktörer i olika sektorer, med akademisk medverkan och kunskapsstöd, se kommande stycke.

### Verktyg för jämställdhet

- ✓ [Jämställda kommuner i norr](#)
- ✓ [Develoop](#): info om projektet, verktyget lanseras september 2022
- ✓ [Genovate toolkit](#)
- ✓ [Richer Business](#)

## Rekommendationer och sammanfattade resultat

- ✓ Inkluderande arbetsplatser, mötesplatser behövs för attraktiva livsmiljöer
- ✓ Viktigt att ta hänsyn till Norrbotten som kontext: demografi, historia
- ✓ Små kommuner: innovativa lösningar med små resurser och svårigheter pga begränsade resurser
- ✓ Social licens: kan med fördel vara en pågående process
- ✓ Tillgång till bostäder en viktig fråga i stora omställningar
- ✓ Vikten av kommunikation i stora omställningar: hålla löften, referera tillbaka
- ✓ Arbetsmiljöarbete bland stora arbetsgivare: betydelse för lokalsamhällen
- ✓ Attraktiva platser påverkar kompetensförsörjning
- ✓ Syn på vidareutbildning och kompetensutveckling som en investering hjälper attrahera och behålla arbetskraft
- ✓ Jämställdhetsarbete viktigt för att attrahera arbetskraft. Viktigt att arbeta med utbildningsutbudet och arbetsvillkor för kvinnor
- ✓ Jämställdhetsarbete i lokala organisationer viktigt
- ✓ Digitala verktyg för jämställdhetsarbete som är samskapade med hänsyn för lokala förhållanden kan underlätta jämställdhetsarbete: Genovate Toolkit, Richer business, Develop



Bild: Åsa Wikberg Nilsson

# Design LTU

**ANSTÄLLDA** 25 st  
**INSTITUTION** ETKS Ekonomi, teknik, konst och samhälle

*Forskningen inom Design på LTU omfattar kunskapsutveckling om hållbar design av kommunikation, teknik, tjänster, miljöer och system med utgångspunkt i människans behov och samhällets utmaningar. Design är ett begrepp som omfattar många olika vetenskapliga och konstnärliga och kunskapsområden, praktiker och resultat. Om vi talar om stadens design kan den ta sig många uttryck och kan omfatta allt från visuell kommunikation i informationsskyltar till hela det system som människor, saker, byggnader, kultur, aktiviteter och tjänster utgör. Trots att design finns överallt runt omkring oss i samhället är det få som tänker på det som design. Designgruppen på LTU bedriver forskning inom en mängd olika områden, kunskapsöversikten fokuserar dock på kunskap om inkluderande design på en övergripande nivå.*

**DESIGN OMFATTAR ALLT** från visuell kommunikation som människan ser och tolkar, fysiska objekt som människan interagerar med, tjänster och interaktioner där grupper av människor och objekt interagerar med varandra, till hela platser, miljöer och system där grupper av människor och objekt interagerar med andra grupper av människor och objekt. Allt det här kan beskrivas som olika designnivåer i staden som påverkar varandra och som utgör ett holistiskt sammanhang för designtänkande (BUCHANAN, 1992; 2019). En viktig grund i inkluderande design är att design är både materiellt och immateriellt, det vill säga består av synliga delar och andra delar som mer osynligt tolkas och ”talar till” människan. Det innebär att design inte kan ses som något neutralt utan påverkan på de människor som ser och interagerar med den: design är fyllt av mening och värderingar av den kultur som producerat den, och påverkar den kultur där designen finns och används (SAHLINS, 2013). Vi människor möter dagligen föremål och sammanhang som är designade av människor. Dessa föremål och sammanhang är säkerligen skapade med olika avsikt, överblick och påverkansmöjlighet. Ett viktigt skäl för såväl hållbarhetsarbete som delaktighet och demokrati är därmed frågan om hur saker och ting blir till och vad de bidrar till, det vi kan uttrycka som konsekvenserna av design.

**EN VANLIG VÄRDEGRUND** i samhället är att mänskliga rättigheter, jämställdhet, jämlikhet och inkludering ska råda. All design har potential både att inkludera och att utesluta, det senare innebär att medvetet eller omedvetet hindra, blockera eller motverka (WIKBERG NILSSON & JAHNKE, 2018). Den viktigaste, mest grundläggande och kanske svåraste designprincipen att uppfylla är att all design ska bidra till mänskligt värde och uppfylla mänskliga rättigheter (BUCHANAN, 2001). Alla de personer som på något sätt arbetar med planering, utveckling och utformning av stadens visuella och fysiska objekt, kulturer, aktiviteter, interaktioner och platser, rum, miljöer och övergripande [tanke-] system har därmed ett ansvar att inte utesluta. Syftet i denna text är att utforska vad inkludering kan innebära när det gäller våra gestaltade livsmiljöer och utifrån det generera belägg för inkluderande design i staden.

## Begreppet inkludering

**DET ANVÄNDS EN** del olika begrepp i det här sammanhanget, varav tillgänglighetsdesign, design för alla, universell design och inkluderande design är några som kan behöva redas ut. *Tillgänglighetsdesign* introducerades redan på 1970-talet för att definiera ett fokus på tillgänglighet för personer med olika slags funktionsvariation, primärt inriktat mot personer med fysisk funktionsvariation (PERSSON ET AL., 2015). Avsikten är att personer som av olika anledningar har nedsatt rörlighet ska ha tillgång till staden och dess funktioner utan hinder och barriärer. Det innebär vanligen olika former av sär lösningar som handikappanpassade entréer, toaletter och så vidare. Även idag är begreppet tillgänglighet använt och relevant då en ökande åldrande befolkning medför behov av att staden och samhällets funktioner och rum är tillgängliga. En del forskare anser dock att tillgänglighetsdesign bygger på bilden av två separata befolkningar i form av den ”normala” befolkningen och de som avviker från normaliteten genom olika former av funktionsvariation (IWARSSON & STÅHL, 2003).

**BEGREPPE** *Design för alla* omfattar design för mänsklig mångfald, social inkludering och tillgång till lika möjligheter för alla genom att byggd miljö, vardagsobjekt, tjänster, kultur och information görs tillgänglig med avseende på människors mångfald (EIDD/DESIGN FOR ALL EUROPÉ, 2004). Problematiken med begreppet är främst att ”alla” är ganska många och att det finns en risk att design för alla inte innebär någon reell förändring gentemot mer traditionell design.

**PÅ SENARE TID** har begreppet *universell design* eller *universell utformning* använts allt mer. Det omfattar att göra en lösning användbar för fler vad olika sär lösningar gör och att minska segregationen och stigmatiseringen som det menas att mer traditionell tillgänglighetsdesign leder till (HEDVALL, 2022). Forskare inom området menar att det kan ses som olika mognadsgrad i form av en första

förståelse av tillgänglighet som leder vidare till förståelse av användbarhet och slutligen förståelse för universell utformning. Som inspiration kan nämnas att staden Auckland, Nya Zeeland, har utformat en designmanual baserat på de universella designmålen (AUCKLAND COUNCIL, 2022). Principerna för universell design är jämlikhet, flexibilitet, kognition, perception, säkerhet, ansträngning och rumslighet. Universell design är baserat på att befolkningen består av en mängd olika individer med olika karaktäristik och förmågor (WARSSON & STÅHL, 2003). Det innebär ett mångfaldstänkande som omfattar att allt som utvecklas i samhället ska kunna användas av alla människor, oavsett om det handlar om att vara vänsterhänt, introvert, seende, hörsel eller rörelseförmåga. Universalitet är därmed en princip som omfattar att utforma ett fungerande vardagsliv för alla, oavsett funktionsvariation och behov och är oftast bra för andra delar av befolkningen, utöver de som antas behöva dem (AF EKSTRÖM ET AL., 2019). När lösningar, som kanske utgått från att en rullstolsburen person ska kunna använda dem, även gynnar fler, exempelvis en ramp som även kan användas av en pappa med barnvagn, uppstår en designresonans där lösningen är universell.

**ETT KRITISKT PERSPEKTIV** av begreppen design för alla och universell design är dock tanken att det ska bygga på inkludering av mångfald och variation. Några forskare påtalar exempelvis den uppenbara risken att normbrytande egenskaper, grupper eller behov exkluderas, trots goda intentioner. Av den anledningen är det centralt att utgå från en normkritisk analys och medvetenhet, för att undvika risken för 'ockludering', det vill säga att åstadkomma oavsiktliga barriärer och hinder för vissa människor i samhället (WIKBERG NILSSON, 2022). Inom forskning uttrycks ett behov av klagörande kring hur olika intressekonflikter bör hanteras: behov för en person med synnedstämning gentemot en person i rullstol, en ung kvinna, en person från en minoritetsgrupp etc. (BIANCHIN & HEYLIGHEN, 2017). Det medför att det måste göras kompromisser i processen: det viktiga är att göra jämkningarna baserat på en förståelse för de olika behoven och konsekvenserna av att inte tillfredsställa dem. Genom att inte medvetet arbeta med förändrade tankesätt kring "de vanliga" och "de med särskilda behov" finns det en stor risk att upprätthålla dikotomier mellan olika grupper och därmed bidra till stigmatisering av redan utsatta grupper (WINANCE, 2014). Begreppet universell design förknippas ofta med enbart fysisk funktion, vilket medfört att det har ifrågasatts varför det inte även omfattar genus- och sexualitetsaspekter (COUILLARD & HIGBEE, 2018). Att betrakta människan utifrån enbart en faktor ger inte hela problembilden för människan i staden.

**BEGREPPET INKLUDERING** beskrivs förbättra de villkor på vilka individer och grupper har förmåga, ges möjlighet och värdighet i att delta i samhället (THE WORLD BANK, 2013). Överallt runt om i världen finns det människor som

möter hinder från att fullt ut delta i samhällets politiska, ekonomiska och sociala liv. Till dessa grupper kopplas även stereotypiska och stigmatiserande normer och värderingar, som bidrar till att ytterligare särskilja dem från att delta på lika villkor. *Inkluderande design* handlar om medvetenheten att den byggda miljön och stadens/samhällets lösningar och tjänster i vissa fall misslyckas att täcka behov för alla potentiella användare (CLARKSON ET AL., 2003). Om människor kan hindras eller exkluderas av design i dess breda bemärkelse, så kan mer medveten och ansvarstagande design också medverka till att möjliggöra och inkludera (WALLER ET AL., 2015).

**NORMKRITISKA, NORMKREATIVA**, jämställdhets- och mångfaldsperspektiv adderar ytterligare lager av både problematik och komplexitet och möjligheter för inkluderande design av attraktiva livsmiljöer. I Sverige anses det generellt som att vi arbetar aktivt med dessa frågor, men i praktiken är det långt kvar innan våra samhällen kan anses vara inkluderande och attraktiva för alla. *Normkritisk* och/eller *normkreativ design* omfattar att utforma lösningar där normer, makt- och intersektionella perspektiv kritiskt analyseras för att sedan omformuleras till lösningar som uppmärksammar, inkluderar eller på annat sätt bryter mot normen av hur saker och ting brukar göras eller gestaltas (WIKBERG NILSSON & JAHNKE, 2018). Verktyg för normkreativ design omfattar två delar: en normkritisk analys där en viss situation kritiskt granskas utifrån intersektionella perspektiv, samt en normkreativ syntes där nya inkluderande lösningar utformas (ALVES SILVA ET AL., 2016).

**"Design är centralt i skapandet av samhället. Allt som är format av människor är design och det innebär att design är nästan allt. Normen som delar in människor i två kön som isärhålls har en central betydelse i vårt samhälle och denna överförs till design. Allt vi gör är grundat i de värderingar och normer vi har. Design är givetvis ett resultat av dessa normer. Därför är design ett bra verktyg för att förändra normer."**

(ALVES I FAGERSTRÖM, 2013)



Tabell 1. Sammanställning av begrepp som berör inkludering, dess fokus samt kritik mot detsamma.

Begrepp	Fokus	Kritik
<b>Tillgänglighetsdesign</b>	Design för fysisk tillgänglighet primärt fokuserad på personer med fysisk funktionsnedsättning.	Riskerar att bidra till stigmatiserande särlösningar.
<b>Design för alla</b>	Design för lika möjligheter för alla genom att byggd miljö, vardagsobjekt, tjänster, kultur och information görs tillgänglig med avseende på mångfald.	Design som utvecklas för det generella begreppet "alla" riskerar att inte passa någon.
<b>Universell design</b>	Design för kroppsanpassning, komfort, medvetenhet, förståelse, välbefinnande, social integrering, personanpassning och kulturell lämplighet.	Trots det allmängiltiga begreppet "universell" är det fortfarande stort fokus på fysisk funktionsförmåga. Behov av breddning utifrån intersektionella perspektiv.
<b>Inkluderande design</b>	Design för medveten utveckling och gestaltning av samhällets alla miljöer, produkter och tjänster utifrån alla potentiella användares behov och förutsättningar.	Inkludering förutsätter förståelse för normer, makt- och intersektionella perspektiv, vilka lätt överses i traditionella processer.
<b>Normkritisk-/normkreativ design</b>	Design för inkludering utifrån förståelse för normer, makt- och intersektionella perspektiv. Omfattar en första kritisk fas för empati med olika användarbehov och en kreativ fas med utveckling av lösningar för identifierade behov.	Behov av djup empatisk förståelse av normer, fördomar, stereotyper och maktperspektiv.

## Jämställdhet, jämlikhet, normer och makt

**JÄMSTÄLLDHET INNEBÄR** att män och kvinnor ska ha samma makt och möjligheter att forma samhället och sina egna liv (REGERINGEN, 2014). En kvantitativ jämställdhet omfattar en numerärt jämn fördelning av kvinnor och män, vanligen enligt 60/40 principen. Kvalitativ jämställdhet innebär att kvinnors, mäns och icke-binäras kunskaper, värderingar och erfarenheter erkänns och påverkar samhällsutvecklingen på alla plan (BERNER, 2004). Jämlikhet omfattar alla individers lika värde. Utgångspunkten för både jämställdhet och jämlikhet är diskrimineringslagen som utgår från kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder (SVERIGES RIKSDAG, 2008:567). Både jämställdhet och jämlikhet handlar i grunden om de sociala normer som är inbäddade i de system vi människor agerar inom och påverkar hur vi identifierar oss själva, våra interaktioner och samhället i stort.

**SOCIALA NORMER ÄR** konstruerade idéer, tankar och föreställningar som formar oss människor i olika sammanhang. Vissa normer är uppbyggande och förhindrar sådant som motverkar social gemenskap. Andra normer är nedbrytande och bidrar till en orättvis maktfördelning, medveten eller omedveten särbehandling baserat på exempelvis kön, ålder, etnicitet, sexualitet och funktionsmöjlighet. Det här kan beskrivas som ett system som består av logikerna hierarki och särhållning, det vill säga att när det gäller kön är att vara man högre värderat och normen mot vilket det andra behöver särskiljas (HIRDMAN, 2001). Ett exempel är att det vanligen talas om fotboll och damfotboll, där det senare behöver särskiljas för att hierarkin ska upprätthållas. De konstruerade normerna innebär t.ex. att kvinnor och män associeras till olika egenskaper och områden, vilka anses som "naturliga" för dem, det vill säga en konstruerad logik som bidrar till att upprätthålla hierarkin. Om vi istället utgår från 'doing gender' teorin kan situationer, saker och ting analyseras som konstruerade normer som kontinuerligt förändras och omformuleras (WEST & ZIMMERMAN, 1987).

**SOCIO-KULTURELLA NORMER** omfattar även föreställningar om egenskaper och kompetens utifrån exempelvis kön, funktionsvariation, ålder etc. (APPLETON-DYER & FIELD, 2014; REIMER, 2016; LARSSON & JALAKAS, 2013; CONNELL, 1987). Det är en viktig grund för att förstå varför saker och ting runt omkring oss ser ut som det gör. Ett påstått neutralt perspektiv på kompetens innebär inte att det är de bästa personerna som rekryteras eller på annat sätt bjuds in att delta i de rum där möjligheter och villkor formas. Vår syn på kompetens baseras i våra normer och vi människor har lätt att se en person som kompetent om den personen på något sätt liknar oss själva och delar liknande erfarenheter eller bakgrund. Det innebär en risk att de som rekryteras och de som rekryteras är kopior av varandra. Detta kan beskrivas som övergripande möjlighetsutrymmen som vi människor anpassar oss till. Genom att normerna präglar

både utbildning och praktik så skolas även nya generationer in i liknande påstått neutrala tankemönster och mallar.

**MAKT ÄR CENTRALT** när vi talar om inkluderande design och attraktiva livsmiljöer. Makt är ett brett begrepp som omfattar mycket, med det generella perspektivet att de som har mest makt har möjlighet att påverka sina liv. Här kan det särskiljas mellan diskursiv makt från organiserad institutionaliserad makt (CONNELL, 1987). Diskursiv innebär i det här fallet att makten påverkas av de övergripande sociala normer och tankemönster som råder. Exempel på påtagliga konsekvenser av diskursiv makt är att en våldtagen kvinna kan få skulden för händelsen baserat på hennes beteende och klädsel, eller att mäns lämplighet som föräldrar ofta är mer ifrågasatt vid vårdnadstvister jämfört med kvinnors (LARSSON & JALAKAS, 2014). Mindre påtagliga konsekvenser är att kvinnor eller personer med annan härkomst anställs eller bjuds in för att möjliggöra deras perspektiv i vissa specifika frågor som anses höra till deras kunskapsområden. Det kan exempelvis vara att kvinnor får beskriva erfarenheten av att ta barnen till skolan eller nysvenskar får beskriva upplevelsen av att bo i en viss förort, vilket snarare kan bidra till att upprätthålla normer om dessa personer som annorlunda. Den institutionaliserade makten omfattar vem som deltar i samhälls- och stadsutveckling, där den diskursiva makten därmed påverkar vem som ses som kompetent, vem som rekryteras eller bjuds in att delta.

**I SAMHÄLLS-** och stadsplanering finns det även ett behov av att tala om den paternalistiska normen. Vissa forskare menar att den sociala ingenjörskonsten omfattat att organisera livet för medborgarna, dock utan egentligt intresse för hur medborgarna själva såg på saken (Larsson & Jalakas, 2014). Den paternalistiska normen kännetecknas därmed av ett tekniskt rationellt ovanfrånperspektiv av en ombesörjande stat som vet sina medborgares bästa. Att integrera ett jämställdhetsperspektiv kan exempelvis i samhälls- och stadsplanering innebära att säkerställa kvinnors behov, vilket traditionellt varit tillskrivet specifika delar av samhället såsom de privata sfärerna. Konsekvensen av detta är att segregeringen och hierarkin snarare upprätthålls än förändras. Det här relaterar till det som vissa forskare beskriver som en slags regiarbete, där designern/planeraren/arkitekten tänker sig in i hur människor ska bete sig och utformar ett slags manus för deras beteenden (Akrich, 1992). Detta grundas i en "jag-metodik", såtillvida att det sällan grundar sig i verklig kunskap, förståelse eller empati för olika människors erfarenheter. Istället utgår samhällsplanerarna från att de är neutrala och att de därmed kan representera alla människor, eller kanske snarare att de vet vad som är bäst för andra människor, det vill säga den paternalistiska normen. Ett påstått neutralt perspektiv i samhälls- och stadsplanering innebär inte att de resulterande städerna, platserna, kulturen eller miljöerna blir neutrala, det kan istället bidra till att upprätthålla hinder

och barriärer för vissa människor. Forskare beskriver utformningen av stadshus med mörka ekpaneler, tunga dörrar och guldramar med bilder av maktens män som ett sätt att återskapa och upprätthålla en manlig domän (FRIBERG & LARSSON, 1999). Material som stål, glas och betong kan tyckas vara neutrala val för moderna byggnader, men är samtidigt ett sätt att återskapa den industriella revolutionens tekniska rationalitet utan att uppmärksamma hur dessa hårda material upplevs av människorna som ska vistas i miljöerna.

**Våra hem inte neutralt utformade, de är inte bara ett resultat av arkitektur och byggnadsteknik (materiella fenomen), utan återskapar även sociala och kulturella normer baserat på kön och familj (immateriella fenomen)**

(ANDERSSON, 1979; WIKBERG NILSSON & JAHNKE, 2018).

**INTERSEKTIONELLA PERSPEKTIV** innebär ytterligare komplexitet, men är nödvändigt att diskutera utifrån utgångspunkten att alla människor ska ha makt och möjlighet att påverka sina egna liv. Intersektionalitet innebär ett ramverk för analys av människor möjlighetsutrymmen (CRENSHAW, 1989). De faktorer som vanligen ingår är kön, etnicitet, klass, sexualitet, ålder, funktionsvariation och språk men även andra faktorer kan ingå för att diskutera hur olika överlappande faktorer både kan stärka och begränsa människors möjligheter. Intersektionalitetsbegreppet utgår från att människors möjlighetsutrymmen gynnas och begränsas av flera faktorer än en. En senior mörkhyad kvinna med svenska som andra- eller tredje-handsspråk har helt andra möjligheter i samhället än en medelålders ljushyad välutbildad man (WIKBERG NILSSON, 2022). För att åstadkomma medveten och ansvarstagande utveckling i samhället behöver därmed frågorna om vem som gynnas och missgynnas ständigt ställas, likväl som att säkra deltagande i samskapande processer med fler grupper, erfarenheter och perspektiv.

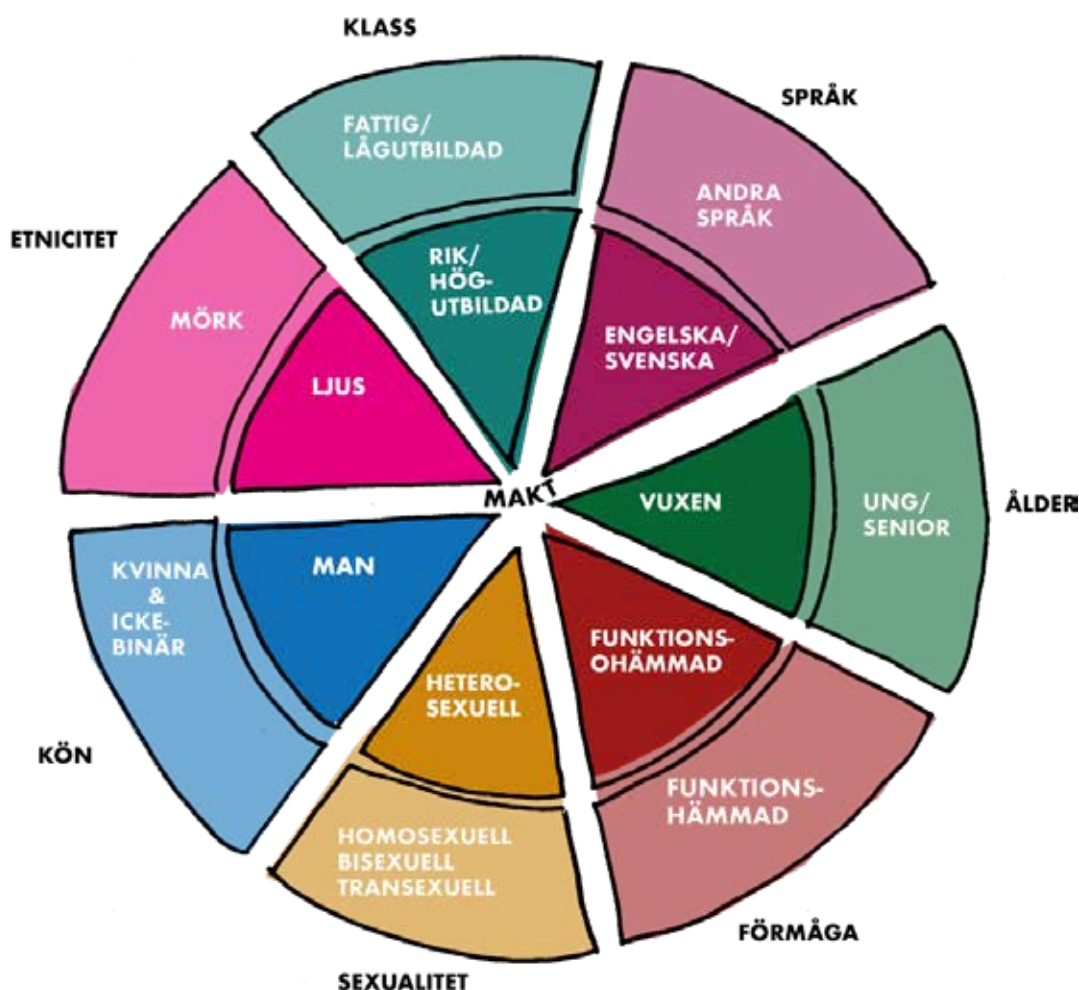


Bild: Maktcirkeln visar samverkande normer och maktperspektiv som bidrar till olika möjlighetsutrymmen för olika personer. Illustration: Liv-Jenny Sandberg

## Rekommendationer

**FÖR ATT ARBETA** med inkludering behöver alla nivåer ses över och integreras i en första utforskande fas där behov och utmaningar identifieras. När dessa identifierats kan processen fokusera på en eller flera av nedanstående delar. Komplexiteten ökar ju fler delar som integreras, men samtidigt ökar möjligheten för transformation, det vill säga väsentlig förändring.

1. *Symboler*: visuell kommunikation som människan ser och tolkar. Se över symboler, bilder och marknadsföringsmaterial som representerar verksamheten/arbetskulturen. Vem och vad syns och vem och vad syns inte?
2. *Saker*: fysiska objekt som människan ser, tolkar och interagerar med. Se över den fysiska arbetsmiljön och dess objekt. Vilka saker interagerar människor med? Vad möjliggör de? För vem och för vem inte?
3. *Aktiviteter*: processer, interaktioner och tjänster där grupper av människor och objekt tolkas och interageras med. Se över aktiviteter och hur människor samverkar. Vem interagerar med vem? Vem har tal-/aktionsutrymme och vem osynliggörs? Vad möjliggör interaktionerna och för vem?
4. *System*: miljöer, platser, strukturer, organisationer och hela kultur- och tankesystem där grupper av människor och objekt interagerar med andra grupper av människor och objekt. Vem inkluderas och vem inte?







# Del 3. Sociala perspektiv på attraktiv livsmiljö

*I det här kapitlet behandlas vissa aspekter av de sociala perspektiven på attraktiva livsmiljöer. Särskild fokus ligger på vad som bygger på forskning om föreställningen om platser i Norrbotten, och om resultat från avhandlingsarbete om vad händer i föreställningen om platser (som attraktiva eller inte) när platser genomgår en storskalig förändring. I slutet av kapitlet redovisas de praktiska implikationerna av forskningen.*

# Sociala perspektiv på attraktiv livsmiljö

*Föreställningar om platser i norr bygger både på berättelser och texter med lång historia och på nya uttalanden, uppfattningar och narrativ. Det här kapitlet redogör för tidigare forskning om föreställningar av plats som smälter ihop och utgör en del av vad platsen är. Det beskrivs i forskningen och i kapitlet som konstruktion av plats, hur berättelsen om platsen formar den och blir en del av den. Efter redogörelsen för den senaste forskningen om detta kommer sammanfattningen av avhandlingen om samhällsomvandlingarna i Kiruna och Gällivare utifrån samma perspektiv, konstruktion av plats. På slutet kommer en rubrik om praktiska implikationer som resultatet av tidigare studier och forskningen i den avhandlingen kan innebära för attraktiva livsmiljöer i norr.*

## Forskning om föreställningar om norra Sverige

När det kommer till slutsatser om hur avfolkning och demografisk nedgång i landsbygdssamhällen bör hanteras är SYSSNER (2020) en av de forskare som efterlyser behovet av att anpassa planering och politik i krympande samhällen efter konsekvenserna av avfolkning snarare än att försöka sträva efter att öka befolkningen. Att planera för omvandlingar i en stadsmiljö samtidigt som man strävar efter att uppnå socialt hållbara städer är en utmaning som mest har angripits ur ett storstadsperspektiv. Flera forskare har identifierat och kritiserat denna trend med hjälp av begreppet 'metrocentrism' (GO, 2014; LÖDDING, PAULGAARD 2019; PAULGAARD, 2017; CORBETT, BÆCK, 2016; FARRUGIA, 2014; 2016). Detta begrepp avser fokus på ett storstadsperspektiv i studier och praktiker av bland annat platsskapande och planering. Metrocentrism kan förstås som att beskriva, planera och komma åt sociala processer i landsbygdskontexter och små samhällen – med synen på normen som bygger på stora städer och tätbebyggda områden; tillämpa behov, preferenser och möjligheter som typiskt tillskrivs invånare och liv i storstadsområden till glesbygd och småstäder.

**FORSKNINGEN OM** det sociala i små städer kan ses som ett eget fält, där en separat gren om industriella och postindustriella städer finns och där Marienthal: The Sociology of an Unemployed Community (JAHODA, LAZERFELD, ZEISEL, 1933) är ett säreget verk. Samtidigt fortsätter den vetenskapliga diskussionen om gränser mellan stad och landsbygd i den moderna världen och omdefinieringen

av landsbygd och urbanitet idag (LACOUR & PUISSANT, 2007). Forskning om lokal identitet i samband med landsbygdsområden med stadskärnor har genomförts och ramats in som landsbygdsforskning. Inom denna landsbygdsforskning vill jag specifikt gå igenom studier om byggande av plats i glesbygd i norra Skandinavien. Förståelsen för hur område, region och län är konstruerade bidrar till en förståelse för hur kommuner och orter är konstruerade.

DAHLSTRÖM (1996) beskriver hur unga kvinnor, utifrån empiriska exempel på landsbygden i norra Norge, tenderar att få högre utbildning och strävar efter att få examensvalificerade jobb som inte är tillgängliga på sin ursprungliga bostadsort. För att redogöra för sammanhang där både tillgängliga ekonomiska aktiviteter och fritidsaktiviteter formas av de val som män tenderar att göra, introducerade Dahlström begreppet manlig periferi. Liknande föreställningar finns också i det svenska sammanhanget, och Rauhut och Littke beskriver ett liknande mönster i Västernorrland i norra Sverige i sin artikel "One way ticket to the city, please!" (RAUHUT & LITCKE, 2016).

NILSSON OCH LUNDGREN (2015) visar i sin studie av policydokument hur Norrlandsregionen, den relativt glesbefolkade nordligaste delen av Sverige som omfattar Norrbottens län och ytterligare tre län söder om Norrbotten, är socialt konstruerade i politisk retorik. De identifierade fyra huvudretoriker eller teman: offerskap, problem, resurser och tillväxt. De drar slutsatsen att politik som är avsedd att vara landsbygdsvänlig bidrar till att återskapa den stereotypa bilden av denna nordliga region. Byggandet av plats saknade beskrivningar av stadskärnor, stora universitet,

kreativa sektorer, innovatörer, stora teatrar och konstcentra i regionen som skapade en "positionering av regionen som en nationell "Annan ". Denna "annanhet beskrevs i sin tur främst av vad den var – men borde inte vara det" (NILSSON & LUNDGREN, 2015: 93). Forskningen om den nationella diskursen om Norrlandsregionen innefattar också en diskursiv bild i populärkulturen, såsom i film- och medieskildringar. I en studie av stads- och landsbygdsfantasi analyserar Eriksson hur Norrbottensregionen representeras i den populära filmen Jägarna. Eriksson visar hur Sverige diskursivt har framställts som mer, inte mindre "modernt" och "progressivt", medan bilden av Norrlandsregionen som "väsentligen 'annorlunda' och 'traditionell' har (åter) producerats inom litteratur, politik och vetenskap sedan koloniseringen av delar av regionen " (ERIKSSON, 2010). Det som är av särskild betydelse i Erikssons studie i samband med denna avhandling är att uppfattningen om nordbor produceras genom det hon diskuterar i termer av inter-orientalism, som en av de interna andra. Eriksson lyfter också fram flera sociala frågor, till exempel rasism och sexism, som tillskrivs dessa interna andra och därmed upprätthåller spänningen mellan "det lantliga" Sverige och Stockholm och andra stora urbana befolkningscentra, särskilt dess urbana medelklass, som framställs som "Progressiv" och "modern".

**PÅ LIKANDE SÄTT** visar STENBACKA (2011) i sin studie att könsnormer och föreställningen om människan i glesbygden som den andre hör ihop och vävs samman i en föreställning om människor i norr. Baserat på sina rön argumenterar Stenbacka för att lantliga maskuliniteter skiljdras i svenska dokusåpor på ett sätt som återskapar spänningar mellan urbana och lantliga maskuliniteter, vilket etablerar platsen för den norra lantliga maskuliniteten som bakåtvänd och ojämlig. För samhällsomvandlingen innebär det att strävan att framställa lokalbefolkning och platser i norr som "de andra" kan vara synligt och närvarande i hur invånarna i dessa samhällen konstruerar plats och att kontrasten mot Stockholm och andra svenska storstäder kan vara en del av hur plats konstrueras där som ett resultat av att konstruera plats i förhållande till andra platser och det hierarkiska förhållandet mellan storstädernas och landsbygdssamhällets status. Metrocentriska normer kan ha blivit en del av självbilden och en del av hur plats konstrueras i Gällivare och Kiruna eftersom samhällen i detta sammanhang, med diskursivt bagage som förstärker stereotyper, transformeras med en ambition att bli mer attraktiva och socialt hållbara. Produktionen av plats samverkar sannolikt med den nationella diskursen om landsbygden i norr som en nationell Annan, som något den inte borde vara: ett offer, ett problem, en naturresurs.

**FLERA STUDIER BERÖR** byggandet av plats i Kiruna. Jämfört med många andra små gruvssamhällen har staden fått mycket vetenskaplig uppmärksamhet. Norrlands konstruktion i de tidigare beskrivna studierna analyseras ur

Norrlands synvinkel inom den nationella diskursen snarare än att sätta invånarna i regionen i centrum. Häggs arbete analyserar historiska representationer av Kiruna utifrån tre uppsättningar intervjuer och en enkätundersökning. Hon använde två uppsättningar arkiverade intervjuer: intervjuer med personer som kom till Kiruna och Malmberget för att bygga en järnväg i början av 1900-talet och stannade. Dessa intervjuer genomfördes på 1930- och 1940-talen. Den andra arkiverade uppsättningen innehöll intervjuer gjorda på 1970-talet med människor som växte upp i Kiruna. Hägg gjorde själv 65 intervjuer under 1980-talet med fokus på livet i Kiruna och attityder till orten. Hon använde också två undersökningar som var riktade till yngre personer, med totalt cirka 600 respondenter. HÄGG (1993) diskuterar i sin avhandling om förändringar i vardagen i Kiruna och förändringar i könsfördelningen i konstruktion av Kiruna snarare som att skapa plats genom praktik, som arbete både inom och utanför hemmet. Hon ger ett historiskt perspektiv på hur genusfrågor förändras vid förändringar i vardagen och samtidigt bär på mönster från tidigare liv i samma samhälle. En större studie om byggandet av plats i Kiruna publicerades av NILSSON (2009), vars titel översätts till "Kiruna: staden som ideologi". Studien innehåller en analys av mediematerial, policydokument och intervjuer med invånare i Kiruna. Den byggda miljön i Kiruna analyseras med nyckelbyggnader beskrivna och fotograferade utifrån de byggnader som anses vara mest eller minst attraktiva av invånarna. En mångsidig social bakgrund av Kirunabor med fokus på etnicitet, klass och kön presenteras och det konstruerade perspektivet på förväntad stadsomvandling av Kiruna diskuteras. NILSSONS (2009) studie kopplar Kiruna och Gällivare ibland men inte systematiskt; boken är inriktad på Kiruna som titeln antyder.

**UNDER DE TIO** år som gått sedan Nilssons bok publicerades har ett antal avhandlingar försvarats om ämnen relaterade till olika aspekter som Nilsson behandlat. SJÖHOLM (2019), en arkitekturforskare inom området kulturarv, bidrog till litteraturen med ett perspektiv på kulturarvets sociala konstruktion genom policyer och praktiker relaterade till omvandlingen av Kiruna (SJÖHOLM & HIDMAN, 2018). HIDMAN (2018) disputerade på sin avhandling om attraktionskraft i stadsdesign utifrån byggande av attraktiva platser, RINGBLOM (2019) disputerade på sin avhandling om att göra genus i gruvföretag och JOHANSSON (2020) om genusmönster i skogsbruket. Det finns statsvetenskapliga studier som berör platsbyggande i Kiruna och andra norra gruvssamhällen utifrån en policyanalys av relationerna mellan samhällen och gruvföretag (SOUPAJÄRVI ET AL., 2016; 2017).



## Avhandlingen Small Town, Big Move

**ÅR 2010 HAR** Kiruna och Gällivare gått in i en ny exekutiv fas i de storskaliga samhällsomvandlingarna då många fastigheter måste flyttas eller rivs och byggs om eftersom gruvbrytningen i underjordsgruvorna påverkar markytan. Segerstedts avhandling *Small town, big move: konstruktioner av plats i etablerade gruvsamhällen* (SEGERSTEDT, 2020) behandlar just detta tema. Samhällsomvandlingarna fortsätter och lär fortsätta i flera år till. Ambitionen att genomföra samhällsomvandlingarna på ett hållbart sätt, främja social hållbarhet och göra lokalsamhällen mer attraktiva resulterade i forsknings- och utvecklingsprojekt som fokuserade på dessa frågor.

**AVHANDLINGENS SYFTE** är att beskriva och analysera konstruktion av plats i etablerade gruvsamhällen under samhällsomvandlingarna genom följande forskningsfrågor. Hur går konstruktion av plats till i dialoger om social hållbarhet och attraktivitet? Hur görs plats av människor i olika åldersgrupper, av olika kön och yrkesgrupper i etablerade gruvsamhällen som genomgår samhällsomvandling? Vilka möjligheter och begränsningar bär olika forskningsmetoder i relation till deras potential att inkludera medborgares perspektiv i omvandlingsprocessen? Det övergripande teoretiska perspektivet i avhandlingen är att plats är socialt konstruerad: plats görs av reflekterande människor som diskuterar och beskriver det, av diskurser som produceras och reproduceras i sociala grupper bortom individuella uttalanden och åsikter. Människors sätt att reflektera över deras lokalsamhällen är en viktig del av vad dessa samhällen är, var och kommer att bli, tillsammans med den reflexiva relationen till platsen och tankar om dessa människors egen framtid och andras framtid i dessa samhällen (SE LEFEBVRE, 1991, HALEGUA, 2020). Med den reflexiva relationen till platsen menar jag hur människor förhåller sig till risker, tänker på framtiden, definierar vad gör deras liv meningsfullt och reflekterar över förändringar i deras omgivning; lokalsamhället är en av nivåer för dessa tankar, attityder och känslor.

**FEM DELSTUDIER** genomfördes för att undersöka konstruktion av plats i gruvsamhällen i omvandling med hjälp av olika forskningsmetoder: en forskningsöversikt av stud-

ier om sociala hållbarhetsfrågor i etablerade gruvsamhällen, en 3D visualisering av sociala värden i Gällivare, en reflexiv analys av workshops i Living labs i Kiruna och Gällivare, en jämförande studie av tre medskapande processer i Kiruna samt en statistisk analys där konstruktion av plats i Kiruna jämfördes över tid.

**RESULTATEN AV DESSA** studier visar att de som bor i Kiruna och Gällivare i deras dialoger om social hållbarhet och attraktivitet konstruerar plats genom motsägelsefulla berättelser, bärande teman i konstruktion av plats aggregerades genom dessa berättelser som människor konstruerade och reproducerade, förhöll sig olika och hänvisade till. Etablerade berättelser har en lång historia. såsom berättelsen *Mönstersamhället*, en stad konstruerad planerad som modern och inkluderande; berättelsen *Naturen och staden* om den vackra naturen utanför samhällen – skogen, fjällen, älv och sjöar – som värderas högt av besökare och lokalbefolkningen; berättelsen *Stor stad annorstädes*, en stor stad som används som kontrapunkt för att visa vad Kiruna och Gällivare inte är och fortsätta konstruera det rurala i samhällen; en berättelse *Den trygga småstaden*, berättelsen om att alla känner alla, spontana möten, samarbeten, de alla användes för att återknyta samhällen i förändring till de etablerade sätten att konstruera plats i dem, koppla samman plats i dag med konstruktion av dess förflutna. Berättelsen om *Den villkorat inkluderande staden* användes för att ifrågasätta inkluderingen och dess villkor i de tätt sammankopplade samhällena. Berättelsen *Hopp* om inkluderande och hållbar framtid och berättelse *Brutna löften* om de snabba omvandlingarna som resulterar i större samhällsförändringar, användes för att bearbeta förändrade konstruktioner av platsens framtid.

**MÖNSTER IDENTIFIERADES** i hur människor av olika åldersgrupper, professioner och kön skapar plats under samhällsomvandlingarna. 3D visualiseringsstudien visade att kvinnor i Gällivare var generellt mer missnöjda med den byggda miljön än män medan spatiala mönster av missnöje liknade varandra. Studien om konstruktion av Kiruna som en plats att stanna eller lämna visade att arbetaryrken i mindre utsträckning än andra övervägde att flytta år 2011, medan denna skillnad inte kunde observeras i 2016. Generationsmönster liknade den beskrivningen: ju yngre desto mer benägna var respondenterna att överväga flytta från kommunen i framtiden, medan gapet mellan den yngre generationen och de övriga hade växt. Effekten av starka sociala band som bidrog till att hålla tillbaka viljan att flytta har förändrats från icke signifikant till synlig för män och från signifikant till stark för kvinnor. Hoppet om omvandlad Kiruna så närvarande 2011 var mindre uttalad år 2016.

**OLIKA FORSKNINGSMETODER** hade olika potential för att inkludera medborgares perspektiv i samhällsomvandlingarna. Den statistiska metoden gav representativa mönster



Bild: Eugenia Segerstedt

bakom människors tankar om att stanna eller flytta, men den kunde inte bidra till djupare förståelse av sociala företeelsen bakom dessa mönster och deras kontextuella betydelse. Living Labs gav möjligheten att förstå hur plats skapas i dialoger om social hållbarhet och attraktivitet, men var begränsad i möjligheter att nå djupare förståelse för individers reflektioner, individuella åsikter och preferenser. 3D visualiseringen hjälpte till att identifiera rumsliga mönster och gav verktyg för att diskutera dessa mönster med olika respondenter men var begränsad i dess utrymme att förstå och tolka dessa mönster.

#### Konstruktioner av plats: Praktiska implikationer

De studier som beskrivs i kapitlet har en rad praktiska implikationer för attraktiv livsmiljö i Norrbotten. Känslan av att vara annorlunda, föreställningen om miljöerna i norr som något annat och mindre attraktivt är inte ett tillfälligt fenomen som uppstod i och med något en lokal aktör nyligen gjort. Berättelsen om det annorlunda norr är djupt rotad i det som skrivs och sägs – i nationella dokument, populärkultur, böcker, bloggar. Det har blivit en del av människors föreställning om sig själva. Med detta sagt går det att inte bidra till de strukturer som upprätthåller och förstärker dessa föreställningar. Det kräver kontinuerligt arbete, både för att förändra de faktiska utmaningar som ligger bakom föreställningarna – och i kommunikationen.

**NÄR DET GÄLLER** kommunikationen kan det handla

om att *inte börja beskriva miljöer där det finns städer med beskrivningen av den fina naturen* runtomkring. Det finns andra värden som lokalbefolkningen värdesätter högt som har att göra till exempel med fungerande service, rikt föreningsliv, inkluderande arbetsmarknad – möjligheten att leva livet på olika sätt och få olika delar av det livet att gå ihop. Föreställningen om att den fina naturen är det mest attraktiva som finns i livsmiljöer i norr förstärker föreställningen om de bebodda miljöerna som underordnade och mindre värda. Den attraktiva kommunikationen kan även vinna på att *ordet "vildmark" slutar användas* för att beskriva naturmiljöerna i kontexten där naturmiljöer beboddes och brukades av människor i norr under hela dess historia, före industrialiseringen, under och efter.

**FORSKNING OM** platser i förändring i norr förutsätter även *behov av att arbeta med jämlikhet för att förbättra förutsättningar för attraktiva livsmiljöer*. Skulle man beskriva en idealtyp av den som har störst risk överväga flytten och trivas sämre är det en yngre person som är sämre ställd ekonomiskt som är besviken på kommunens service och fysisk utformning samt upplever socialt klimat som instängt och begränsande. Den som har störst sannolikhet att trivas och inte överväga flytten är en äldre person med bättre ekonomi som är nöjd med kommunens service, upplever i större utsträckning det sociala klimatet som inkluderande och stadens fysiska miljö som attraktiv. Detta innebär att *arbete med mer inkluderande social miljö för människor av olika sociala bakgrund, kön, sexualitet, härkomst, religion, kultur*

spelar stor roll för attraktiva livsmiljöer.

**STÖRRE OMSTÄLLNINGAR** och satsningar skapar hopp, och, som det redovisas i forskningen, hoppet blir en del av vad platsen är – men om det som uppfattas som löften inte besannas får det motsatt effekt, och brutna löften smälter på liknande sätt ihop med platsen. I kontexten där konjunkturen påverkar många lokalsamhällen väldigt starkt kan *hoppet om positiva förändringar med fördel kopplas ihop med annat än industri i sig utan hellre utvecklad infrastruktur, mer jämställd och mindre segregerad arbetsmarknad, utvecklad samhällsservice i glesbygden och städerna.*

## Praktiska implikationer

Dessa rekommendationer baseras på forskningen beskriven ovan och på kunskapsöversikten av forskningsämnet Arbetsvetenskap.

- ✓ Viktigt att ta hänsyn till Norrbotten som kontext: demografi, historia
- ✓ Inkluderande arbetsplatser, mötesplatser behövs för attraktiva livsmiljöer
- ✓ Små kommuner: innovativa lösningar med små resurser och svårigheter pga. begränsade resurser
- ✓ Social licens: kan med fördel vara en pågående process
- ✓ Tillgång till bostäder en viktig fråga i stora omställningar
- ✓ Vikten av kommunikation i stora omställningar: hålla löften, referera tillbaka
- ✓ Arbetsmiljöarbete bland stora arbetsgivare: betydelse för lokalsamhällen
- ✓ Attraktiva platser påverkar kompetensförsörjning
- ✓ Syn på vidareutbildning och kompetensutveckling som en investering hjälper attrahera och behålla arbetskraft
- ✓ Jämställdhetsarbete viktigt för att attrahera arbetskraft. Viktigt att arbeta med utbildningsutbudet och arbetsvillkor för kvinnor
- ✓ Jämställdhetsarbete i lokala organisationer viktigt
- ✓ Digitala verktyg för jämställdhetsarbete som är samskapade med hänsyn för lokala förhållanden kan underlätta jämställdhetsarbete: Genovate Toolkit, Richer business, Develoop



Bild: jovaughn-stephens-mvZIH4m-2Y-unsplash.jpg



# Del 4. Fysisk planering & planerings- processer

# Fysiska planeringsprocesser

*Det här kapitlet behandlar hur fysisk planering och planeringsprocesser kan vidareutvecklas och användas för att gestalta attraktiva livsmiljöer. Det berör även hur miljöer byggs och förvaltas, då det är viktigt att vi skapar miljöer som utgår från alla människors behov och önskemål under livets olika skeden. Den fysiska planeringen handlar om byggnader för bostäder, arbetsplatser, skolor, vård med mera. Den byggda miljön består också av offentliga rum, vistelseytor och stråk för att förflytta sig på olika sätt. Inte minst att barns uppväxt- och lek miljöer måste gestaltas med stor omsorg och kvalitet för att de ska bli trygga, gröna och ge upplevelser.*

**DEN BYGGDA MILJÖN** som utvecklas och förvaltas idag kommer att finnas kvar under mycket lång tid framöver. Den ekonomiska avskrivningstiden för en byggnad är 60 år, men finns byggnader kvar idag som är flera hundra år. Genom ett medvetet samarbete mellan involverade sektorer, aktörer och genom att ta kloka beslut kan strukturerna bli långsiktigt hållbara, såväl ekologiskt, socialt som ekonomiskt. Att planera för hållbarhet medför många gånger dilemman mellan motstridiga intressen (NILSSON, 2001). Enligt politiken om gestaltad livsmiljö är många involverade; politiker och tjänstepersoner i offentlig förvaltning, näringslivet, vetenskapen, civilsamhället och enskilda invånare. Ett gemensamt ansvar från alla involverade och skapande är kärnan i politiken. Den offentliga förvaltningen, som kommuner och regioner, ska även agera som förebild vid utformning av egna byggnader, skolmiljöer och offentliga rum (SOU, 2008:88).

**KOMMUNER HAR** genom det kommunala planeringsansvaret en avgörande och betydande roll i hur våra gemensamma livsmiljöer gestaltas och förvaltas. Denna roll består både av myndighetsutövning av till exempel bygglov för ny- eller ombyggnad samt i att utveckla och förvalta allmän platsmark (PBL). Men kommuner är också byggherre, fastighetsägare, markägare, förvaltare och hyresvärd i de kommunägda byggnaderna. Alla dessa roller ger olika verktyg och möjligheter att påverka gestaltningen av den byggda miljön och därigenom agera förebildigt (SOU, 2008:88). För att klara detta ansvar behövs en ändamålsenlig organisation med relevant kompetens, mandat och resurser.

**KOMMUNERNAS PLANERINGUPPDRAG** ger det officiella och verkningfulla ansvaret att planera den byggda miljön.

Skilda typer av planeringsinstrument med varierande detaljeringsgrad passar för olika syften. Kommuntäckande översiktsplan (ÖP) är lämplig för övergripande politiskt program för kommunens ambitioner för hur invånarnas livsmiljö ska bli attraktiv, inte enbart den fysiska utan även den sociala. Fördjupningar av översiktsplanen i större skala och detaljeringsgrad, lämpar sig för utveckling av tätortscentra, stadsdelar och landsbygdsorter. I fördjupningarna kan kommunen på ett övergripande sätt visa hur man önskar använda mark och vatten, disposition och relation av bebyggelse, gator, parker, grönområden med mera som innehåller delfunktioner som tillsammans skapar en fysiskt attraktiv livsmiljö i relation till social, kulturell och ekonomisk hållbarhet. Utvecklingsplaner används ibland av kommuner för liknande syften som fördjupade översiktsplaner. Genom att benämna det utvecklingsplan behöver man inte följa den formella hanteringen enligt Plan- och bygglagen som krävs för fördjupning av översiktsplan. Genom formellt antagna detaljplaner visar man på ett detaljerat sätt storlek och placering av bebyggelse, gator, parker, grönområden med mera och kan på det sättet säkerställa proportioner och förhållanden mellan ingående funktioner i den byggda miljön. Översiktsplan, dess fördjupningar samt utvecklingsplaner anger mer genom politiskt program kommunens syften och intentioner men är inte formellt bindande.

**DETALJPLANER ÄR** som namnet anger detaljerad och är också formellt bindande. Planen ger rätt att bygga på det sätt planen anger, men innebär inga skyldigheter på att det genomförs. Detaljplaner är lämpliga om man vill detaljstyra bebyggelsens storlek på marken, höjder, fasad- och takmaterial, inte minst om det handlar om komplettering



av kulturhistoriskt värdefull byggd miljö. Nackdelen med mycket detaljerade planer kan vara att de behöver göras om, om genomförandet av planen dröjer och det planeras för annan typ av bebyggelse eller annan användning av marken.

**FÖR ARKITEKTUR, DESIGN,** form, materialval, färger, belysning, möblering och liknande används gestaltungsplaner, arkitekturstrategier, designpolicyer eller liknande benämning. Denna typ av planer, strategier eller policyer görs för stadscentra, stadsdelar eller bostadsområden för att gestalta en önskad sammanhängande stil och form på arkitektur och offentlig miljö. Boverket anger att: ”En arkitekturstrategi är ett framåtsyftande och övergripande dokument som uttrycker kommunens långsiktiga ambition och vilja för den gestaltade livsmiljön.” Arkitekturpolicy, arkitekturstrategi; vi väljer att fortsättningsvis kalla det strategi då det begreppet även inkluderar hur en policy ska kunna genomföras (Arkitekturstrategi).

**EN GESTALTNINGSTRATEGI** bör ha ett helhetsperspektiv för befintlig och kommande bebyggelse samt den offentliga miljön. Syftet med en strategi är till för att stödja alla verksamma samhällsbyggnadsaktörer i arbetet med gestaltning, som verktyg för att skapa attraktiva livsmiljöer. Strategier kan fungera som en gemensam plattform för att i samverkan diskutera och utveckla livsmiljöer bestående av; samband, skala, grönt, befintliga historiska värden, tillgänglighet, material, färger etcetera. En gestaltungsplan eller arkitekturstrategi kan användas för att konkretisera översiktsplanens intentioner och kan göras som tillägg till översiktsplanen. När man pratar om tätortsmiljö tänker man oftast på bebyggelse av olika ålder, typer, storlek, höjd på byggnader. Men helhetsmiljön består även av mellanrum mellan byggnaderna, bestående av gator, gårdar och andra mellanrum utan direkt användning eller benämning. Dessa mellanrum har dock stor betydelse för upplevelse av helheten i den byggda miljön. För att arkitekturstrategin ska kunna förstås behöver innehållet vara pedagogiskt och lättillgängligt upplagt med illustrationer och texter som förklarar värden som är arkitektoniska och attraktiva i både stadsbyggnadsskala och i enskilda detaljer (Gestaltungsstrategi).

**FÖR ATT ÅSTADKOMMA** gestaltad livsmiljö behöver kunskapen, om vad som gör miljöerna attraktiva, finns inom huvuddelen av kommunens förvaltningar och bolag. Kunskap behöver också finnas hos kommuner, myndigheter och privata aktörer som förvaltar miljöer för exempelvis skola, vård och omsorg. De som är involverade i upphandlingar av byggprojekt, ombyggnadsprojekt eller förvaltning av befintliga miljöer, behöver även de kunskap för att kunna ställa kvalitets- och attraktivitetskrav eller genom att komplettera med lämplig extern kompetens.

**FÄRGER, MATERIALVAL OCH** planteringar påverkar tydligt vad som ses som attraktivt. Även om dessa delar kan vara enkla att förändra medför det kostnader. Passa-på-förbättringar innebär att när något byggs, byggs om, repareras eller byts ut kan man passa på att välja nya mer attraktiva färger och material som harmoniserar med varandra. Detta kräver anlitan av designkompetens som dock inte ökar totalkostnaden nämnvärt.

**SAMBANDET MELLAN** den byggda miljöns alla ingående delar har stor betydelse för hur vi upplever den. För att skapa en levande och varierad miljö kan man arbeta medvetet med skalan för att skapa variation genom proportionerna mellan bredd, höjd, djup och mellanrum som är särskilt betydelsefulla. Till exempel kan smala gator med omgivande höga hus kännas trånga och tryckande, medan en bred gata med omgivande låga hus åt andra hållet kan miljön kännas utspridd. Lyckosamma planer utgår från den lilla orten, staden eller kommunens kvaliteter, med småskalig identitet, människors sätt att leva och till exempel det lokala föreningslivet. En hållbar planering fokuserar på det som finns idag; landskap och orter och befintliga byggnader och enbart komplettera vid behov. På det sättet sparas mycket resurser och bidrar till ett cirkulärt samhälle. Genom att värna värdefull natur- och kulturbygd, lyssna till medborgarnas önskemål och samarbeta med närings- och föreningslivet kan man utveckla kommunens väg att bli mer attraktiv och hållbar.

**KULTURHISTORISKT OCH** arkitektoniskt värdefulla byggnader och områden är betydelsefulla för vår förståelse av historia, hur människor bodde, levde och byggde i tidigare perioder. Att bevara värdefulla befintliga byggnader, grönområden, träd och miljöer med särskild karaktär skapar en variation av form, höjd, ålder och en blandad användning. Detta skapar tillsammans livfullhet och omväxling i den byggda miljön som dessutom ger större möjlighet till ett bredare utbud av aktörer. En blandning av gammalt och nytt ger historisk, naturlig och attraktiv nyans i den byggda miljön och kan möjliggöra en successiv utveckling där boende och olika verksamheter blandas (SJÖHOLM, 2011; BOVERKET).

**FÖR ATT UPPNÅ** långsiktigt hållbara livsmiljöer är tidsaspekter oerhört viktiga att beakta. Som ovan uppmärksammats lever våra byggda miljöer minst 100 år, gatustrukturen i många av våra tätorter är medeltida eller från 1600-talet när rutnätsplaner lades ut i så gott som alla svenska städer. Rutnätsplaner är praktiskt ordnade och rationellt uppbyggda, de ger god framkomlighet och överblickbarhet vilket underlättar att hitta i tätortsbebyggelsen. När rutnätsplaner inrättades underlättade de också att reglera marken i rektangulära fastigheter (AHLBERG). Den byggda miljön är därmed trög och dyr att förändra. Detta pekar på vikten av att tänka efter före, vilket begreppet

planering innebär. Genom att planera på ett medvetet sätt och tar kloka eftertänksamma beslut har den byggda miljön större möjligheter att bli långsiktigt hållbara (NILSSON).

**KOMMUNERNA HAR** idag sällan tillräcklig ekonomi att genomföra projekt i den offentliga miljön med egna skattemedel, varför det är vanligt att gå samman med ägare av fastigheter, butiker, kontor med flera som också har intresse och nytta av att den omgivande utemiljön rustas upp för att bli mer attraktiv för dess användare. Utemiljön har betydelse för dessa parter som ökar värdet och lockar kunder till verksamheterna. Många parter med ekonomiska överenskommelser medför också att processerna för att planera, realisera och förvalta attraktivitetsförbättringar måste läggas upp på ett målinriktat sätt. Aktörer benämns här de som är direkt involverade och har rådighet i processen. Intressenter benämns här de som är användarna av miljöerna och därmed intresse av hur miljöer utformas och fungerar (NILSSON).

**MÅNGA FAKTORER**, önskemål och värderingar från både aktörer och intressenter ska vägas samman till den lösning som kan realiseras. Detta kräver val av hur planeringsprocesser läggs upp anpassad till vilka som ska vara direkt involverade respektive samrådas med tillsammans med vad som ska behandlas, under hur lång tid. Det finns ett flertal handböcker med beskrivning av olika typer av samverkansprocesser och deras lämplighet. Aktörer är direkt involverade medan det för att engagera många intressenter är det känsligare hur man lägger upp planeringsprocesser. Skilda typer av processer passar olika grupper i samhället och för att till exempel inkludera även minoriteter och nysvenskar. En öppenhet i tidiga skeden är viktig för att intressenterna ska uppleva att det är någon idé att engagera sig. Uppföljning i olika skeden av processen är viktig för att engagera fler kommuninvånare och är helt nödvändig för att ha förtroende att återkomma till samma grupp. När kommuninvånare har involverats tidigt i processen är det större möjligheter att planerna bygger på medborgarnas behov, önskemål och lokala förutsättningar (NILSSON).

**FORSKAREN SHERRY** Arnstein använde stege som metafor för hur stort deltagande som parterna har i samverkansprocesser (ARNSTEIN, 1969). Det högsta steget medbeslutande eller *medborgarkontroll* (citizens control), finns i princip inte eftersom vi har lagar och regler i samhället som alla måste följa. Det närmaste man kan komma är den privatägda fastigheten där fastighetsägaren om denne följer regelverket har relativt stora möjligheter att ha kontroll över utförande i en liten samhälllig skala. Steget under; som kan översättas till *delegerad makt* (delegated power) kan exemplifieras med en hyresgästförening där fastighetsägaren delegerar föreningen att utforma utemiljön i bostadsområdet till en anslagen summa. Nästa steg är *partnerskap* där involverade parter ingår formellt partnerskap om vad som ska genomföras och där alla parter delar på kostnaderna.

**FORTSÄTTNINGEN I** deltagarstegen är '*placation*' vilket är svårt att översätta till svenska förhållande. Därefter kommer *konsultation* (consultation) som i Sverige motsvarar plan- och bygglagens krav på samråd i planeringsprocesser, där alla berörda av en plan måste höras vilka synpunkter de har. Steget efter är *information*, det vill säga envägskommunikation när ansvariga informerar om vad som ska hända men inte tar emot synpunkter på det från dem som informeras. Det sista steget är *manipulation*, när ansvariga inte informerar sanningsenligt. Vid planering av samverkan mellan parter är det av värde att medvetet välja nivå på deltagarstegen som lämpar sig för de förutsättningar som gäller för projektet. Om organisatören skapar större förväntningar för inflytande hos deltagarna än vad som är möjligt i förhållande till tidigare beslut, samhälleliga lagar och regler, är det stor risk att deltagarna blir besvikna, vilket innebär svårigheter att fortsätta samverka både i aktuella och framtida projekt (NILSSON, 2003).

**VID SAMVERKANSPLANERING** är det oerhört viktigt med uppföljning och återkoppling till alla parter som deltar i processen för att informera om de olika skedena i processen och hur det som kommer fram vid tidigare skeden tas om hand och följs upp i senare skeden. Erfarenhetsåterföring är sällsynt på grund av att projekt ska vara tidseffektiva och att det sällan avsätts tid för rapportering av vilka erfarenheter som samlats under ett projekts genomförande. När projektresultatet är presenterat är många gånger, tid, medel och ork slut för att samla ihop och rapportera erfarenheterna. Många gånger är det också andra personer som arbetar med nästa projekt så att erfarenheten inte naturligt följer med de involverade personerna. Genom att ta tid för erfarenhetsåterföring kan man undvika att samma misstag görs om igen ytan i stället bygga på kunskapen till högre nivåer i kommande projekt (NILSSON ET AL., 2013B). Planeringsprocesser för den fysiska miljön är komplexa då många parter är involverade. Dessa parter har olika behov, intressen och syn på hur samhällets ansvar hanteras politiskt. Människor tillhör olika åldersgrupper, social bakgrund, yrkestillhörighet, ekonomiska förutsättningar vilket påverkar den makt som de olika parterna har i processen för att skapa framtida miljöer eller vidareutveckla befintliga. Alla dessa faktorer måste vägas samman för att något ska kunna realiseras fysiskt.

**PROCESSER FÖR ATT** skapa och förbättra god byggd miljö med hög arkitektonisk kvalitet fungerar bäst när alla parter kan samverka mot gemensamma mål. Det kan ske genom att komma överens om en bas av begrepp och vilka faktorer som leder till attraktiva resultat och vilka begränsningar som behöver överkommas. Parter i arbetet med att forma den byggda miljön är privata och offentliga aktörer; medborgare, byggbolag, arkitekter, planerare, fastighetsägare, näringsliv, kommun, regioner och stat.

**ENGAGEMANG OCH** delaktighet i processerna skapas genom att hela tiden kommunicera mellan parterna om vilka målen är och hur man kan nå den. Samverkan och att arbeta tvärssektoriellt och över gränser skapar lärandeprocesser som bidrar till gemensamma synsätt. Att tidigt i processerna föra dialog och debatt om arkitektur, attraktivitet, kvalitet och gestaltning ger en bra grund till goda, väl förankrade projekt med större möjlighet att realisera dem. Istället för att i förväg reglera exakta utföranden när attraktiva värden ska skapas, i det som ska skapas, krävs att fler gestaltungsfrågor hanteras i bygglovskedet för att där ge möjlighet till mer kreativ dialog med de som ska bygga eller bygga om något. En annan utmaning är att hitta utrymme till att följa upp arbetet med planer och bygglov för kommande projekt med det som faktiskt är byggt, för att kunna dra lärdom och förbättra både strategier och processerna av dem.

**I FÖRÄNDRINGSPROCESSER** finns erfarenheter av att framtidsbilder av det planerade är verkningsfullt medel för att utveckla gemensamma målbilder. Illustrationer genom fotografier, tre-dimensionella skisser, teckningar, modeller både fysiska och digitala, och liknande metoder är sätt underlätta förståelse av hur planerade förändringar kommer att se ut. Dessa metoder är värdefulla särskilt för de som har svårighet eller ovana att läsa kartor och två-dimensionella ritningar. Spelindustrin utvecklar illustrationer av byggda miljöer och det diskuteras, men behöver ytterligare utvecklas, hur spelillustratörer kan bidra med sin förmåga att visa mer realistiska framtidsbilder än de förenklade miljöer som ingår i dagens digitala spel (NILSSON).

**GÅTURER HAR VISAT** sig vara verkningsfulla för förståelse av den reella miljön på dess aktuella plats, när de är inriktade på att peka ut trygga respektive otrygga platser, kallas de trygghetsvandringar. Vid gåturer samlas en grupp som kan vara öppet eller mer riktat inbjudna. En person leder vägen för turen och någon antecknar vad som sägs underhand. Temat för turen är oftast vad som fungerar bra, favoritplatser, respektive vad som är dåligt på platserna man besöker och hur man skulle kunna göra förbättringar. Metoden fungerar för alla såväl barn, unga, medelålders som äldre (NILSSON, 2011).

**FYSISK TILLGÄNGLIGHET** är lagstadgad, men trots detta är inte alla offentliga utomhusmiljöer tillgängliga för rörelsehindrade. Tillgänglighet innebär att utemiljön gestaltas utan barriärer, varken fysiska, mentala, sociala eller ekonomiska. Offentliga platser är allas gemensamma vardagsrum och ska vara tillgängliga för alla invånare och besökare. Människor har olika önskemål och behov och oavsett förmåga, tillhörighet eller ekonomi. Man ska kunna använda sig av den offentliga miljön på sina egna villkor och utifrån sina behov. Social tillgänglighet är förenklat uttryckt, när alla invånare känner sig välkomna till det offentliga rummet och när det inte kostar något för att ta del av det

platsen erbjuder (WIKBERG NILSSON ET AL., 2018; WIKBERG NILSSON ET AL., 2022). Gestaltning av det offentliga rummet påverkar hur människor känner sig välkomna och trygga. Det kan till exempel handla om, om materialen uppfattas som mjuka och varma i stället för hårda och kalla, att det finns möbler att sitta och umgås på eller bara för att sitta och titta på andra människor. Det kan vara kostsamt eller tekniskt svårt att åstadkomma tillgänglighet. Även i detta sammanhang är ”passa-på-planering” extra lämpligt eftersom kostnaderna många gånger kan reduceras avsevärt när något annat nödvändigt ändå måste göras.

**FÖRUTOM ATT VERKA** för hållbar utveckling behöver hoten av klimatförändringar mötas på två huvudfronter (NILSSON, 2013A). Dels står tätorter med sina invånare och deras levnadsvanor för en stor resursanvändning och därmed belastning på klimatet. För att reducera resursanvändningen kan till exempel uppvärmning av byggnader i större grad ske med förnybar energi samt genom att minska fossilbränsle driven trafik. Den byggda miljön måste därför planeras och byggas så den minimerar klimatbelastningen. Förtätning av bebyggelse är ett sätt att nyttja infrastrukturen på ett effektivare sätt. Dels påverkas tätorterna av klimatförändringarnas påfrestningar, vilka fordrar klimatanpassning. I Skandinavien förväntas bland annat ökad nederbörd, som kan hanteras genom att fördröja nederbörden med till exempel gröna tak, parker och genom att placera byggnader på höga nivåer. Parker och sportplaner kan placeras på lågt liggande områden och på det sättet fungera som uppsamling av vatten vid skyfall. För att skapa attraktiva, lugna och soliga platser utomhus krävs gott mikroklimat. Det är därför viktigt med kunskap om hur bebyggelse kan organiseras för att skapa sådant lokalt mikroklimat, vilket kan stödjas genom beräkningar med digitala verktyg (EBRAHIMABADI ET AL., 2014; 2015).

**NORRBOTTEN HAR VINTER** med snötäcke ungefär halva året, vilket ställer extra krav på hur den byggda miljön är utformad för att fungera väl och samtidigt vara attraktiv under alla säsonger. Vintern kan firas med att pryda det offentliga rummet med snö- och isskulpturer, och att anordna platser, ytor och stråk för vinteraktiviteter (CHAPMAN ET AL.). God snöröjning krävs för att utemiljön ska vara tillgänglig och trygg. Klimatförändringarna har medfört fler pendlings över 0-strecket med underkyllt regn, snö, slask och frysning med svår halka som följd, vilket medfört behov av allt oftare sandning. Åt det negativa hållet medfört sandning att sparkåkning försvaras. Vid utformning av utemiljöer krävs att de planeras för att både kunna snöröjas effektivt och samtidigt vara attraktiva även under bar-markssäsonger. Flyttbar möblering och utrustning, tåliga planeringar, skydd på trädstammar är exempel på lösningar på detta motsägelsefulla problem (JOHANSSON).

**NORRBOTTEN ÄR GLEST** befolkat och kommunerna består av stora landområden med långa avstånd mellan tätorter och byar. Av naturliga skäl är det mest utveckling och förändring i kommunernas centralorter. Landsbygdsprogram är viktigt för utvecklingen av glesbygd för att utveckla mindre tätorter och byar till attraktiva för dem som lever på landsbygden.

**GRÖNPLAN ÄR ETT** vitalt verktyg för att bevara och utveckla grönstruktur och ekosystemtjänster i fysisk planering, byggande och förvaltning. Grönplaner kan vara ett planeringsunderlag för kommunernas fysiska planering och en handlingsplan som preciserar arbetet samt förvaltning av det gröna. Forskning visar hur viktig grönska är för att människor ska trivas och må bra. Till det gröna hör en variation av parker, alléer, enstaka träd, gårdar, planteringar, stadsodling, grönområde samt gröna tak och väggar. I Norrbotten är de gröna ytorna vita under halva året. Snö och is medför annan användning av den obebyggda marken för att till exempel transportera sig men också för att leka, åka skidor och skridskor. Rörelsemönstren är annorlunda under vintern än under barmarksperioden. Parker och vissa stråk genom grönområden snöröjs inte, så barmarkens genvägar kan innebära omvägar vintertid. Isbeläggning på vattenområden och plogade isvägar lockar ut människor att röra sig på skridskor, spark, cykel, rullstol med mera. Isvägar gör det också möjligt att binda ihop och skapa genvägar mellan stadsdelar som under sommarhalvåret är avskilda av vatten. Det är känt att vatten är attraktivt att se på, att bada i och att färdas på med båt, vilket vidgar utemiljöerna. En Grön-Vit-Blå-strukturplan där alla dessa typer av tillstånd planeras är därför ett lämpligt verktyg för hantering av tätorters obebyggda områden under alla årstider.

**TILLFÄLLIG ARKITEKTUR** och konst innebär något objekt eller område, som är enkelt och snabbt uppfört eller förändrat, med avsikt att stå under en begränsad tid. Denna typ av tillfälligheter är ett bra verktyg för att skapa intresse, öppna för dialog och engagemang för förändring. Tillfällig arkitektur kan göras som experiment för till exempel temporära stadsrum, parker eller aktiviteter som kan bidra till social samhörighet, samverkan och gemensam kunskap. Inför ny bebyggelse på enstaka tomter eller områden kan tillfälliga installationer på något sätt visa hur kommande användning och gestaltning kan komma att arta sig.

**BYGGPROJEKT UPPHANDLAS** så gott som alltid, varför upphandlingsprocesser är särskilt viktiga att hantera på ett kunnigt och medvetet sätt för vad man vill uppnå. Det finns annars stora risker att avsikt och förväntningarna av det som planeras och projekteras sedan inte motsvaras av det som slutligen byggs. Kommunerna kan genom aktiv markpolitik skapa sig rådighet över



Bild: nikola-johnny-mirkovic-wyM1KmMUSbA-unsplash.jpg

vad som byggs och hur det utförs. När kommunen äger marken har man större möjlighet att ställa krav på gestaltningen av det som byggs. Markanvisning innebär generellt ”option till byggföretag att under en viss tid och på vissa villkor ensam få förhandla med en kommun om förutsättningarna för att uppföra ny bostadsbebyggelse eller att genomföra annan exploatering inom ett visst markområde”. Markanvisningstävling innebär att kommunen eller annan markägare gör en utlysning antingen öppet eller till några utvalda byggföretag att komma in med förslag på exploateringen. Byggföretaget anlitar i sin tur arkitekt för att utveckla förslag på bebyggelsen som byggföretaget anger kostnad för att bygga (Upphandlingsmyndigheten).

**GENOM MEDVETNA** riktlinjer och tydliga krav på kvalitet i markanvisningsutlysning kan man skapa underlag för gestaltning av arkitektonisk kvalitet och variation. Det som i undersökningar visar sig vara ett återkommande problem med markanvisningsförfarande är när byggföretaget anlitar en känd arkitekt som skissar ett attraktivt gestaltat förslag med ibland förförande illustrationer. När byggföretaget sedan vunnit upphandlingen händer det många gånger att man anlitar annan ”billigare” arkitekt eller ingenjör för projektering. Det är också vanligt att det kostnadsförslag man gett inte kan hållas utan man börjar förenkla gestaltning och byter ut till billigare, sämre och mindre hållbara material. Att anlita samma arkitekt genom alla steg i processen leder till en högre kvalitet i slutresultatet. Det har visat sig vara värdefullt att kommunen har möte med kandidaterna för att muntligen gå igenom avsikten med de krav man ställer i utlysningen. Det är också betydelsefullt att kommunen följer upp de olika stegen i processen från utnämning av byggföretag fram till färdiga byggnader. Gemensamma uppföljningar med alla involverade ger både en bred kunskap om genomförandeprocessen och större förståelse för vad som kan och ska vara utgångspunkter för det aktuella projektet (Upphandlingsmyndigheten).

**GENOM ATT GÅ UT** bredare med utlysning av markanvisning kan man få ett ökat antal och olika typer av byggpersoner som ger möjlighet till en blandning av bostadstyper och upplåtelseformer. Det öppnar dessutom för olika stora aktörer att agera. I mindre kommuner kan det vara viktigt att utforma utlysningen så att mindre och lokala aktörer har möjlighet att kunna delta. Å andra sidan kan det vara svårt att på mindre orter få konkurrens mellan flera och större aktörer, då det innebär stora kostnader för byggföretag bara för att etablera sig på en ny ort. När byggandet för samhällsomvandlingarna i Malmfälten inleddes visade det sig överhuvudtaget svårt att få byggföretag att bygga i Norrbotten när det var byggboom i södra Sverige. Dåvarande bostadsministern tog initiativ till ett samverkansprojekt mellan kommunerna, byggföretagen, organisationer, forskningen med flera. Det viktigaste resultatet av denna samverkan var att kommunerna visade på en långsiktig plan för vad som planerades att byggas flera

år framåt för att byggföretagen skulle tycka det var lönsamt att etablera sig i regionen.

**MÅNGA KOMMUNER** är organiserade i flera förvaltningseenheter, som inte alltid har regelbunden kontakt med varandra vilket lätt medför stuprörstänkande. För att skapa helhetsperspektiv på nybyggda, ombyggda eller förvaltade projekt krävs organiserad samverkan inom kommunen för att få till ”hängrännetänkande”. Det kan vara större risk i organisationer med stora förvaltningseenheter med långa avstånd mellan olika sektorer och sakfrågor. Mindre kommuner med mindre förvaltningar med färre tjänstepersoner har ofta större möjligheter till överblick över vad som händer inom kommunen. Många gånger har samma person i de små kommunerna fler uppgifter, som i de större sköts av olika personer. Ett annat utmaning har visat sig i de små Norrbottenskommunerna, som ofta har stor personalomsättning på planeringskontoren. Det är många gånger nytexaminerade som anställs, som inte har hunnit bygga upp den erfarenhet som behövs för mer komplicerade ärenden. Kommunledningar klagar på att så snart de har lärt upp de nytexaminerade, så flyttar de till större kommuner eller konsultföretag. Kommuner med låga skatteinkomster har svårt att avsätta resurser till att utveckla och förvalta de offentliga rummen på ett tillfredställande och hållbart sätt. Detta resulterar i att kvalitativa och attraktiva aspekter på utemiljöerna inte kan upprätthållas. I större kommuner med hög byggtakt kan exploateringsmedel genereras för att också kunna anlägga något i det offentliga rummet och inte enbart den närmaste utemiljön kring aktuellt byggprojekt. För att skapa deltagande och engagemang hos kommuninvånarna måste kommunikation vara tydligt informativ med text och illustrationer och i lämpliga fall med videor. Digitala hemsidor ger en majoritet av invånarna enkel tillgänglighet till information hela dygnet. För att även nå dem som inte är vana att använda eller inte förfogar över dator krävs andra kommunikationsätt i den reella världen. För att kunna få en dialog med möjlighet att ställa frågor och få svar från insatt tjänsteperson är fortfarande fysiska utställningar med personal som kan svara på frågor oöverträffade (NILSSON ET AL., 2020). Arkitekten Petra Jenning bloggade:

**”Så med detta vill jag slå ett slag för vikten av den fysiska miljön, och vikten av variation och detaljrikedom i rummen som omger oss. För jag tror inte jag är ensam om att hjärnan funkar bättre i det fysiska rummet än i den digitala. Så när vi bygger om och bygger nytt, bygg med känsla, rita variation, detaljrikedom och rum som tar andan ur oss. Rum som påverkar själ och hjärta. Då kommer vi att minnas livet och dö lyckligare.”** (SVERIGES ARKITEKTER, 2022)

## Rekommendationer för planering av attraktiv fysisk miljö

I denna del sammanfattas rekommendationer för att vidareutveckla attraktiva livsmiljöer i norr i form av kortfattade punkter. Rekommendationerna bygger på de möjligheter vi författare ser att Norrbottens kommuner skulle kunna skapa och vidareutveckla livsmiljöerna för att attrahera både befintliga invånare och locka till sig nya. Mer utvecklade beskrivningar och grund till dem finns i denna rapport's olika delar. Rekommendationerna bygger dels på den forskning som gjorts inom området på Luleå tekniska universitet, dels på annan forskning och beprövad erfarenhet.

- ✓ Planera att tänka efter före och genom lämpliga planeringsinstrument tydliggöra för både medborgare och exploatörer vad kommunen vill uppnå när det gäller att utveckla och gestalta den fysiska miljön.
- ✓ Utvecklingsplan, gestaltungsprogram och/eller arkitekturstrategier är lämpliga planeringsinstrument och detaljeringsnivå för att utveckla attraktiva livsmiljöer. Dessa planer för den fysiska miljön bör hantera mål för socialt hållbar miljö
- ✓ Synliggör målkonflikter i planeringsprocesser och ta medvetna ställningstaganden till målen för att de inte ska hindra en positiv utveckling
- ✓ Kommuner med huvudansvar för den offentliga miljön, för förvaltningsbyggnader, skolor, barn- och äldreomsorg m.m. har skyldighet att dessa miljöer gestaltas på ett fungerande och estetiskt tilltalande sätt
- ✓ Ange medvetet angivna riktlinjer och tydliga krav på kvalitéer vid markanvisningar och andra

upphandlingar för byggnader och offentliga miljöer för att säkerställa att slutprodukten blir den önskade

- ✓ Framtidsbilder är ett verksamt sätt att underlätta samverkan mellan parter med olika vana att förstå ritningar och beskrivningar
- ✓ Kommunala förvaltningar måste ha egen eller anlitad kompetens för att hantera punkterna ovan
- ✓ Fler tilltalande mötesplatser behövs väl gestaltade för att ge dragningskraft och fungera för alla såväl socialt som fysiskt
- ✓ Skapa utemiljöer i tätorter som fungerar väl och är estetiskt tilltalande både sommar och vinter
- ✓ Grönplan för att säkerställa väl gestaltad grönska i tätorter och närliggande rekreationsområden
- ✓ Planera för nutida och framtida klimatförändringar
- ✓ Underlätta aktivt idrotts- och friluftsliv
- ✓ Tillgång till bostäder med brett utbud av bostadstyper och upplåtelseformer för alla åldrar
- ✓ Alla transportsätt måste fungera väl och vara enkelt tillgängliga
- ✓ Säkra, trygga skolvägar och avlämning av barn utanför skola och förskola
- ✓ Bygg och utforma för flexibilitet inför framtida förändringar
- ✓ Gemensam Regionarkitekt för Norr- och Västerbotten
- ✓ Samverkan, samverkan och återigen samverkan är viktigt för ett demokratiskt samhälle. Den extra tid samverkan tar lönar sig erfarenhetsmässigt i längden



Bild: Kristina L Nilsson

# Del 5. Designprocesser för inkludering och samskapande

# Designprocesser

*Styrkan i design ligger i förhållningssättet och de medvetna arbetsprocesser som föregår resultat, det vill säga designprocesserna. Det är en styrka som kan användas för att uppnå långsiktigt hållbara samhällen. En nyckel till design som strategisk utvecklingskraft för attraktiva och hållbara samhällen ligger i att förstå designprocessen, momenten, hur de kan användas och för vilka syften.*

## Design och designprocesser

**DESIGN ÄR ETT** område som för olika tillämpning och inom olika praktiker har utvecklat processer, verktyg och metoder som kan användas medvetet och inkluderande för att bidra till en hållbar samhällsutveckling och överbrygga de ekonomiska, sociala och geografiska segregering (SOU, 2015:88). Design kan ses som en metod för samskapande utifrån en gemensam bild av vad samhället faktiskt vill bygga och planera. Det som formas, oavsett om det är skyltar, byggnader, kulturer, saker, tjänster eller miljöer ska spegla de värden vi vill ska råda i samhället. Inom arkitektur, kultur, konst och design finns verktyg och metoder som kan användas medvetet och inkluderande för att bidra till en hållbar samhällsutveckling. Genom design finns en möjlighet att tillgodose människans olika behov. Personer med funktionsvariation kan exempelvis inkluderas i offentliga och privata miljöer, produkter och tjänster som fungerar för alla så långt det är möjligt. Inom design är användarperspektivet centralt och används såväl som utgångspunkt som slutmål (BUCHANAN, 2001). Designprocesser har en iterativ, upprepande karaktär, samt använder sig av testande, experimenterande, visualiseringar, modelleringar och reflektion för att åstadkomma det mest fördelaktiga resultatet för användarna i den givna situationen (REDSTRÖM, 2017). Tillvägagångssätten co-design och participatory design, det som på svenska kallas samskapande eller deltagarorienterad design, används för att inkludera användare och andra intressenter aktivt i processen av att utforska det aktuella problemet eller frågeställningen (SANDERS, 2002). Användare, designers och företag eller organisationer samskapar lösningar som därmed sägs passa bättre i sin kontext. När design används medvetet kan det bidra till (SOU, 2015:88):

**Helhetssyn:** en holistisk förståelse där kvalitet, samverkan och dialog används för formandet av attraktiva livsmiljöer

**Inkluderande och demokratiska perspektiv:** ett inkluderande och demokratiskt samhälle med tillgång till goda livsmiljöer, såväl enskilda som gemensamma

**Förebilder:** förebildligt agerande från det offentliga, i alla dess roller, för en stärkt kvalitet i gestaltade livsmiljöer  
**Kunskapsutveckling:** en bred kunskapsutveckling inom utbildning, bland utövare och aktörer berörda av området attraktiv livsmiljö

**EN VÄSENTLIG FÖRDEL** med design är det förhållningssätt och den medvetna metodik som designprocesser omfattar. Det är en styrka som kan användas för att uppnå hållbara samhällen, där social inkludering, delaktighet och demokrati är viktiga byggstenar. Designprocesser är dynamiska, flexibla och situerade, det vill säga anpassas alltid för den unika situation som avses (STOLTERMAN, 1991). De sägs vara särskilt bra för den slags problem där det inte finns en rätt lösning, så kallade "wicked problems" (RITTEL & WEBBER, 1973). I motsats till mer traditionella linjära- eller vattenfalls-processer är designprocesser iterativa och agila, med inledande faser av att utforska och förstå rätt problem, snarare än att utgå från givna problem, och med faser för att utforska och skapa rätt lösningar för det unika i situationen (BALL, 2015). En enkel och visuellt representativ modell för designprocessen är [Double Diamond](#), utvecklad av Brittiska Design Council i början av 2000-talet som ett sätt att skapa en strategisk och visuell kommunikation av designprocessens övergripande innehåll.

**DESIGN THINKING ÄR** en modell och ett tankesätt utvecklat av Amerikanska designbyråan IDEO med utgångspunkt i att processen ska vara ett användarcentrerat tillvägagångssätt för innovation som integrerar människans behov, tekniska möjligheter och ekonomisk potential. Designerns sätt att tänka, [design thinking](#), sägs transformera hur en organisation utvecklar lösningar, tjänster, processer och strategier (BROWN, 2008; BROWN & KATZ, 2011). Begreppen 'desirability'/önskvärdhet, 'viability'/livskraft, och [feasibility](#)/genomförbarhet är viktiga element i designtänkande. Vi människor lever och arbetar i en värld av sammanlänkade system, där de problem vi idag står inför är dynamiska, mångfacetterade och mänskliga till sin natur (BROWN, N.D.). Designprocessens olika delar fungerar som ett ramverk som omfattar att identifiera och analysera problem, om att inkludera och sätta sig in i användarens och andra



intressenters perspektiv och förmågor, att skapa och visualisera idéer och att underlätta kommunikation mellan alla deltagare i processen. Utöver detta använder designern metoder för att testa och verifiera olika lösningar genom gestaltning, modellerande och prototypande.

**DESIGNPROCESSER ANVÄNDS** och beskrivs på olika sätt, beroende av vilket tillämpningsområde de har, det sammanhang de ingår i och utvecklas även specifikt för en viss byrå eller designer själv. Generellt används designprocessen för att utveckla visuell kommunikation, fysiska produkter, tjänster och interaktioner samt hela miljöer och system (BUCHANAN, 1992). Designprocesserna inom de här olika tillämpningsområdena är olika, men i många fall finns många överensstämmelser. Delarna kan liknas vid ingredienser, som ibland behöver tillsättas i ett specifikt steg, men andra gånger kan blandas utan inbördes ordning så länge alla delar kommer med innan rätten ska serveras. Syftet med designprocessen är att förstå situationer, skaffa kunskap, utforska orsaker till problem och utveckla eller transformera befintliga till något bättre. En fördel med design är att det omfattar processer och aktiviteter som syftar till att utveckla något till hur det borde vara, en slags framtidsutforskande som omfattar att utforska och förstå

nuläge men också önskat drömläge, så som det borde vara. Det sägs även att alla som förändrar en given situation till det bättre designar. Det är givetvis så att de allra flesta människor har grundförutsättningar till att designa – vi människor är kreativa och vill lösa våra problem – det är så vi utvecklats under alla tider. Det bör dock betonas att en designer har många års skolning och en unik tränad kompetens av att tillämpa en mix av kritiskt utforskande och kreativa lösningsorienterade aktiviteter med stöd av visuell kommunikation, kreativa och prototypande metodik. Det är viktigt att designkunnande sprids och används av fler, men det är lika viktigt att förstå att det handlar om kvalificerad kompetens som kräver utbildning och träning:

**” A concert musician must practice, as well as designers has to practice. Designers are hiding behind processes, no, there is something unique about a designer’s skill. The designer has a skill. People overlook how many years it takes to obtain a skill.”**

(DAWTON, 2022)



Bild: iStock\_000066702179

## Co-design

**KOMPLEXA UTMANINGAR** kräver att intressenter och deltagare med olika kompetenser och erfarenheter samskapar för att utveckla nytänkande lösningar. Designers är vanligen skolade i visuell och materiell form, men även i att använda olika former av prototyper för att utforska idéer. En generell designprocess är dock sällan riggad för att inkludera människor med andra slags kompetenser, som sällan är skolade i att tänka visuellt och materiellt. Det behövs därmed andra slags designprocesser och nya metoder och verktyg för deltagare utan designskolning. Co-design eller Participatory design innebär mer än att bara samla individer med olika slags kunskaper och erfarenheter. Det handlar om att utforska unika/individuella och kollektiva upplevelser i de situationer och system som deltagarna är del av (SANDERS & STAPPERS, 2008).

**SAMSKAPANDET INNEBÄR** utforskande som leder till förståelse av vad lösningen behöver erbjuda för att upplevas som attraktiv, funktionell och användarvänlig. Många designers uttrycker att de designar för människan. Men i samskapade processer handlar det istället om att designa tillsammans med människor och dessutom med många olika människor för att förstå olika slags behov. Samskapandet kan ske på olika sätt men behöver bygga på principer för inkludering av dem som kanske inte vanligen blir hörda eller synliggjorde i dessa processer. Samskapandet är även en metod för att komma åt människors upplevelser. Att fråga någon vad de tycker om en plats eller hur de använder en plats kan ge vissa svar, men det kommer inte åt människors djupare upplevelser och drömmar om hur det skulle kunna vara istället (WIKBERG NILSSON ET AL., 2021). För att göra det behövs olika former av [generativa designmetoder](#) där människor arbetar tillsammans med att skapa en bättre framtid, vare sig det handlar om ett visst visuellt eller fysiskt objekt, en viss miljö/plats eller en hel stad. Vissa menar att designern utforskar med andra medel och metoder för att förstå vad som verkligen gynnar människan (SCHÖN, 1983). Det beskrivs som att människor har en *'espoused theory,'* det som personer uttrycker att de tror de ska göra eller hur de ska agera, medan *'theory-in-use'* är det som styr det verkliga agerandet. Det innebär att det behövs andra slags metoder och tillvägagångssätt för att förstå människors beteende och agerande på ett djupare plan, det räcker inte att fråga dem eftersom de då endast uttrycker hur de tror att de skulle agera (SLEESWIJK VISSER, 2009).

## Tjänstedesign

**TJÄNSTEDESIGN ÄR EN** process som utgår från att individer är experter på sina erfarenheter och att deras erfarenheter är viktiga komponenter för att förstå de förutsättningar som finns för att skapa mening och värden för individer och verksamheter (HOLMLID & WETTER EDMAN,

2021). Den första delen av tjänstedesignprocessen handlar om att sätta sig in i andras upplevelser genom att observera, engagera och fördjupa sig i olika delar. Det är en slags kvalitativ forskning som ger en gedigen grund till arbetet. Förmågan att sätta sig in i andras känslor och upplevelser kräver en särskild tränad kompetens. Att definiera problemet handlar om att utforska vad det egentliga problemet består av, dvs att lyfta flera stenar och inte nöja sig med en enda. Det innebär ett systematiskt arbete med att utforska okända faktorer, ovissheten är ofta stor i början av en designprocess då det kanske inte är helt klart vad lösningen kommer bestå av. Förmågan att ringa in komplexa problem är en del av den unika designkompetensen.

**NÄSTA STEG ÄR** att skapa, visualisera, materialisera och testa idéer till lösningar (WIKBERG NILSSON, ERICSON & TÖRLIND, 2021). Kärnan i designarbete är att testa av idéer och lösningar gentemot den kontext de ska användas inom samt gentemot användaren. Det här genererar ny kunskap som omformar såväl problemet som lösningarna, vilka utvecklas genom gradvisa omformuleringar och testningar. I designprocessen skapas prototyper, vilka kan vara allt ifrån enkla pappersmodeller till fullskaleprototyper som ser ut och fungerar som den tänkta lösningen. Vanligen används enklare modeller i början för att testa, pröva och utforska olika idéer. "Prototypandet" innebär att tänka genom materialiserandet, samt att testa och verifiera lösningarna innan nästa steg tas. Inom tjänstedesign fungerar "prototypandet" delvis annorlunda, det består av både statiska och dynamiska prototyper. Statiske prototyper kan vara modeller av en sjukhusavdelning, medan dynamiska prototyper ändrar sig när deltagarna interagerar, till exempel ett rollspel som tillåter deltagarna att få förkroppsligad förståelse av en viss situation (HOLMLID & WETTER EDMAN, 2021).

**EMPATI FÖR ANDRA** människors erfarenheter och upplevelser är en början för att skapa inkluderande platser och miljöer, men det krävs även en förståelse för mångfalden av erfarenheter hos de människor som finns i staden. Mångfald kan till exempel handla om varierande förmågor, förutsättningar, behov och drivkrafter hos människor av olika kön, funktionsmöjlighet, etnicitet, sexualitet och ålder. Normkritisk och -kreativ design är medvetna designprocesser som inkluderar sådana perspektiv för att säkerställa lösningar som fungerar för fler (WIKBERG NILSSON & JAHNKE, 2018). Det finns idag en mängd lösningar som inte fungerar särskilt väl, där det inte har arbetats utifrån en medveten och inkluderande designprocess. Ett exempel är tvåldispensrar som inte fungerar på mörk hud, ett annat är rullstolsramper som ligger på baksidan av ett hus, ytterligare exempel är kontors- och bilstolar som utformats med utgångspunkt enbart i den manliga kroppen och därmed bidrar till ryggont i bästa, och whiplashskador i värsta, fall. I de allra flesta fall är det inte medveten illvilja som ligger bakom dessa lösningar. Det handlar antagligen om hur

vi människor tänker, där vi har en tendens att utgå från oss själva och inte alltid tänka efter eller ta reda på mer noggrant (KAHNEMAN, 2013). En medveten och inkluderande designprocess kan av den anledningen behöva kunskap om vad exkludering kan bestå av (WIKBERG NILSSON & ERIKSSON, 2022) samt tillämpa normkritiska taktiker för att utmana tänkandet och normkreativa metoder för att skapa lösningar som inte hindrar eller utesluter (ALVES SILVA ET AL, 2016).

**EFFEKTERNA AV GLOBALISERING**, ökad segregation, ohälsa och minskad attraktivitet i våra städer är problem som kan adresseras med design (WIKBERG NILSSON & ERIKSSON, 2022). I en värld av ökande komplexitet med många samband och konsekvenser av handlingar finns även ett ökat behov av att närma sig designsituationer på nya sätt och med nya medel och verktyg. Transformation design handlar om att genom designprocessen möta samhällets eller platsens utmaningar i flera dimensioner, exempelvis genom att utmana nuvarande förhållningssätt och processer för att adressera sociala och ekonomiska problem. Sådana problem är komplexa och behöver mötas på nya sätt. Det sägs behövs nya metoder för att återknyta kontakten mellan offentlig verksamhet och människor och de vardagsproblem de möter. Inom dessa designprocesser tillvaratas användarnas kreativitet för att skapa nya tjänster som bättre adresserar de komplexa problemen och reducerar fel genom en iterativ process med en mängd tester för att generera feedback. Det medger även att omvandla idéer till aktiviteter snabbt. Inom traditionell problemlösning har komplicerade problem ansetts kunna lösas genom att bryta ner dem till mindre delar som löses var för sig med stöd i en generell designprocess som kan användas på nästan vad som helst. Komplexa problem kräver andra tillvägagångssätt och förhållningssätt, eftersom de är ”stökigare”, är kopplade till andra problem och troligen även bidrar till oönskade konsekvenser (RITTEL & WEBBER, 1973).

**TRADITIONELLT HAR** organisationer dock designats med utgångspunkt i komplicerade snarare än komplexa problem. Ett exempel är klimatförändringarna som kräver att både individer och organisationer ställer om sina beteenden på många olika nivåer. Designprocessen, som har bidragit till några av världens främsta produkter, tjänster och innovationer, kan överföras till andra områden. Det finns en mängd fördelar med att använda designprocessen, att användaren är i centrum för lösningen innebär att experter samarbetar för att lösa komplexa problem i en snabb och iterativ process som kan anpassas till olika omständigheter, en kreativ process som leder till praktiska vardagslösningar. Forskare menar att det dock behövs reell designkompetens för att åstadkomma en medveten och effektiv designprocess (BURNS ET AL., 2006).

**DEN DESIGNKULTUR** som innebär att uppleva saker från användarens perspektiv, att använda visuell kommunikation, att hantera risk genom prototypande, testande och

experimenterande i en iterativ process, kräver den kompetens som utbildning eller lång erfarenhet av design ger.

**DESIGN-FOR-CHANGE** omfattar designprocesser där det gradvis utvecklas förståelse genom de fyra sammanlänkande utvecklingsdelarna (IRWIN, 2015):

1. **Vision:** en mängd framtidsvisioner som inte bara är resultatet av designers utan även människor med varierande bakgrund, livsstilar, teknikanvändning, information, socioekonomi och kultur.
2. **Förändringsteori:** med bas i hållbarhetsbehovet behövs kunskap från olika områden såsom energiteknik, smarta system, byggnadskonstruktion, material, kunskap om förändring, motstånd och så vidare. En sådan transdisciplinär process av samskapande ger en djup förståelse för komplexiteten med hållbarhet och hur förändringsdynamiken påverkar sociala och naturliga system.
3. **Förhållningssätt och attityd:** den här fasen omfattar aktiviteter som leder till ett holistiskt förhållningssätt för hållbara livsstilar. Det omfattar aktiviteter av självreflektion, samarbete, att lyssna och utforska lösningar för både kort- och långsiktig förändring.
4. **Nya sätt att utveckla:** med inspiration av visionerna, influerade av förändringsteorin och förhållningssätten samarbetar personer från olika kunskapsområden för att utveckla hållbara framtidslösningar.

När det talas om designprocesser talas det ofta om designmedvetenhet, det vill säga hur medvetna människor och verksamheter är om design och hur det används.

## Social innovation

**SOCIAL INNOVATION ÄR** ett område som omfattar att designa och implementera nya lösningar som berör konceptuell, process, produkt och/eller organisationsförändring, vilket syftar till att förbättra välfärd och välmående för både individer och samhällen (OECD, N.D.). Intresset för området har ökat kraftigt under senare år både internationellt och nationellt. En orsak kan vara att befintliga lösningar inte kan hantera komplexiteten i dagens samhällsutmaningar av ohälsa, arbetslöshet, segregation, fattigdom etc. Om dessutom hållbarhetsmål i form av god hälsa och välbefinnande, minskad ojämlikhet, jämställdhet, minskad fattigdom m.m. ska adderas till detta kan det verkligen upplevas som “wicked problems” (RITTEL & WEBBER, 1978), dvs. med komplexa orsakssamband där det inte finns en rätt lösning. Av den anledningen finns det behov av processer, verktyg och aktiviteter som kan möta samhällsutmaningarna och förbättra människors livsvillkor (LINDBERG, HVENMARK & NAHNFELDT, 2022). Det är social innovation. Fritidsbanken är ett exempel på social innovation där exemplet med utlåning av böcker på bibliotek överförts till ett helt

nytt område: utlning av fritidsutrustning. I Sveriges visar rapporten "Social innovation i Europeiska socialfonden – en sammanställning av forskning och projekt" att många projekt skapat nya metoder, modeller och verksamheter (LINDBERG, TENGGVIST & SEVEDAG, 2018).

## Platsinnovation

**PLATSINNOVATION ÄR** designdriven helhetsutveckling av attraktiva samhällen utifrån platsens specifika identitet. Det väver samman de komponenter, processer och intresser som är centrala för att en plats ska upplevas som attraktiv, med avstamp i platsens specifika identitet och förutsättningar. Identiteten bygger på platsens historia, geografi, natur, kultur med mera. Platsinnovation skapar synergier mellan de tre centrala komponenterna på en plats: dess fysiska gestaltning, dess innehåll av kommersiella, offentliga och ideella tjänster och aktiviteter, samt dess marknadsföring. De utvecklingsområden som kopplas samman är exempelvis stadsplanering, centrumutveckling, destinationsdesign, företagsetableringar och kultur och fritid. För att åstadkomma detta länkar platsinnovation ihop intresser och processer i olika samhällssektorer (privat, offentlig, ideell sektor), i olika branscher (handel, kultur, turism, industri mm.) och inom olika målgrupper (befintliga och potentiella invånare, besökare, företagare och investerare) (LINDBERG ET AL., 2015A).



Bild: dan-burton-fbxdtCi63VI-unsplash.jpg



**Del 6.  
Attraktivt  
gestaltad livsmiljö  
i kallt klimat**

# Attraktiv livsmiljö i kallt klimat

*Detta kapitel handlar om olika perspektiv på attraktivt gestaltad livsmiljö. Det rådande planeringsperspektivet som fokuserar på utveckling för tillväxt jämförs med lokala perspektiv som fokuserar på ortsutveckling för befintliga människor och utifrån befintliga miljöer. De lokala perspektiven utgår från lokala attraktivitetsbeskrivningar som togs fram genom forskningsstudier genomförda i Gällivare och Kiruna. I studierna fick invånare tillsammans med forskare ta fram beskrivningar av vad attraktiva stadsmiljöer är enligt dem själva. Med de lokala beskrivningarna som grund analyseras och nyanseras bilden av vad som är en attraktiv livsmiljö och hur den kan gestaltas.*

**EN KIRUNABO**, intervjuad i studien, förklarar att Kiruna är attraktivt för att det är smidigt att bo där. Staden erbjuder enligt personen det mesta som behövs i vardagen; matbutiker, umgänge med kompisar, närhet till en arbetsplats. I det byggda beskrivs staden som attraktiv genom utblickarna till det oändliga landskapet, genom den småskaliga bebyggelsen, färgskalan på fasader och genom den enhetliga men ändå varierande arkitekturen. Men helst av allt, när helgen kommer eller närhelst tillfälle ges, så lämnar denna Kirunabo staden och söker sig till sin stuga i naturen. För Kirunabon är det närheten till naturen som är det attraktiva och där staden är attraktiv som en möjliggörare för att kunna få tillgång till det oändliga landskapet.

**ATT UTFORSKA ATTRAKTIVA** städer ur ett invånarperspektiv genom studier i Kiruna, Gällivare och Malmberget ger lokala beskrivningar om vad en attraktiv stad och en attraktivt gestaltad livsmiljö kan vara. Det ger insikter i att leva i kallt klimat men också med de förutsättningar som platsen och omgivningarna har att erbjuda. Däremot ger det inte en sanning eller modell för vad som är attraktivt. Istället ger det en bild av ett begrepp som behöver nyanseras och breddas. En del av begreppet är dess rådande tolkning i svensk planeringspraktik, att attraktivitet handlar om att tillskapa värden som attraherar människor och kapital. Med andra ord medel för tillväxt. En annan tolkning handlar snarare om att bygga för ett gott vardagsliv och utifrån platsens befintliga invånare och kvaliteter. Alltså mer av ett välfärdsperspektiv. Att bygga för det attraktiva handlar om att i planering och gestaltning balansera båda dessa perspektiv, där invånarperspektivet stödjer en utveckling till en mer identitetsstark och holistisk känsla av attraktivitet. Att utveckla en ort genom sina styrkor, resurser, identitet och historia men även genom att arbeta med brister och problem. Detta är mer intressant än att varje ort ska omvandlas för att konkurrera på samma villkor och med samma medel som övriga konkurrenter.

## Attraktivitetsbegreppets problematik

**DET ÄR MÅNGA** kommuner i Sverige som idag planerar och bygger med mål att skapa attraktivitet. Att utveckla attraktiviteten är en kommuns möjlighet att stärka sitt varumärke och sin marknadsposition gentemot andra kommuner. I förlängningen är förhoppningen att kommunen ska växa genom att attrahera fler invånare och företag, vilket i sin tur innebär ökade skattemedel. Det rådande planeringsperspektivet på attraktivitet kan på så vis beskrivas som ett medel för tillväxt.

**ATT DET ÄR** just är platsens attraktivitet som står i fokus går hand i hand med den tid vi lever i. I ett samhälle med stora möjligheter att resa, arbeta på distans, beställa varor med hemleverans etcetera så ökar också människors frihetsgrad. Man kan bosätta sig där man trivs utan att behöva göra avkall på exempelvis livskvalitet, karriär eller sociala kontakter. För kommuner gäller det därför att försöka skapa de kvaliteter som lockar människor att bosätta sig. Denna förklaring av attraktivitet, att skapa kvaliteter som lockar, ger ofta effekten att kommuner försöker omvandla sin byggda miljö för att framstå som mer attraktiv, mer lockande. Målet är att bli starkare, inte minst ekonomiskt, och för att skapa denna situation behövs en omvandling så att platsen är relevant utifrån de aktörer, invånare eller företag som man vill locka. Men omvandlingen kan också ge baksidor, där själva tanken på omvandling också innebär att befintliga kvaliteter riskerar att byggas bort, kvaliteter som har lockat de som redan bor på orten. Att tänka på attraktivitet genom tillväxt innebär alltså att prioritera de människor som ännu inte bor på en ort snarare än att prioritera dem som redan bor där.

**EN ANNAN KONSEKVEN**s av denna syn på attraktivitet är att kommuner tenderar att bli ganska likartade i sina ambitioner att skapa attraktiva stadsmiljöer. Detta beror på att idén om vad som är en attraktiv livsmiljö bygger på de

kvaliteter som attraktiva inflyttningsorter uppvisar. Dessa attraktiva orter definieras ofta genom kvantitativa data, såsom höga inflyttningsstal (SWECO, 2021) eller höga bostadspriser (BERNOW & STÄHLE, 2011). Enkelt uttryckt lockar dessa orter alltså många människor att bosätta sig eller investera pengar i. Eftersom större orter har växt snabbare än mindre de senaste decennierna, har också de större orterna och deras kvaliteter fått stå modell för hur attraktiva platser ser ut och skapas.

**PARADOXALT NOG LEDER** denna likriktade målbild i förlängningen till ett urlakande av orters identitet, autenticitet och unika varumärken – aspekter som lyfts som viktiga för den attraktiva platsen. Orter som upplevs för generella, att de kunde ha varit var som helst, får inte det varumärkesbyggande fördelarna som gör att människor attraheras. Att drivkraften är stark för att skapa tillväxt genom attraktivitet är förståelig. Det handlar i förlängningen om att skapa goda framtidsutsikter för en ort. Men det krävs också en kritisk förståelse av vilka konsekvenser ett tillväxtfokus kan få och en förståelse för hur detta intresse bör balanseras gentemot andra beskrivningar av vad som gör en ort attraktiv.

## Alternativa föreställningar om attraktivitet i kallt klimat

**DEN DOMINERANDE** föreställningen om attraktivitet ger kommuner tydliga mål och medel för att arbeta med tillväxt. Men som nämnts ovan saknas i tillväxtperspektivet en förståelse för att attraktivitet kan uppfattas och tolkas på olika sätt. Framförallt saknas en förståelse för lokal förståelse av begreppet, vilka preferenser och som befintliga invånare har. I syfte att kritiskt granska den dominerande föreställningen om attraktivitet initierades och genomfördes fyra levande labb i Gällivare och Kiruna mellan 2015–2017 (HIDMAN, 2018). Ett levande labb (Living Lab på engelska) är ett metodkoncept som går ut på att i samarbete med slutanvändare utveckla konkreta produkter och projekt. Som forskningsmetod kan konceptet användas för anpassa exempelvis produkter, bostäder eller städer utifrån bidrag från dem som deltar i labbet. Genom resultatet och de diskussioner och aktiviteter som labbet innebär kan man sedan dra slutsatser om deltagarnas idéer vad gäller exempelvis användarvänlighet, upplevelse, önskemål etcetera.

**I DE LEVANDE** labben, som genomfördes i Gällivare och Kiruna fick invånare möjlighet att tillsammans med forskare diskutera, beskriva och skissa fram sina idéer om den attraktiva staden och stadsdelen. Gällivare och Kiruna valdes ut eftersom de är två orter som genomgår omfattande samhällsomvandlingar, något som förhoppningsvis initierat invånarnas tankar om vad deras orter är och kan bli i en framtid. Till skillnad från det i planerings-sammanhang vedertagna tillväxtperspektivet på attraktivitet utgår

det lokala perspektivet på attraktivitet snarare från platsens förutsättningar och utmaningar. Befintliga eller planerade byggda miljöer och de människor som redan lever där. Denna plats- och individanpassade attraktivitet är även tydligt påverkad av sin omvärld – hur man upplever andra människors behov och möjligheter, hur man upplever andra platser och deras kvaliteter eller hur man tolkar de utmaningar som samhället står inför. Konkreta exempel utifrån de genomförda levande labben som är hur flyktingvägen 2015 och de pågående klimatförändringarna blir utgångspunkter i beskrivningen om attraktiva orter. Allt detta vävs ihop till en attraktivitetsbeskrivning med både fysiskt och socialt innehåll.

**UTIFRÅN DETTA** resonemang kan man beskriva att attraktivitet produceras i samspelet mellan fysisk miljö, kunskap och erfarenheter samt sociala kvaliteter. En annan beskrivning kan vara ett samspel mellan det fysiska, det tänkta och det sociala (HIDMAN, 2018). Den fysiska aspekten kan beskrivas som den faktiska miljö som finns, byggd eller naturlig, som fungerar som en bakgrund till livet på en plats. Vilka värden platsen har, attraktiva eller ej, skapas genom kunskaper om eller genom sociala interaktioner i det fysiska. Det tänkta är kunskap och erfarenheter om det fysiska. Genom att känna till exempelvis byggnaders arkitekter, platsens historia eller vilka händelser som utspelat sig på en plats, så skapas värden. Men det kan också åt andra hållet vara så att kunskap – om exempelvis flyktingströmmar eller växthuseffekten – innebär att nya krav ställs på den fysiska miljön. Den sociala aspekten är just platsens användning eller förståelsen av hur en plats kan användas. Gräsmattan där kompisar samlas eller trottoaren, där invånare hämtar och lämnar i centrum, ger dessa platser värden. Även formaliserade samlade sociala platser såsom teater, caféer eller tågstationer ger värden till det fysiska.

**GENOM ATT DELA** upp det attraktiva i fysiska, tänkta och sociala aspekter blir det lättare att utläsa vad som påverkar uppfattningen om vad som är attraktivt och inte. Och denna uppdelning kan även användas för att jämföra de två perspektiven i nästa avsnitt.

## Ett samlande attraktivitetsbegrepp

**PERSPEKTIVEN PÅ** attraktivitet som beskrivs ovan har sina skiljelinjer där det framförallt är grundat på perspektivens olika syften. Det rådande planeringsperspektivet handlar om att arbeta för en stark lokal ekonomi, förutsättningar att skapa arbetstillfällen och förutsättningar att stärka sin marknadsposition. Invånarperspektivet handlar snarare om att arbeta för att nå en plats fulla potential definierat utifrån invånarnas egen syn på vad som är attraktivt. Att sammanföra dessa två handlar inte om att omformulera begreppet, det handlar om att nyansera begreppet för att inkludera fler syften och därigenom fler målgrupper.

## Det tänkta – målbild och målgrupper

**OAVSETT PERSPEKTIV** så är tankar om attraktivt gestaltad livsmiljö subjektiv och tar sin utgångspunkt i de människor som livsmiljön är ämnad att attrahera. Istället för människor är det därför relevant att prata om målgrupper, för det är i målgruppen som de två perspektiven skiljer sig åt.

**TILLVÄXTPERSPEKTIVET** fokuserar naturligt på att locka till sig de människor som inte redan finns på en plats. Ofta är det vissa specifika målgrupper som är särskilt intressanta att locka. Den typ av attraktivitet – och därigenom målgrupp – som är rådande i Sverige är influerad av forskare som Richard Floridas och hans teorier om den kreativa klassen (FLORIDA, 2002). I korta drag handlar det om att försöka locka den del av befolkningen – kreativ, högutbildad eller högavlönad – som har störst potential att tillföra ekonomiskt kapital till en plats.

**I BAKVATTNET AV** denna utveckling finns kritiska röster som undersöker vad som händer i de områden och med de människor som inte satsas på enligt ovan (FLORIDA, 2017). En för snäv fokusering på att skapa attraktivitet för snäva målgrupper ger negativa konsekvenser i andra delar av samhället. För en ort kan det innebära missade möjligheter till gemensam identitet och missade möjligheter att låta dessa målgrupper vara med och bidra till staden, dess innehåll och stadskassa. För befintliga invånare är *målgruppen* de invånare som redan bor på en ort. Med utgångspunkt i den individuella uppfattningen om vilka kvaliteter som attraherar skapas en målbild som är tänkt att även ge attraktion även till andra invånare och medmänniskor. Förutom ett fokus på olika målgrupper inkluderar målbilder även lösningar på andra samhällsutmaningar, såsom till exempel klimatomställningen. Specifika målgrupper sätter tydlig prägel på målbilder för vad som är attraktivt. För att förstå hur en attraktiv ort i båda bemärkelsen ska kunna stärkas behöver målgrupperna definieras och involveras i arbetet för gestaltning av tätortsmiljöer.

## Det sociala – livsstil och kultur

**DISKUSSIONEN OVAN** om att attrahera målgrupper leder till en diskussion om vad som lockar olika målgrupper. Tillväxtperspektivets fokus på den kreativa klassen leder till att locka en typmålgrupp som bland annat kan förklaras som sökandes efter stadens kommersiella, kulturella och sociala utbud. Men det finns också andra kvaliteter som den kreativa typmänniskan attraheras av, såsom inkludering och social mångfald. Dessa sociala hållbarhetsaspekter kommer dock i skymundan i attraktivitetsbegreppet när fokus riktas mot tillväxt.

**DEN TYPMÅLGRUPP** som framträder i forskningsstudierna i Gällivare och Kiruna kan förklaras som aktiv och naturnära, sökande efter den fysiskt fungerande tätorten men också de stora naturupplevelsorna utanför bebyg-

gelsegränsen. Det viktiga i målgruppen är dock inte vem som inkluderas, det handlar om att utveckla sociala kvaliteter för människor som lever i det specifika sammanhanget. Ordet kultur blir intressant i jämförelsen med tillväxtperspektivet, framförallt för att invånarperspektivet breddar dess betydelse. Kultur är inte bara det formella och ordnade, såsom biografier och caféer. Det är också att erbjuda platser för egen kulturutövning och att möjliggöra för en vardagskultur som går hand i hand med livsstilen. Att i stadsmiljö kunna sätta sig ner och läsa en bok, träffa sina grannar och stanna upp för en pratstund, eller att kunna förvara sin kanot eller skoter på en plats med god tillgång till vatten eller skoterleder och där jämlikar kan mötas.

## Det fysiska – genuin levnadsmiljö för målgrupper, kultur och plats

**DEN GESTALTADE LIVSMILJÖN** i de två attraktivitetsperspektiven är en utkomst av den målgrupp man vill attrahera, den kultur och livsstil man vill skapa eller stärka och de platsförutsättningar, identitet och historia som man vill ska få leva vidare. Utifrån tillväxtperspektivet inspireras arkitektur och stadsbyggnad av urbana ideal, de ideal som karaktäriserar redan framgångsrika platser enligt förståelser av begreppen. Om man likt typmålgrupper diskuterar typgestaltning av livsmiljöer så kan typgestaltningen i tillväxtperspektivet beskrivas som kvartersstäder med verksamheter i bottenvåningarna samt torg- och parktyper som anses stödja ett socialt liv. Sådana bilder av den attraktivt gestaltade stadsmiljön är i sig inte problematisk och återfinns av tradition på många orter. Problemet är att en snäv bild, av vad attraktiva stadsmiljöer är, innebär att andra typer av stadsmiljöer värderas lägre på attraktivitetsskalan.

**DETTA BLIR TYDLIGT** i samtalen med invånarna som diskuterar kvaliteter i olika typer av stadsmiljöer, baserat just på deras egna erfarenheter, kunskaper och sociala möten. Stadsdelar med gemensamma gårdar och grönytor beskrivs som attraktiva för att kompisgänget kan samlas. Bostäder i glesare bebyggelse ger en närhet ut i naturen och med begränsad insyn från grannar. Centrumområdets kvartersstrukturer ger möjligheter till ett skäligt kommersiellt utbud och sociala möten i gaturummen. Istället för att försöka bygga nya typer av stadsmiljöer så utgår invånarna i studien från att stärka befintliga bebyggelsemiljöer för att ännu bättre möta de önskemål om livsstil och kultur, som de anser attraherar.

## Attraktivt gestaltad livsmiljö i kallt klimat

**OAVSETT OM MÅLET** är att skapa tillväxt eller att utveckla en Orts attraktivitet med hänsyn till befintliga invånare och förutsättningar, så är det i detta kapitel intressant att presentera de lokala attraktivitetsbeskrivningar som togs fram i ovan nämnda forskningsstudier i Gällivare och Kiruna. Beskrivningarna är ingen generell syn på vad som är attraktivt utan ska förstås som uppfattningar baserade



på de människor som deltog i labben och de platser som labben utgick från. Men genom att sammanföra resultaten kan en bild målas upp av attraktivt gestaltade livsmiljöer kopplad till kallt klimat och andra förutsättningarna i Norrbottens inland. Sådana bilder, som kan tolkas även i andra sammanhang men som inte blir fullständig förrän lokala förutsättningar och människor fått vara del av attraktivitetsbeskrivningar. Redogörelsen nedan redovisar resultat från forskningsstudien och dess deltagares attraktivitetsbeskrivningar. Beskrivningarna har delats in under rubrikerna stadsform, byggnadsarkitektur, mobilitet, hållbarhet och årstider. Observera alltså att punkterna nedan bygger på studiedeltagarnas beskrivningar av attraktivitet.

## Stadsmiljö

**OLIKA STADSFORMER** har olika kvaliteter och det är variation och valmöjligheter som gör helhetsintrycket attraktivt. Det går således inte att utläsa i beskrivningarna att vissa stadsformer skulle vara att föredra framför andra. Däremot återkommer ett antal generella kvaliteter som enligt beskrivningarna ökar bebyggelsen attraktivitet.

**Genomarbetad gestaltning.** Det anses viktigt att byggd miljö känns genomarbetad och välkomnande. Bortglömda eller överblivna ytor som ingen tagit ansvar för ska undvikas i de miljöer där människor har gjort ingrepp. Bygda miljöer kan sedan med fördel tydligt kontrasteras med lämnade naturområden som får förbli orörda. Tydliga och skarpa gränser mellan det byggda och det naturliga är att föredra, ogenomtänkta övergångar såsom diken eller grusbäddar upplevs som ”bortglömda” och skapar distans mellan byggt och naturligt.

**Enhetlig bebyggelse.** På stadsdelsnivå anses det viktigt att bebyggelsen har en enhetlig karaktär. Att det finns igenkänningsfaktorer i exempelvis skala, färg och materialval så att stadsdelen inte upplevs för brokig. Vissa landmärken kan sticka ut och accentuera sig men den övergripande upplevelsen ska vara enhetlig och harmonisk.

**Mänsklig skala.** Att bebyggelsen känns intim och gatu- och stadsrummen känns inbjudande. Det anses viktigt för att skapa en relation till stadsmiljön, en önskan att vara där, umgås med vänner och skapa kultur.

**Klimat och solljus.** De anser att stadsformen bör anpassas till klimatet och solljuset. Exempelvis så bör vindtunnlar undvikas och byggnadshöjder anpassas så att solljuset kommer ner i markplan under en stor del av året.

**Platskvaliteter.** Stadsdelsmiljöer bör gestaltas för att tillvarata platsens befintliga kvaliteter och förutsättningar. I Gällivare diskuterades exempelvis möjlighet till kajakplatser, badbryggor och platser att ”hänga” på utmed Vassara älvs strand samt spänger som tillgängliggör naturen utan att göra stora ingrepp på den.

**Lokal flora.** ”Gräsmattor är endast gröna en månad om året” var ett citat från en studiedeltagare i Gällivare. Attraktivitetsbeskrivningarna tar upp en önskan om att se mer av den lokala floran i framtidens stadsmiljöer. Detta dels genom återplantering på befintliga grönytor, dels genom att spara natur vid anläggande av nya stadsdelar och bostäder.

## Byggnadsarkitektur

**BYGGNADSARKITEKTUREN PÅ** en ort bör vara lokalt genuin och anpassad till årets alla väderslag – konstruktionsmässigt och funktionellt. Framförallt är det bostadsarkitektur som har diskuterats i forskningsstudierna och vikten av att anpassa bostadshusen efter omgivningarnas förutsättningar och invånarnas livsstil.

**Lokalt förankrad arkitektur.** Byggnadsarkitekturen bör i huvudsak följa de lokala koderna vad gäller material, taktyp, skala och färgsättning etc. Det finns dock en konflikt i attraktivitetsbeskrivningarna där byggnader med influenser från andra platser också lyfts som attraktiva, exempelvis ett tak inspirerad av kinesisk arkitektur i Kiruna. Beskrivningen kan tolkas som att den lokala bebyggelsekaraktären är viktig men att den också tål vissa intresseväckande avvikelser.

**Anpassade bostäder.** Bostäder bör anpassas till de människor som ska bo i dem. Enligt beskrivningarna finns det i Gällivare och Kiruna exempelvis behov av generösa förvaringsutrymmen för friluftsliv, exempelvis skidutrustning, skoterutrustning och jaktutrustning. En groventré beskrivs som en viktig funktion för att kunna ta av sig leriga kläder utan att smutsa ner övrig bostadsyta. Även hallen, ofta blöt och smutsig, bör ligga avskilt så att den inte behöver passeras för att nå övriga rum i bostaden.

## Mobilitet

**ENLIGT DISKUSSIONERNA** bygger dagens mobilitet i Kiruna och Gällivare till stor del på privat bilägande. I attraktivitetsbeskrivningarna blev det viktigt att pålysa ett behov av större variation i mobilitetssystemet, inte minst för att tillgängliggöra orterna och deras omland för fler människor. Mobilitetsbehovet kan delas upp i vardagsmobilitet och fritidsmobilitet.

**Vardagsmobilitet.** Vardagsmobiliteten kan beskrivas som att ta sig mellan målpunkter i orterna. Det efterfrågas en större diversitet i mobilitetssystemet, inte minst för att stärka kommunikationerna för ungdomar och äldre. Beskrivningarna tar upp förbättrade möjligheter för kollektivtrafik, cykel och fotgängarvänlighet men även att utveckla möjligheter att färdas med skidor och spark mellan bostad, arbete och handel.

**Fritidsmobilitet.** Attraktivitetsbeskrivningarna tar även upp olika typer av fritidsmobilitet. Skotrar och fyrhjulingar är

enligt studiedeltagarna vanliga på orterna och det finns en önskan om att kunna ta sig från bostaden ut i naturen med dessa färdmedel. Även kollektivtrafik till den omkringliggande naturen efterfrågas.

### Hållbarhet

**Miljövänligt leverne.** Det inkluderar möjligheter att leva mer hållbart i ekologisk mening. Användning av hållbara material, möjligheter till småskalig energiproduktion och ökade andelar hållbara transportalternativ nämns som några möjligheter. Men även att tätorter och arkitektur planeras så att det är lätt att göra rätt för invånarna. Ett exempel för bostäder är att kök måste anpassas så att det är lätt att källsortera.

**Social integration.** De lokala attraktivitetsbeskrivningarna inkluderar även social integration. Bland annat blev önskemål om mötesplatser och ett välkomnande mottagande del av beskrivningen.

### Årstider

**Planera för snöhantering.** Snöskottning lyfts upp som en av de tydligaste konflikterna grannar emellan. Planering behövs så att det är tydligt var snö kan lagras och undvik otydligheter i vilken granne eller entreprenör som ansvarar för vad.

**Sommar och vinter.** Upplevelsen av en ort varierar mycket mellan sommar och vinter. Enligt beskrivningarna täcker snön brister i stadsmiljön och ger ett tätare, mer urbant intryck vintertid. Sommartid kommer bristfällig gestaltning fram, samtidigt som smutsiga grushögar och sönderplogade gräsmattor visar sig enligt beskrivningarna. Livsmiljön bör gestaltas så att den upplevs genomarbetad över hela året.

## Rekommendationer för gestaltning av attraktiv livsmiljö

Rekommendationerna bygger på de möjligheter vi ser att skapa och vidareutveckla livsmiljöer för att attrahera både befintliga invånare och locka till sig nya.

- ✓ Utgå från befintliga Orts- och platskvaliteter samt de människor som redan tillhör orten. Att förädla en plats för stärkt attraktivitet ger en bra grund för att locka både befintliga och nya invånare.
- ✓ Identifiera målgrupper på ett inkluderande sätt. Utveckla för både befintliga invånare och nya tilltänkta målgrupper. Fokusera inte enbart på att skapa tillväxt.
- ✓ Kopiera inte grannorter eller andra orter som pekas ut som attraktiva. Fokusera på särprägel och identitet. Se platsen som utvecklas som ett komplement i ett större sammanhang.
- ✓ Arbeta inkluderande och bjud in de som bor och verkar på en plats i att formulera målbilder.
- ✓ Bygg för nutida och framtida klimatförändringar. Gör det enkelt för invånare att leva hållbart.
- ✓ Anpassa bostäder för invånare och deras livsstil.
- ✓ Arbeta för en av blandning av transportsätt, tillgängliggör staden och friluftslivet för fler människor.
- ✓ Byggd miljö ska kännas genomarbetad i sin gestaltning under alla årstider.
- ✓ Tätortsnära naturmiljö ska upplevas orörd och ha skarpa gränser till det byggda.
- ✓ Arbeta med hållbara och för platsen naturliga material i byggnader och stadsmiljöer. Den lokala floran tål klimatet och håller sig vacker en stor del av året.
- ✓ Gestalta så att livsmiljön är lätt att underhålla.



Bild: Erik Hidman



# Sammanfattande reflektioner

# Reflektion

*Sammanfattningvis kan det sägas att begreppet attraktiv livsmiljö är både komplext och dynamiskt. Vi forskare vet att dagens samhällsutmaningarna inte har några tydliga gränser och inte heller tydliga svar. Det är istället komplexa och integrerade samband med många delar och samband som måste lösas tillsammans av personer med olika expertiser och kompetenser. Vår definition av attraktiv livsmiljö som vi inledde den här rapporten med är att den består av två primära delar: 1) den sociala miljön för människan/människor och 2) den gestaltade miljöns design, arkitektur och innehåll.*

**I KOMMUNUNDERSÖKNINGEN** framkom att samtliga kommuner i Norrbotten betonar att en av de största utmaningarna idag är att behålla sina invånare och att locka fler att bosätta sig i kommunen. De nya stora industrisatsningarna ställer extra stora krav och förväntningar på Boden, Luleå, Gällivare och Kiruna att vidareutveckla attraktiviteten och bostadsutbudet för att locka nya invånare till kommunerna och de nya stora industrierna. Statistik för hela Norrbottens län visar dock att det under 2021 var ett flyttningsnetto på -679 personer, statistik visar också att flyttning från inlandet till Norrbottenskusten har pågått länge.

**ATT SATSA PÅ NYA** invånare, som kommer från andra delar av Sverige kan vara orealistiskt som huvudmål. Luleå tekniska universitet har erfarenhet av svårigheter att locka sökanden till högre tjänster från södra Sverige och få dessa att bosätta sig i norr. Det har gått bättre med sökande från övriga Europa eller världen, som inte har fördomar om livet i norr och där avståndet till hemlandet inte gör det möjligt för långpendling. Det kan vara svårt att på kort sikt förändra "sörlänningars" föreställningarna om norr och de delar bakom föreställningarna där det finns skäl. Skäl som påverkar människors liv negativt. För att ändå locka några nya invånare behöver det göras ansträngningar för att uppnå mer attraktiva livsmiljöer, och detta behöver göras systematiskt och kontinuerligt.

**VID TIDIGARE HISTORISKA** utbyggnader av gruvor och industrier i Norrbotten bestod familjestrukturen oftast av förvärvsarbetande män och hemmavarande kvinnor, som följde med dit mannen fick jobb. Idag är hushållen mer jämställda med två eller fler förvärvsarbetande där den ena parten kanske inte kan få anställning inom sitt yrkesområde i samma region som den andre parten. Dessutom är resmöjligheter för långpendling (så kallad fly-in-fly-out) och reseavdrag helt annorlunda idag än för 50-100 år sedan. Ytterligare orsak till att många tvekar att flytta och

bosätta sig på nya bostadsorter är företagens högre användning av underentreprenörer för att ha en mer flexibel arbetskraft vid upp- och nedgångar i konjunkturer.

**DET FINNS TROLIGTVIS** större chanser genom att satsa på människor som redan bor i norr att se fördelar med att stanna kvar. Ett annat sätt är satsa på människor som har haft tillfälligt arbete en längre tidsperiod till exempel långpendlare men framför allt migranter som bor i norr under en längre tid. Satsa på lyckad integration och ge tillgång till infrastruktur som möjlighet att ta bussen och cykeln till skolan, affären, språkkursen, möjligheten att lära sig om lokala föreningar och hur man provar på att göra det man tycker om att göra i dessa. Det kan ges stöd till att hitta vägar in i arbetsmarknaden, översikt av befintliga kompetenser hos de intresserade av att arbeta på det nya stället. Bemötande och inkludering – politiskt, ideellt, individuellt är av stor vikt.

**ATT SATSA PÅ BARN** och ungdomar, så att de trivs på sin hemort under uppväxten och ge dem möjligheter att skapa sig en framtid i hembygden är det mest rationella sättet att minska utflyttning. Lokal identitet formas i kontexten, på plats. Det är effektivare att satsa på åtgärder mot mobbning och verka för jämställdhet och inkludering i skolan – än att försöka locka en potentiell hemvändare som en gång flyttat med känsla att man aldrig någonsin vill tillbaka.

**MÅNGA UNGDOMAR** som vill studera och se andra delar av Sverige, Europa och världen flyttar iväg från hemorten efter studenten. Det är en naturlig utveckling och frigörelse från både föräldrar och hembygd. Efter en period av vuxenutveckling och familjebildning finns de som känner en dragning och vänder hemåt. För denna grupp av hemvändare är det större chanser att de uppskattar de stora industrisatsningarnas möjligheter till nya arbetstillfällen och stannar kvar. Att studera vidare och bejaka kopplingen

mellan arbetsgivare, lokala organisationer och lokalsamhäl-  
len är framgångsfaktorer.

**FÖR ATT VARDAGSLIVET** för dagens människors ska fungera väl behövs fysiskt väl fungerande livsmiljöer, med goda bostäder, omsorg och annan samhällelig service, kommersiell service, kommunikationer med mera. Till detta behöver människor ha ett socialt väl fungerande samhälle för att också må bra socialt. Storstäder har större utbud och därmed valmöjligheter. Men det finns också nackdelar med stora städer med tanke på långa avstånd, buller, dålig luft och liknande. Mindre orter kan kompenseras med korta avstånd, närhet till natur- och friluftsliv och på det sättet ge förutsättningar för lugnare och hälsosammare liv. Åren med Corona-pandemi har tydliggjort storstädernas trängsel på gator och i kollektivtrafik och fördelarna med glesare bebyggelse med stora möjligheter till utevistelse utan trängsel och korta avstånd som möjliggör förflyttning till fots och med cykel i högre grad – den så kallade nära staden. Det är staden där även barn kan gå eller cykla till skolan, där äldre enkelt kan komma ut och där människor kan mötas i gemensamma offentliga rum.

**STÄDERS FYSISKA FORM** kan inte lösa samhällsproblem men ett väl fungerande nät av funktioner bidrar till människors friskhet och tillfredsställelse. Attraktivt gestaltade livsmiljöer, designade på ett estetiskt tilltalande sätt påverkar människor positivt och skapar extra värden genom att skapa trivsamt omgivning till det vardagliga livet.

**DET FINNS UNDERSÖKNINGAR** som visar att kultur har stor betydelse för människors hälsa, välbefinnande och lärande (DALZIEL, SAUNDERS & SAVAGE, 2019). Kulturupplevelser ger deltagarna nya perspektiv och ses därigenom bidra till ett djupare livsinnehåll och en känsla av sammanhang. Fysiska stöd för kultur i form av kulturhus, andra lokaler eller utomhusscener för musik- och teaterföreställningar i samhället har därför stor betydelse en ort attraktivitet. Ekonomiskt stöd för att fylla lokalerna med innehåll är därmed också mycket viktigt.

**TÄTORTERNA I NORR-** och Västerbotten med omfattande samhällsomvandlingar har haft stora möjligheter att realisera den byggda miljön enligt aktuella attraktivitets- och hållbarhetsideal. Dock har kraven på att snabbt bygga nya bostäder, arbetsplatser och lokaler medfört att mycket ändå gestaltats på traditionellt sätt. Mindre tätorter i kommuner med litet invånarantal kämpar med begränsade ekonomiska utrymmen de har för att ändå successivt utveckla attraktiviteten i de offentliga rummen.

**KOMMUNIKATIONEN AV** attraktiv livsmiljö kan utifrån redogjord forskning och praktiska exempel vinna på att referera till tidigare budskap och löften för att dessa tenderar ha ett långt liv i människors föreställningar om plats. Föreställningar om norr som inte attraktiv är starka

och har historiska, sociala och strukturella rötter därför kräver det aktivt arbete att inte förstärka och vara en del av den föreställningen i sin kommunikation, men det kan göras bland annat genom att betona mänskliga miljöer och värden som har att göra meningsfull sysselsättning (på och utanför arbetsmarknaden), tillgänglig samhällsservice – före naturmiljöer. När naturmiljöer nämns och beskrivs som en del av attraktiva livsmiljöer är det viktigt att låta bli att använda ordet vildmark i kontexten där naturmiljöer beboddes och användes före, under och efter industrialiseringen.

**DET ÄR VIKTIGT** att ta med idéburna sektorns perspektiv i planeringen för attraktivitet. Det är inte bara så att många värden som bidrar till upplevd attraktivitet som skapas i den sektorn, det finns också stor potential i planeringen och strategiska insikter då dessa aktörer i många fall i tät kontakt med medborgare på ett sätt som gör att medborgarperspektivet kommer fram i betydligt mer mångfaldigt sätt än det kan göra i text medborgardialoger.

**ATT ARBETA MED** design och arkitektur kan även bidra till förståelse för demokrati, rättigheter och möjligheter. Co-design processer har visat sig bidra till mer än framgångsrika lösningar, de har även upprättat människors tro på att samhället fungerar för dem (BURNS ET AL., 2006). För de personer som ska leda sådana processer krävs designtänkande och designkompetens, en slags blandning av abstrakt och strategiskt tänkande som tillsammans med designmetoder, visuell kommunikation och prototypande kan möjliggöra för fler att delta aktivt i samhällsplanerandet och -byggandet. Inte minst mot bakgrund av vad som hänt i Ukraina under våren 2022 får vi aldrig ta demokratin för given, vi behöver värna och vårda den varje dag. Kännetecknande för ett demokratiskt samhälle är medbestämmande, frihet och delaktighet. I Sverige har vi länge delat in demokratin i olika nivåer: stat, region och kommun (BYGDÉN, 2022). Inom dessa nivåer har vi dessutom delat upp olika områden som har hand om olika saker. Idag ser vi att den uppdelning bidrar till att stärka motsättningar mot "samhället", då den ibland ger upphov till totalt obegripliga konsekvenser där olika instanser inte tycks veta vad de andra gör. Det är dags att börja samverka och samskapa, för att framtidens samhälle ska bli precis så som vi alla vill ha det.

**DESIGN ÄR ETT** sätt att samskapa och kan genomföras med olika perspektiv, syfte och deltagare. Idag sker världen över en fullkomlig explosion av arenor som influerats av design. Inom forskningen har det länge talats om behovet av att bredda förståelsen av design, från fokus på form till fokus på användarupplevelsen för de människor som ska använda en framtida lösning. Design- och innovationsprocesser är naturliga arenor för att bevara kulturella principer och samtidigt omfamna nya idéer och system (WILSON & ZAMBERLAN, 2015). Vare sig frågorna dyker upp på samhälls-, region-, eller kommunal nivå är det komplexa frågor med

många olika aspekter att ta hänsyn till. Här kan designers visuella och materiella arbetsmetodik vara en viktig beståndsdel till nya processer och aktiviteter tillsammans med olika aktörer. Designkompetensen är inte minst viktig i de lösningar som tas fram. Vi vet idag alltför lite om hur estetiska värden påverkar människor, vi vet dock att en estetiskt tilltalande upplevelse omfattar både igenkänning och något nytt och spännande. Vi vet också att den omfattar alla våra mänskliga sinnesupplevelser och inte är något som enbart tolkas logiskt och rationellt av hjärnan. Det här är områden som behöver utforskas mer i olika sammanhang och kontext, för att vi bättre ska förstå vad som formar en attraktiv livsmiljö.

**DE SOCIALA ASPEKTERNA** har avgörande betydelse på huruvida något tolkas som attraktivt eller ej. Här spelar identitet och kultur avgörande roller och det behöver arbetas aktivt med inkludering för att alla människor ska känna sig att de tillhör och är delaktiga i en viss kontext. Här är det avgörande att arbeta utifrån intersektionella perspektiv, det vill säga att förstå vilka maktsystem råder i ett visst sammanhang och vilka som normalt inte har lika stora möjligheter som vissa andra. Aktivt deltagande av

dessa människor påverkar såväl demokratin som attraktiviteten: har du varit med och utvecklat något känner du större delaktighet och ansvar för detsamma. Ska vi uppnå långsiktigt hållbara samhällen räcker det inte med att byta till ledlampor eller slänga plast separat: det behöver arbetas aktivt med människor och mänskligt beteende. Design har en viktig roll att spela för att göra vårt samhälle mer hållbart genom de material och produkter som använts, men även genom möjligheterna som den samskapande metodiken innebär. Hållbar design omfattar teorier och metoder för design som baseras på ekologiska, ekonomiska och kulturella betingelser som främjar mänsklig välfärd i obegränsad tid (THORPE, 2007). Designområdet kan inte ensam ta ansvar för hållbar utveckling utan behöver samarbeta med andra aktörer, inte minst på samhälls-, region- och kommunal nivå. Utöver de ekologiska, ekonomiska och kulturella betingelserna behöver även en fjärde nivå av användarupplevelse läggas till (THAM, 2008). Det innebär att de sociala aspekterna av att förstå vad som får en person att bete sig hållbart, vilket sammanhang det än handlar om. Om vi ska uppnå ett hållbart samhälle behöver dessa aspekter beaktas i alla processer och aktiviteter, på alla samhällsnivåer, och det behöver ske nu.



Bild: iStock\_000049035410

# Referenser

- Abrahamsson, L. (2008). *Organizational gender aspects: a baseline study of socio-economic effects of Northland Re-sources ore establishment in northern Sweden and Finland*. Luleå tekniska universitet.
- Abrahamsson, L., Johansson, J., & Andersson, E. (2010). Från bergets djup till sjunde himlen. *Arbetsmarknad & arbetsliv*, 16(4), 11-29.
- Abrahamsson, L., Segerstedt, E., Nygren, M., Johansson, J., Johansson, B., Edman, I., & Åkerlund, A. (2014). *Mining and sustainable development: gender, diversity and work conditions in mining*. Project report. 52 p. Human Work Science, Luleå University of Technology.
- af Ekström, H., Blomqvist, K., Jahnke, M., & Bosaeus, M. (2019). *Studie av definition och tillämpning av begreppet tillgänglighetsdesign*. Stockholm:Vinnova.
- Ahlberg, N. (2012). *Svensk stadsplanering: Arvet från stormaktstiden, resurs i dagens stadsutveckling*. Serie:T / For-skningsrådet Formas, 1650-9846 ; 2012:3
- Akrich, M. (1992). The De-scription of Technical Objects. i W. Bijker, & J. Law, *Shaping Technology-Building Society*. Cambridge: MIT Press.
- Alves Silva, M., Ehrnberger, K., Jahnke, M., & Wikberg-Nilsson, Å. (2016). *Methods and tools for norm-creative innovation*. Stockholm:Vinnova. Tillgänglig fysiskt och digitalt: <https://www.vinnova.se/publikationer/nova---verktyg-och-metoder-for-normkreativ-innovation/>
- Andersson, S. (1979). *Positivism kontra hermeneutik*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Appleton-Dyer, S., & Field, A. (2014). *Understanding the factors that contribute to social exclusion of disabled people*. Auckland: Synergia Ltd.
- Auckland Council. (2022). *Universal Design*. Hämtat från Auckland Design Manual: <https://www.auckland-designmanual.co.nz/design-subjects/universal-design>
- Ball, J. (2015). *The Double Diamond: A universally accepted depiction of the design process*. Hämtat från Design Council: <https://www.designcouncil.org.uk/news-opinion/double-diamond-universally-accepted-depiction-design-process>
- Berner, B. (2004). *Ifrågasättanden. Forskning om genus, teknik och naturvetenskap (In Swedish)*. Linköping: Linköpings universitet.
- Bianchin, M., & Heylighen, A. (2017). Fair by Design. Addressing the paradox of inclusive design approaches. *The Design Journal*, 20(1), 3162-3170.
- Borhidai, A., Johansson, C., Larsson, H., Lundström, A., Nilsson, K.L. & Öberg, M. (2018) *Tillgänglighet Kiruna: Uppdrag att redovisa åtgärder för att skapa god tillgänglighet till Kiruna nya centrum*. Trafikverket.
- Boverket (2022a). *Arkitekturstrategi*: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/lamplighetsbedomning/gestaltning-i-dp/arbeta-med/>
- Boverket (2022b). *Gestaltningprogram*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/lamplighetsbedomning/gestaltning-i-dp/>
- Boverket (2022c). *Politik för gestaltad livsmiljö*: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/andra-Styrmedel-for-kulturvarden/gestaltad/>
- Brown, T. (2008). Design thinking. *Harvard Business Review*, June, 84-92.
- Brown, T. (n.d.). *Design thinking defined*. Hämtat från IDEO: <https://designthinking.ideo.com/>
- Brown, T., & Katz, B. (2011). Change by design. *The Journal of Product Innovation Management*, 28(3), 381-383.
- Buchanan, R. (1992). Wicked problems in design thinking. *Design Issues*, 7(2), 5-21.
- Buchanan, R. (1999). Design Research and the New Learning. *Design Issues*, 17(4), 1-22.
- Buchanan, R. (2001). Human Dignity and Human Rights: Thoughts on the Principles of Human-Centered Design. *Design Issues*, 17(3), 35-39.
- Buchanan, R. (2019). Systems thinking and design thinking. *Shefi: The Journal of Design, Economics, and Innovation*, 6(3), 386-407.
- Burns, C., Cottam, H., Vanstone, C., & Winhall, J. (2006). *Transformation Design*. London: Design Council.
- Bygdén, M. (2022). *We, not Me - ett verktyg för demokratisk metamorfos*. Luleå tekniska universitet
- Chapman et. Al. (2018). Updating winter: the importance of climate-sensitive urban design for winter settlements. Chapter in: *Arctic Yearbook*, ISSN 2298-2418
- Chapman, D. (2018). *Urban design of winter cities : Winter season connectivity for soft mobility* (PhD dissertation). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-70507>
- Chapman, D., & Larsson, A. (In press). *Climate as 'part' urban morphology?: The case of Fennoscandian settlements*. Architectural Research in Finland.
- Chapman, D., Nilsson, K. L., Rizzo, A., & Larsson, A. (2019). Winter City Urbanism : Enabling All Year Connectivity for Soft Mobility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(10). <https://doi.org/10.3390/ijerph16101820>
- Chapman, D., Nilsson, K., Larsson, A., & Rizzo, A. (2017). Climatic barriers to soft-mobility in winter : Lulea, Sweden as case study. *Sustainable Cities and Society*, 35, 574-580. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.05.011>

- Clarkson, J., Coleman, R., Keates, S., & Lebbon, C. (2003). *Inclusive design - design for the whole population*. London: Springer Verlag.
- Connell, R. W. (1987). *Gender & Power*. Cambridge, UK.: Polity.
- Corbett, M., & Bæck, U. D. K. (2016). Emerging educational subjectivities in the global periphery: New worker identities for new times. In *Routledge international handbook of rural studies* (pp. 574-585). Routledge.
- Couillard, E., & Higbee, J. (2018). Expanding the Scope of Universal Design: Implication for Gender Identity and Sexual Orientation. *Education Sciences*, 8(3), 147-167.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of anti-discrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 139-167.
- Dahlström, M. (1996). Young women in a male periphery—Experiences from the Scandinavian north. *Journal of rural studies*, 12(3), 259-271.
- Dalziel, P., Saunders, C. & Savage, C. (2019). *Culture, well-being, and the living standards framework: a perspective*. Wellington: New Zealand Government
- Daram, L. (2022). *Design som utvecklingskraft*. Stockholm: SVID/Svensk Form.
- Droste, M. (2002). *Bauhaus, 1919-1933*. Cologne: Taschen
- Ebrahimabadi, S. (2014). *Principer för Utformning av Utemiljö i Kallt Klimat med Hänsyn till Sol- och Vindförhållanden*. Hämtad från Luleå tekniska universitet website: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-23099>
- Ebrahimabadi, S. (2015). *Outdoor Comfort in Cold Climates : Integrating Microclimate Factors in Urban Design* (PhD dissertation). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-26319>
- Ebrahimabadi, S. (2016). *Vind och skuggstudier : nya Kiruna*. Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-60627>
- Ebrahimabadi, S. et. Al. (2015). The problem of addressing microclimate factors in urban planning of the subarctic regions. *Environment and Planning, B: Planning and Design*, ISSN 0265-8135, E-ISSN 1472-3417, Vol. 42, nr 3, s. 415-430
- Ebrahimabadi, S., Johansson, C., Nilsson, K.L. (2014). The Challenges of Incorporating climate consideration into urban planning of the subarctic regions. *European Planning Studies*.
- Ebrahimabadi, S., Johansson, C., Nilsson, K.L. (2014). The Challenges of Incorporating climate consideration into urban planning of the subarctic regions. *European Planning Studies*.
- EIDD/Design for all Europe. (2004). *The European Institute for Design and Disability Declaration 2004. Annual Meeting of the EIDD*. Stockholm, Sweden: EIDD/Design for all Europe.
- Elmén Berg, A., & Sjöholm, J. (2020). Trästad Piteå — Riksstämman som (nästan) försvann. I *Piteå museum årsbok 2020* (s. 52-75). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-82144>
- Eriksson, M. (2010). "People in Stockholm are smarter than countryside folks"—Reproducing urban and rural imaginaries in film and life. *Journal of Rural Studies*, 26(2), 95-104.
- Fagerström. (2013). *Kön, genus och design. Om en designerroll i förändring*. Stockholm: Vulkan
- Farrugia, D. (2014). Towards a spatialised youth sociology: The rural and the urban in times of change. *Journal of Youth Studies*, 17(3), 293-307.
- Farrugia, D. (2016). The mobility imperative for rural youth: The structural, symbolic and non-representational dimensions of rural youth mobilities. *Journal of Youth Studies*, 19(6), 836-851.
- Florida, R. (2002) *The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. Basic books.
- Florida, R. (2017). *The new urban crisis: How our cities are increasing inequality, deepening segregation, and failing the middle class – And what we can do about it*. Basic books.
- Friberg, T., & Larsson, A. (1999). Om kvinnligt och manligt i planeringens könsneutrala värld. *Nordisk arkitekturforskning*, 2, 33-44.
- Go, J. (2014). Beyond metrocentrism: From empire to globalism in early US sociology. *Journal of Classical Sociology*, 14(2), 178-202.
- Gossett, A., Mirza, M., Barnds, A., & Feidt, D. (2009). Beyond access: a case study on the intersection between accessibility, sustainability and universal design. *Disability and Rehabilitation: assistive technology*, 4(6), 439-450.
- Hägg, K. (1993). *Kvinnor och män i Kiruna: om kön och vardag i förändring i ett modernt gruvsamhälle 1900-1990* (Doctoral dissertation, Umeå Universitet).
- Hedvall, P.-O. (2022). Framväxten av universell utformning - en kulturomdaning. i E. Arnell-Szurkos, *Kunskap för framgångsrik inkludering* (ss. 8-15). Stockholm: Akademikerförbundet SSR.
- Hidman, E. (2018). *Attractiveness in Urban Design : A study of the production of attractive places* (PhD dissertation). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-70856>
- Hirdman, Y. (2001). *Gender: about the changeable forms of the stable* (In Swedish Genus: om det stabila föränderliga former. Malmö: Liber.
- Holmlid, S., & Wetter Edman, K. (2021). *Tjänstedesign - principer och praktiker*. Lund: Studentlitteratur.
- Imrie, R. (2012). Universalism, universal design and equitable access to the built environment. *Disability and Rehabilitation*, 34(10), 873-882.
- Irwin, T. (2015). Transition design: a proposal for a new



- area of design practice, study and research. *Design and Culture*, 7(2), 229-246.
- Iwarsson, S., & Ståhl, A. (2003). Accessibility, usability and universal design – positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability and Rehabilitation*, 25(2), 57-66.
- Jahoda, M., Lazarsfeld, P. F., & Zeisel, H. (1933). *Marienthal: The sociography of an unemployed community* (English translation, 1972). London: Tavistock Publications.
- Jakobsson, M. (2017). *Tillsammans mot nädroger: En utvärdering av en ny ANDT-förebyggande metod*. Luleå tekniska universitet.
- Jakobsson, M., & Segerstedt, E. (2014). *Mot en gruvlig framtid?: Malmfältare om stadsomvandlingen i Ki-runä och Gällivare*. Luleå tekniska universitet.
- Jakobsson, M., & Waara, P. (2008). *Demography and social conditions in Pajala and Kolari*. Luleå tekniska universitet.
- Johansson, C., & Rosander, P. (2020). *Gåendes singelolyckor*. Hämtad från Luleå tekniska universitet website: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-82040>
- Johansson, C., Lindelöw, D., Chapman, D., Nilsson, F., & Berggård, G. (2022). *Förstudie för Centrum för planering för Gång*. Hämtad från Luleå tekniska universitet website: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-90387>
- Johansson, K., & Abrahamsson, L. (2018). *Gender-equal organizations as a prerequisite for workplace learning*. The Learning Organization.
- Johansson, M. (2020). *Arbetsmiljö och säkerhet: Praktikgemenskaper på könade byggarbetsplatser* (Doctoral dissertation, Luleå tekniska universitet).
- Johansson, M. (2020). *Business as Usual?: Doing gender equality in Swedish forestry work organisations* (Doctoral dissertation, Luleå University of Technology).
- Kahneman, D. (2013). *Thinking fast and slow* (Tänka snabbt och långsamt in Swedish). Stockholm: MånpoCKET.
- Kulturrådet (n.d.). *New European Bauhaus*. Tillgänglig: <https://www.kulturradet.se/kreativa-europa/satsningar/new-european-bauhaus/>
- Lacour, C., & Puissant, S. (2007). Re-urbanity: urbanising the rural and ruralising the urban. *Environment and Planning A*, 39(3), 728-747.
- Larsson, A., & Chapman, D. (2020). Perceived impact of meteorological conditions on the use of public space in winter settlements. *International Journal of Biometeorology*, 64(4), 631-642. <https://doi.org/10.1007/s00484-019-01852-5>
- Larsson, A., & Jalakas, A. (2013). *Equality Next! Community Planning from a gender perspective (In Swedish: Jäm-ställdhet nästa! Samhällsplanering ur ett genusperspektiv)*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindberg, M., Ericson, Å., Gelter, J. & Karlberg, H. (2015a). Samhällsdesign genom platsinnovation. *Design Research Journal*, 1: 9-13
- Lindberg, M., Hvenmark, J. & Nahnfeldt, C. (2022). Social innovation for work inclusion – contribution of Swedish third sector organisations. *Nordic Journal of Working Life Studies*
- Lindberg, M., Johansson, K., Karlberg, H., & Balogh, J. (2019). Place innovative synergies for city center attractiveness: a matter of experiencing retail and retailing experiences. *Urban Planning*, 4(01), 91-105.
- Lindberg, M., Tengqvist, A. & Sevedag, V. (2018). *Social innovation i Europeiska socialfonden*. Tillgänglig: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://forte.se/app/uploads/2019/01/social-innovation-i-europeiska-socialfonden-tgl.pdf>
- Lødding, B., & Paulgaard, G. (2019). *Spørsmål om tid og sted: Mulighetsrom og kvalifiseringsbaner blant ungdom utenfor videregående opplæring i Finnmark*.
- Luciani, A., & Sjöholm, J. (2020). Adaptation and relocation of built heritage : what can we learn from the urban transformations of Swedish mining towns? *Adapting Historic Places to Climate Change : Proceedings of the International Virtual Conference of the Project Adapt Northern Heritage, 188–195*. Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-83274>
- Lundmark, F. (2019). *Arbete och organisation i framtidens digitaliserade industri*. Projekt rapport. Luleå Tekniska Universitet.
- Nationalencyklopedien. (n.d.). *Kulturmöten*. Tillgänglig: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/kulturm%C3%B6ten>
- Nilsson K. et.al. (2015). *Hållbar utveckling i fysisk planering och PBL-processer: Del 2. Exempel på kommuners processer, metoder och verktyg*. Rapport Luleå tekniska universitet.
- Nilsson, B. (2009). *Kiruna: Staden som ideologi* Borea.
- Nilsson, B., & Lundgren, A. S. (2015). Logics of rurality: Political rhetoric about the Swedish North. *Journal of Rural Studies*, 37, 85-95.
- Nilsson, K. (2001). *Planering för hållbar utveckling – Dilemma för kommunala översiktsplanerare*. Licentiate thesis. Stockholm: Royal Institute of Technology, Department of Urban Studies.
- Nilsson, K. (2010). Complexity in spatial planning practice and theory: The case of Kiruna mining town. Chapter in: *A Planner's Encounter with Complexity*, Farnham UK: Ashgate Publishing, 2010, s. 63-79. Kapitel i bok, del av antologi
- Nilsson, K. (2013a). From environmental concern and sustainable development to climate adaptation. Chapter in: *Planning and sustainable urban development in Sweden*, Stockholm: Föreningen för samhällsplanering, s. 181-191
- Nilsson, K. (2017). The history of Swedish planning. I *Nordic experiences of sustainable planning : Policy and practice* (s. 127-137). <https://doi.org/10.4324/9781315598529-8>

- Nilsson, K. et.al. (2011). *Samverkansmetoder: Samråd och dialog vid trafikplanering*. Vetenskaplig rapport Luleå tekniska universitet.
- Nilsson, K. et.al. (2013b). *Hantering av natur- och kulturvården genom hela vägplaneringsprocessen*. Borlänge: Trafikverket, Trafikverkets publikationer; 2012:137
- Nilsson, K. et.al. (2020). *Kiruna – Innovativa kloka små och medelstora städer: Kiruna Sustainable Centre, slutrapport för Systemintegration*. Vetenskaplig rapport Luleå tekniska universitet..
- Nilsson, K. L. (2003). *Planning in a Sustainable Direction – the art of Conscious Choices*. Doctoral thesis TRITA-INFRA 03-58. Stockholm: Stockholm: Royal Institute of Technology, Department of Urban Studies.
- Norberg, C., & Johansson, M. (2021). “Women and “ideal” women”: The representation of women in the construction industry. *Gender Issues*, 38(1), 1-24.
- OECD (n.d.). *Social innovation*. Tillgänglig: <https://www.oecd.org/regional/leed/social-innovation.htm#:~:text=Social%20innovation%20refers%20to%20the,wellbeing%20of%20individuals%20and%20communities>.
- Parding, K., Sjögren, F., Petersson, C., & Pekkari, N. (2020). *Organisering av arbete och dess betydelse för hälsa och välbefinnande*.
- Paulgaard, G. (2017). Geographies of inequalities in an area of opportunities: ambiguous experiences among young men in the Norwegian High North. *Geographical research*, 55(1), 38-46.
- Perälä, M. & Weintraub, D. (n.d.) *Begreppet kultur*. Utbildningsstyrelsen. Tillgänglig: <https://www.oph.fi/sv/vad-avses-med-kultur>
- Persson, H., Åhman, H., Yngling, A., & Gulliksen, J. (2015). Universal design, inclusive design, accessible design, design for all: different concepts - one goal? On the concept of accessibility - historical, methodological and philosophical aspects. *Universal Access in the Information Society*, 14(4), 505-526.
- Plan och bygglagen (2010). [https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900\\_sfs-2010-900](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900)
- Poelzer, G., Lindahl, K. B., Segerstedt, E., Abrahamsson, L., & Karlsson, M. (2020). Licensing acceptance in a mineral-rich welfare state: Critical reflections on the social license to operate in Sweden. *The Extractive Industries and Society*, 7(3), 1096-1107.
- Redström, J. (2017). *Making design theory*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Regeringen (2018). *Politik för gestaltad livsmiljö*. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2018/02/prop.-201718110/>;
- Regeringen (2021). <https://www.regeringen.se/artiklar/2021/09/nyindustrialiseringen-i-norra-sverige-ar-varldsledande/>
- Regeringen. (den 25 09 2014). *Jämställdhet*. Hämtat från <https://www.regeringen.se/regerin-gens-politik/jamstallldhet/>
- Regionfakta (2021). <https://www.regionfakta.com/>
- Reimer, S. (2016). It's just a very male industry: gender and work in UK design agencies. *Gender, Place & Culture*, 23(7), 1033-1046.
- Ringblom, L. (2019). *Utmanad ordning? En studie av kön och jämställdhetsarbete i den svenska gruvindustrins arbetsorganisationer* (Doctoral dissertation, Luleå University of Technology).
- Ringblom, L., & Abrahamsson, L. (2017). Omförhandling i gruvan? Om kön, arbete och förändring i den mansdominerade gruvnäringen. *Tidskrift för genusvetenskap*, 38(1-2), 33-54.
- Rittel, H. J., & Webber, M. (1973). Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Sciences*, 4, 155-169.
- Sahlins, M. (2013). *Culture and practical reasons*. Chicago: University of Chicago Press.
- Saito, Y. (2017). *Aesthetics of the familiar: everyday life and world-making*. Oxford: Oxford University Press.
- Sanders, E. (2002). From user-Centered to Participatory Design Approaches. i J. Frascara, *Design and the Social Sciences*. Taylor & Francis Books Limited.
- Sanders, E. B.-N., & Stappers, P.J. (2008). Co-creation and the new landscapes of design. *Co-design*, 4(1), 5-18.
- Segerstedt, E., Lindberg, M. (2022) *Social hållbarhet och social innovation i Develoop*. Rapport inom kunskapsstödet till projektet ”Develoop – jämställdhet och digitalisering för ökad konkurrenskraft”. Luleå Tekniska Universitet.
- Segerstedt, E. (2020). *Small town, big move: Constructions of place in transiting mining communities* (Doctoral dissertation, Luleå University of Technology).
- Segerstedt, E., & Abrahamsson, L. (2019). Diversity of livelihoods and social sustainability in established mining communities. *The Extractive Industries and Society*, 6(2), 610-619.
- Simon, H. A. (1996). *The Science of the Artificial*. Cambridge, MA.: MIT Press.
- Sjöholm & Nilsson (2011). *Malmfältens kulturmiljöprocesser*. Rapport Luleå tekniska universitet.
- Sjöholm, J. (2016). *Heritagisation, re-heritagisation and de-heritagisation of built environments : The urban transformation of Kiruna, Sweden* (PhD dissertation). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-26065>
- Sjöholm, J. (2017). Authenticity and relocation of built heritage : the urban transformation of Kiruna, Sweden. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 7(2), 110–128. <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-11-2015-0041>
- Sjöholm, J. (2019). Omvärdering av kulturarv : Gruvstaden Kiruna i förändring. *Tidsskrift för kulturforskning*, 18(2), 35–56. Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-73222>
- Sjöholm, J. (2021). Reshaping remnants of the recent past in transforming Swedish mining towns. I

- Transcending the Nostalgic : Deindustrialised Landscapes across Europe* (s. 112–130). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-89230>
- Sjöholm, J. & Elmén Berg, A. (In press) “Norrbottnens riksintressemiljöer i förändring:
- Sjöholm, J., & Hidman, E. (2020). Urban conservation and urban morphology in Kiruna, Sweden. *Urban Morphology*, 24(2), 167–183. Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-70839>
- Sjöholm, J., & Nilsson, K. L. (2019). *Varför är det så ont om Q? I Hållbar renovering ur ett helhetsperspektiv : En antologi från forskarmiljön SIREN* (s. 115–119). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-77622>
- SKR (16 feb, 2022). *Jämställd snöröjning*. Tillgänglig: [https://skr.se/skr/samhallsplaneringinfrastruktur/trafikinfrastruktur/filmjamstalldsnorojning.4222.html#:~:text=Karlskoga%20best%C3%A4mde%20sig%20%C3%B6r%20att,n%C3%A4r%20bara%20enstaka%20%C3%A5ngradare%20passerade.\(2022-04-13\)](https://skr.se/skr/samhallsplaneringinfrastruktur/trafikinfrastruktur/filmjamstalldsnorojning.4222.html#:~:text=Karlskoga%20best%C3%A4mde%20sig%20%C3%B6r%20att,n%C3%A4r%20bara%20enstaka%20%C3%A5ngradare%20passerade.(2022-04-13))
- Sleeswijk Visser, F. (2009). *Bringing the everyday life of people into design*. Rotterdam: Se Nieuwe Grafische.
- SOU. (2015:88). *Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.
- Stadsmiljöerna Piteå, Svartöastaden, Malmberget-Koskullskulle och Kiruna 1970–2020” i *Bebyggelsehistorisk tidskrift*.
- Stenbacka, S. (2011). Othering the rural: About the construction of rural masculinities and the unspoken urban hegemonic ideal in Swedish media. *Journal of Rural Studies*, 27(3), 235-244.
- Stolterman, E. (1991). *Designarbetets dolda rationalitet*. Umeå: Umeå University.
- Suopajarvi, L., Ejdemo, T., Klyuchnikova, E., Korchak, E., Nygaard, V., & Poelzer, G. A. (2017). Social impacts of the “glocal” mining business: Case studies from Northern Europe. *Mineral Economics*, 3
- Suopajarvi, L., Poelzer, G. A., Ejdemo, T., Klyuchnikova, E., Korchak, E., & Nygaard, V. (2016). Social sustainability in northern mining communities: A study of the European North and Northwest Russia. *Resources policy*, 47, 61-68.
- Sveriges arkitekters blogg (2022). <https://www.arkitekt.se/blogg/blogg-petra-jenning/fysiska-rum-skapar-ordning-i-hjarnan/>
- Sveriges Riksdag. (2008:567). *Diskrimineringslag*. Hämtat från Sveriges Riksdag: [https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567\\_sfs-2008-567](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567)
- Sweco (2021). *Sveriges nya geografi: Pandemins flyttmönster*. URL: [https://www.sweco.se/wp-content/uploads/sites/3/2021/03/SNG\\_2021\\_final.pdf](https://www.sweco.se/wp-content/uploads/sites/3/2021/03/SNG_2021_final.pdf).
- Tham, M. (2008). New paradigms for fashion. I Carlsson, D. (ed.) *Designboost 07- Sharing design knowledge*. Värnamo: Arena
- The World Bank. (2013). *Inclusion Matters - the foundation for shared prosperity*. Washington, DC: The World Bank.
- Thorpe, A. (2007). *Design för hållbar utveckling*. Stockholm: Raster förlag
- Upphandlingsmyndigheten (2022). <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/bransch/bygg-och-anlaggning/ta-tillvara-kvalitetsaspekter-i-arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo-genom-upphandling/forbered-en-upphandling-av-gestaltad-livsmiljo-med-kvalitet/>
- Waller, S., Bradley, M., Hosking, I., & Clarkson, P. (2015). Making the case for inclusive design. *Applied Ergonomics*, 46, 297-303.
- West, C., & Zimmerman, D. (1987). Doing gender. *Gender and Society*, 1(2), 125-151.
- Wikberg Nilsson et. al. (2018). *Tillgänglighetsdesign för stadens utveckling*. Vetenskaplig rapport Luleå tekniska universitet.
- Wikberg Nilsson, Å. (2022). Design som strategisk utvecklingskraft. i E. Arnell-Szurkos, *Kunskap för framgångsrik inkludering* (ss. 16–23). Stockholm: Akademikerförbundet SSR.
- Wikberg Nilsson, Å., & Eriksson, Y. (2022). Gendered Design Thinking. i Y. Eriksson, *Different Perspectives on Design Thinking*. Boca Raton: CRC Press.
- Wikberg Nilsson, Å., & Jahnke, M. (2018). Tactics for Norm-Creative Innovation. *She-Ji: International Journal of Design, Economics and Innovation*, 4(4), 375-391.
- Wikberg Nilsson, Å., Ericson, Å., & Törlind, P. (2015). *Design:process och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Winance, M. (2014). Universal design and the challenge of diversity: reflections on the principles of UD based on empirical research of people’s mobility. *Disability and Rehabilitation*, 36(16), 1334-1343.
- Öberg, M., & Ebrahimabadi, S. (2013). *Förbifart eller genomfart? : E10 och Nikkaluoktavägen (väg 870) i Kiruna*. Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-24908>
- Öberg, M., & Ebrahimabadi, S. (2013). *Översiktlig analys av olika faktorer påverkan på en långsiktigt hållbar stadsplanering : Scenariobeskrivningar för huvudstråk för trafik och stadsform respektive karaktärer för olika bebyggelsestrukturer i Kiruna*. Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:ltu:diva-21977>



Luleå tekniska universitet, 971 87 Luleå  
Telefon 0920-49 10 00  
[www.ltu.se](http://www.ltu.se)